

رسالت

عبد الغفور پپروز

Ketabton.com

د کتاب پېژندنه :

رسالت	نوم:
عبد الغفور پېروز	ليکوال:
لومړی	چاپ وار:
۲۰۱۷م	چاپ کال:
۱۳	لړ:

رسالت

۱	سريزه
۲	قرآن او ساينس
۵	د ديني معرفت تحول او تكامل
۸	اخرت، دنيا او كه دواړه؟
۱۱	د ديني پلوراليزم
۱۸	اسلام او تېروريزم
۲۰	ايا اسلام د تشدد اجازه ورکوي؟
۲۳	د ناموس قبائلي تصور
۲۶	جگړه يو اسانه انتخاب
۲۸	په اسلامي نړۍ کې د ترهگرو ايډيالوژيک اساسات
۳۱	په اسلامي نړۍ کې مذهبي نرگسيت
۳۳	د نصوصو په تعبير او تاريخ کې د تېروريزم جرړې
۳۵	ټيکنالوژي او ترهگري
۳۷	د سخت دريځۍ په وړاندې مبارزه څرنگه او ولې؟
۳۹	د روانې جگړې مذهبي توجيهاټ
۴۲	د دين په معاصر فکر کې د امت او ملت شخړه
۴۵	ملايان او سياست
۴۷	بښځه او سياست
۵۲	د پاکستانې او افغاني ملايانو توپير
۵۷	د اسلامي زده کړو بهير ته يوه کتنه
۶۱	د ديني ارزښتونه که د ارزښتونو دين؟
۶۳	دين او انسانيت

۶۷	د شریعت په ټولنیزو لارښوونو کې د شکل او ماهیت مسئله
۷۰	دیني تفکر د شدت او غفلت ترمنځ
۷۳	په سختي کې اساني
۷۵	پښتانه ولې زده کړې نه کوي؟
۸۹	علم او د مالوماتو منابع
۱۰۲	د اسلامي نړۍ په علمي مرکزونو کې فکري جمود
۱۰۴	د زغم کلتور اړتیا او پیاوړتیا

سريزه

د رسالت په نوم دا کتابگوټی زما د هغو لیکنو ټولگه ده چې وخت پر وخت مې د مختلفو دیني، ټولنیزو، سیاسي او علمي موضوعاتو په تړاو په مختلفو انلاين او چاپي رسنیو کې خپرې کړي دي چې ډېره برخه یې د مروج مذهبي فکر له نقد او سمون سره تړاو لري. په تېره پر افراطیت او ترهگریزو فکرونو ډېر تمرکز شوی ځکه زموږ د ټولنې یوه عمده ستونزه د دین په نوم روان خشونت او بغاوت دی.

دا مضامین مې په دې هیله د یوې کتابي مجموعې په شکل چاپ کړل چې هم یې ګټه عامه شي او هم د ډېرو لوستونکو لاس ته ورشي، ځکه زموږ ټولنه د همدغسې بحثونو او مسایلو پراخې شننې او څېړنې ته جدي اړتیا لري او فکر کوم د دغسې لیکنو په خپرولو موږ د تیوريکي بحثونو فرهنگ ته وده ورکولای شو.

د دې کتاب د چاپ لګښت ته د ټولنیزې خواخوږۍ په پار ښاغلي ولي خان اوږه ورکړې. کورنۍ ودان، عمریې ډېر او ژوند یې سوکاله.

عبدالغفور پیروز

۱۳۸۲/۱۲/۲۳ د جومې ورځ

کندهار - افغانستان

قران او ساينس

ډېری مسلمانان په دې نظر دي چې ساينس له قرانه اخیستل شوی او ځينې خوان دا خبره کوي چې غرب د قران په ژوره مطالعه و توانېد دومره پرمختګ وکړي.

دا خبره تر ډېره د هغو کسانو له خوا کېږي چې ځانونه د دين پوهان او رهبران معرفي کوي. ان ادعا يې دا ده چې قران کريم د ټولو علومو سرچينه ده. دا خبره اوس نه ده شوې بلکې پېړۍ وړاندي د علامه سيوطي په څېر مشهور کس همدغه ادعا کړې وه چې قران د ټولو علومو سرچينه ده. له ده څخه دا خبره همدغسې نقل شوې او گڼو کسانو تکرار کړې ده چې د ټولې اسلامي نړۍ په کچه نژدې يو منل شوی نظر ښکاري. په تېره په افغاني بې سواده ټولنه کې خو د هر لوستي او نالوستي پر خوله ده او ملايان يې هم په خپلو خبرو کې هر ځای زمزمه کوي. مګر پوښتنه دا ده چې ايا دا خبره کوم رښتني بنسټ هم لري؟

که علمي ځواب ورکوو نو بايد لومړی د قران مقام او د ساينس ماهيت وپېژنو. د مسلمانانو له باور سره سم قران د الهي وحې هغه وروستی کړی ده چې د الله له خوا پر خپل وروستي استازي محمد صلی الله عليه وسلم نړۍ والو په تېره د عربي ټاپو وزمې اوسېدونکو ته د اخيري پيغام په توګه رالېږل شوې ده. اصل هدف يې په ديني برخه کې د هغو کسانو لارښوونه وه چې د دين په نوم له سختو ستونزو او ننگونو سره مخ وو. غوښتل يې د دين په نوم جبر، شرک، نفاق، گمراهي، شوکې، غولونې، مذهبي تفرقې، انسان ضد اعمال او افکار اصلاح کړي. د انسان فردي مسوليت وروپېژني، خپل اصل فطرت ته يې متوجې کړې او د تاريخ په هغه حساسه نقطه کې چې شاته يې په اصطلاح د بې باورۍ دورې پاتې وې او په وړاندي يې د نوي دورې څرک وو داسې يوه ټولنه رامنځته کړې چې د مالومې دنيا په مرکزي برخه کې د مذهبي جبر زولنې ماتې کړي او د بشر لپاره د بيان او عقيدې د خپلواکۍ زېږی راوړي. له همدې امله قران ويلی: له دې جګړه مارو سره تر هغه وخته وځنګېږئ چې پر دين ځورونه (فتنه) له منځه ولاړه شي او دين کول د الله لپاره شي. (الانفال: ۳۹)

(يعني په اسلام کي د جگړې اصل دا دی چې باید بشر د دین په انتخاب کي خپلواک او د جبر له مخې د دین خپلولو ته اړ نه شي) له همدې امله ویل شوي چې په دین کي زور زیاتي نه شته.

مگر ساینس د بشري تاریخ له اولې ورځې هغه تجربې او مشاهدې دي چې انسان یې د خپل ژوند په اوږدو کي ترسره کوي. ساینس د هیڅ دین، قوم، ملت او هیواد ځانگړې سرمایه نه ده. د هر قوم، ملت، دین او هیواد وگړو په گډه د ساینس په وده او پرمختگ کي ونډه اخیستې او دا لړۍ لا هم روانه ده. ساینس همدومره لرغونی دی لکه انسان، مگر قران د بشري تاریخ په ډېره وروسته مرحله کي نازل شو. نو څرنگه قران د هغه علم سرچینه وگڼو چې وجود یې په میلیونونو کاله تر هغه وړاندې دی؟

سمه ده چې قران د گڼو قضایاوو په تحلیل کي ځینو ساینسي حقایقو ته اشاره کړې، مگر هغه صرف اشاره ده هیڅکله دا مانا نه لري چې ساینس له قران څخه اخیستل شوی. ځکه که یوازې د ځینو یادونو پر بنسټ قران د ساینس سرچینه گڼو نو بیا خو باید د تاریخ، جغرافیا او دا ډول نورو علومو سرچینه هم وبلل شي. مگر خبره هیڅکله داسې نه ده، قران د الهي دین وروستی کتاب دی چې پکې د دین اساسات او د شریعت ځینې ټولنیز احکام بیان شوي. موږ باید د قران حقانیت په ساینس ثابت نه کړو. د قران حقانیت باید د دینونو تر منځ د پرتلې، اخلاقي اصولو او د مابعد الطبیعاتي قضایاوو په اړه د هغه په منطقي تحلیل ثابت شي.

ساینس ځان ته علم دی او گڼې څانگې لري، خو په قران کي د ځینو ساینسي نښو یا حقایقو شتون هیڅکله په دې مانا نه دی چې قران د ساینس سرچینه وبولو او یا داسې وانگېرو چې ساینس له قران څخه اخیستل شوی. بلکې په ځینو ځایونو کي د ساینس او قران تحلیلونه له یوه بل سره بېل بلکې په تضاد کي دي. که قران د ساینس سرچینه وای ولي به سره ټکر کېدل؟ ساینس انساني تجربې دي چې هر وخت بدلېږي او اوس هم د خپل تکامل پر لور سفر کوي. مگر قران د دین کتاب دی هلته د دین هدف، د الله وجود، ثواب او عذاب او له انسانانو سره د اخلاقي قوانینو پر بنسټ الهي چلند تر بحث لاندې نیول کېږي، په دې ضمن کي که کله-کله خبره د ساینس او نورو علومو پر لور ولاړه شي نو له دې څخه باید هیڅکله د امانا وانه خلو چې قران د دې علومو سرچینه ده او یا هغه علوم له قران څخه اخیستل شوي دي. قران د خپل هدف د

رساله

اثبات لپاره د گڼو علومو بېلگې وړاندې کړې دي، مگر هیڅکله له خپل هدف څخه بهر نه ځي.
په لنډه توګه ویلای شو چې په قران کې ځینې ساینسي حقایق شته خو د ساینس عمر تر قران
په اوږد دی او په هیڅ ډول له قران څخه نه دی اخیستل شوی.

د ديني معرفت تحول او تكامل

بدلون او پرمختګ د طبيعت تر ټولو ثابت قانون دی چې همدغه اصل د بشري معلوماتو او معرفت په حوزه کې هم شتون لري. ځکه انسان په بشپړ ډول د خپل چاپيريال تر اغېز لاندې راځي او د نړۍ په اړه د معلوماتو کچه او ډول يې وخت پر وخت بدلېږي. د معرفت او معرفت پېژندنې په اړه څېړنې او تجربې ښيي چې انسان د خپل ژوند له پيله تر نن د نړۍ په اړه د معلوماتو ډېر ډولونه خپل کړي او بدل کړي دي. څرنگه چې موږ د خپل ځان، چاپيريال او په مجموع کې د کایناتو او ماوراء الطبیعي مقولو او مفکورو په اړه يا عيني او يا هم انتزاعي تصورات او معلومات لرو، نو له همدې وجې پکښې وخت پر وخت د خارجي او ذهني شرايطو په بدلون سره تحول راځي او تکامل مومي.

پخوا انسانانو ځينو طبيعي مظاهرو ته ډېر تقدس ورکاوه. د ګڼو فرضي او ذهني موجوداتو په اړه يې عجيب او غريب تصورات درلودل او په خپل شاوخوا کې د شته طبيعي پېښو د توجیه لپاره يې رنګارنګ علتونه او سببونه تراشل. مګر د ساينس او تجربو د پرمختګ په رڼا کې ډېرې هغه معضلې حل شوې چې پخوا له رازونو ډکې وې او د توجیه لپاره يې غيبې او ميتافيزيکي قوتونو ته پنا ورل کېده. دا مهال د شپې او ورځې د تګ راتګ، زلزلو، بادونو، لمر او سپوږمۍ د تندر، ستورو، ژوند، باران، برېښنا، وريځو، سمندرونو، توپانونو او نورو ډېري طبيعي پېښو په اړه بشري پوهې پرمختګ کړی. په طبيعت کې حاکم قوانين يې کشف کړي او د کایناتو په اړه د بشر پوهې او تصور ژور بدلون موندلی دی چې همدې بهير ته په کتلو موږ ويلاى شو چې انساني پوهه تل د تحول او تکامل په حال کې ده.

د کایناتو په اړه د بشر د پوهې او معرفت د غه ډول تحول او تکامل پر ديني معرفت هم جوت او نه ردېدونکى اغېز لري. څرګند ثبوت يې د انساني ټولنو په مختلفو حوزو کې د دين مختلف رنګونه دي. که څوک په عربي ټولنو کې د اسلام عملي او تيوريکي رنګ ته څېړ شي نو له هغه شکل څخه به يې ډېر بېل و مومي چې په ايران، ترکيه، افغانستان او نورو غير عربي هيوادونو کې ليدل کېږي. د افرادو، ټولنو او خاصو گروپونو ذهني حالت، عواطف، داخلي مشاعر، د

پوهي کچه، بېلابېل روابط او تمایلات پر ديني معرفت څرگند اغېز کوي.

موږ هيڅکله نه شو کولای چي دين د انساني ټولنو له طبيعي او ذهني حوزو پرته په يوه داسي خلا کي مطالعه کړو چي هيڅ ډول بشري رنگ او تاثير يې نه وي منلی. هر دين له انساني نړۍ سره د تماس له لومړۍ ورځې بيا د خپل پايښت تر پايه د زمانې په بېلابېلو پړاوونو کي له بشر سره په اړيکه کي دی. يا په بل عبارت کله چي انسانانو غوښتي د دين له متن څخه د علم او عمل په ډگر کي استفاده وکړي نو د معرفت په دې مرحله کي انسان نه شي کولای د دين متن هماغسي په خلا کي مطالعه او عملي کړي لکه څرنگه چي يو مذهبي متن په خپل ذات کي دی. ځکه انسان د ځينو مقولو او مصطلحاتو د درک لپاره اړ دی چي له وړاندي ځيني تصورات ولري او د هغو په مرسته دين ژبه درک کړي. انسان لومړی په خپله ټولنه کي ژوند کوي، هلته ځان ته د افکارو يوه نړۍ جوړوي، ژبه زده کوي، ذهن ته يې د ځينو مفکورو او مقولو تصورات انتقالېږي. په خپل چاپيريال کي د ښو، بدو، گټورو، زيانمنو، ارزښتونو، روا، نارو او دغسي نورو اخلاقي او ټولنيزو مقولو په اړه زموږ افکار تر ډېره د ټولنې او چاپيريال محصول دی.

ديني معرفت هم د بشري پوهنې او درک په مټ د ځانگړو ذهني او عيني شرايطو په منځ کي يو خاص ادراک دی چي تل د تحول او تکامل په حال کي دی. که موږ د هر دين تاريخ وگورونو راته جوته به شي چي د زمانې په مختلفو وختونو کي د بشري پوهي له تغيير او پرمختگ سره ديني معرفت هم بل رنگ خپل کړی، پخوانۍ مذهبي څرگندونې نورې روښانه شوي دي، بدلون يې موندلی، ځيني انگېرنې رد شوې او ځيني نوي تعبيرونه رامېدان ته شوي دي.

د اسلامي معارفو د تاريخ مطالعه په ډېر واضح ډول راته ښيي چي په تېرو شوو کلونو کي ديني معرفت څه ډول پړاونه تېر کړي، کوم تغييرات پکي راغلي او ان پر يوه مهال د نړۍ په بېلابېلو برخو کي څه ډول ديني تفسيرونه او تعبيرونه موجود وو؟ د عقيدې، کلام، عرفان، تفسير، فقهې، سنت، نبوي سېرت، اسلامي تاريخ او نورو ديني معارفو گڼ مکتبونه د ديني معرفت د تحول او تکامل بېخي ثابت مثالونه دي. د نړۍ په لروبر کي گڼ فقهې او فکري مکتبونه شته چي ټول يې ځانونه مسلمانان گڼي او اسلام خپل دين بولي. ان د يوه مسلک تاريخي بهير هم وخت پر وخت بدلون موندلی او ځيني خام يا نيمگړي افکار او مسایل د وخت په تېرېدو تکامل ته رسيدلي دي. په مجموع کي له ديني متونو څخه د بشر فهم او ادراک تل د

تحول او تکامل په حال کې دي چې له همدې کبله زاړه تعيرونه په نويو بدلېږي او د ساينس، فلسفې، تجربې او مشاهدې په برخه کې د انسان د پوهې پرمختګ او انکشاف پر ديني معرفت هم اغېز کوي. نن په عصري پوه سمبال دیندران هېڅکله نه وايي چې ځمکه د غوايي پر بنسټ ولاړه ده، يا باران له اسمانه اوري، مار خاوره خوري، بنځه د نارينه له چپه پوښتی پيدا ده، د نړۍ عمر لس زره کاله دی، خدای د انسان په څېر دی او داسې نورې هغه مقولې چې پخوا د مذهب له ادرسه وړاندې کېدې. که څه هم له تجربې او مشاهدې سره ټکر مسایل او افکار اوس د منلو نه دي او د دين له اړمن سره هم تر ډېره يا تر ټولو نه لري او يا د خاصو حلقو تعبير وي. خو د ديني فلسفې پر بنسټ يې د ديني معرفت له ډگره نه شو ايستلای ځکه ديني معرفت د خپل تاريخ هغه ټول بهير ته شمول کوي چې له انساني نړۍ سره د تماس له اولې ورځې بيا د پايښت تر مودې وخت پروخت د بشر له خوا دين ته منسوبېږي.

د ديني معرفت تحول او تکامل ته پام نه کول د علم په ډگر کې د پرمختګ پر مهال د دين او دنيا تر منځ د تضاد لامل ګرزي. ځکه د کایناتو په اړه د بشر پوهه هره شېبه بل رنگ خپلوي. په مخکينيو نظرونو او قضاوتونو کې نيمګړتياوې په ګوته کېږي، خامۍ يې راپورته کېږي، وده کوي، نوي ابعاد پيدا کوي او يا د علمي معيارونو په رڼا کې له منځه ځي. ديني معرفت هم له دين څخه د بشر درک دی چې د نورو علومو په تحول او تکامل سره ديني معرفت هم د هغو له اغېزو خوندي نه دی. زموږ په ديني حلقو کې د ستونزو ريښه همدلته ده چې يو خو د دين او ديني معرفت تر منځ توپير يا نه پېژني او يا ورته پام نه کوي او بل د هر ديني معرفت لارويان ځان اصيل او بل باطل ګڼي. په داسې حال کې چې هېڅ ډول بشري معرفت وروستی نه دی او هره شېبه يې د تحول او تکامل امکان شته. که موږ د ساينسي، تجربوي او نورو بشري علومو په څېر د ديني معرفت په حوزه کې هم تحول او تکامل درک او منلی وای نن به موږ نه د واقعيتونو له دنيا سره بې ګټې جګړې کولې، نه له نورو ملتونو سره او نه به هم په خپل منځ کې په کرکه، تعصب او دښمنۍ اخته وای. په مجموع کې ديني معرفت له دين څخه د بشر درک دی چې اوږد تاريخ لري، تنوع، تضاد او تحول پکښې دی. هره ورځ خپل رنگ بدلوي او لا هم د تکامل په حال کې دی.

يادونه: د دې ليکنې ذهني خاکه مي د عبد الکریم سروش له کتاب قبض و بسط تيوريک شريعت څخه اخيستې ده.

اخرت، دنیا او که دواړه؟

کله چې په کومه ټولنه کې وگړي خپلې مادې اړتیاوې په اسانۍ نه شي پوره کولای نو یو شمېر گړی د مذهب او دیانت پر بنسټ داسې نظریات وړاندې کوي چې گواکې دنیوي چارو ته پاملرنه او د مادې اړتیاوو پوره کول له تقوا، اخرت پالنې او دیندارۍ سره تضاد لري. دا ټول تصورات او افکار د گڼو مذهبي ټولنو په مختلفو دیني کړيو کې شته او ځان ته خپل پلویان هم لري.

مگر کله چې دا ټول تصورات د یوه مذهب یا دین ډېری رسمي مخکښان په خپلو ویناوو کې وړاندې کوي، پر هر منبر او سټیج یې بیانوي، د ښو مادې امکاناتو نه درلودو په صورت کې لا هم عام وگړي موجود وروسته پاتې حالت ته هڅوي او دا ټول افکارو ته دیني رنگ ورکوي نو څرنگه چې له مادې اړتیاوو او عصري پرمختګ څخه چاره نه شته او په رسمیت نه پېژندل یې د الهي سننو پر خلاف ناکامه جگړه او له فطرت سره ډغرې وهل دي، له همدې امله په هغه ټولنه کې د اخرت او دنیا ترمنځ د ټکر او په عملي ډول د اخلاقي انحطاط کچه ورځ تر بلې ډېرېږي چې زموږ د موجودو کورنیو، ټولنیزو او سیاسي ستونزو یوه برخه له دې سره هم تړاو لري.

په اسلامي نړۍ کې د منبر او سټیج پر سر د دې فکر دعوت، په تعلیمي مرکزونو او رسمي مدرسو کې تدریس، تلقین او تاکید داسې یو حالت رامنځته کړی چې له یوې خوا یې زموږ پر ذهني او رواني حالت اغېز نه دی کړی له بلې خوا د ژبې پر سر دې خبرو خلک د قول او عمل تر منځ تضاد ته اړیستي دي. په کومه ټولنه کې چې اړینې مادې اړتیاوې په رسمیت نه پېژندل کېږي او د دیني مشرانو هڅه دا وي چې یوازې د وچو وعیدونو، گواښونو او عذابونو په وسیله د خلکو فکري او رواني حالت اصلاح کړي، د هغوی باطني مرضونه ورغوي، اخلاقي نیمگړتیاوې یې اصلاح کړي او په ټولنه کې یې گټور رول ته وهڅوي هلته تل دغه ټول هڅې ناکامه شوې او ټولنه د فکر او عمل ترمنځ له یو ناانډوله حالت سره مخ شوې ده.

د نن هم موږ وینو چې د مذهبي مشرانو له خوا د شپې او ورځې له هر ډول وعظونو او ویناوو سره-سره مسلمانان په پراخه کچه دروغ وایي، په معاملاتو کې ټگي-برگي کوي،

رساله

ټولنيز اخلاق يې ډېر ضعيف دي، د کار پر ځای صرف ځان خلاصوي، په ټولنه کې يې مثبت رول سخت کمزوری دی، د خپل مسولیت له ترسره کولو تېښتي، تر هر چا ماديات ډېر ورته مهم دي او خپلې لومړنۍ اړتیاوې له داسې ناوړو لارو پوره کوي چې هم يې دين ته زیان رسېږي او هم د ټولنې نن او سبا ته.

د دې پر ځای لازمه ده موږ خپل خلک د دين په دې لارښوونه خبر کړو چې هم آخرت مهم دی او هم دنيا ان د آخرت بریا په دې دنيا کې له ښه ژوند کولو سره تړاو لري او ښه ژوند يانې د خپل خالق او مخلوق دواړو په نظر غوره کردار هغه وخت ممکن دی چې موږ خپلې اړتیاوې ومنو، مهمې يې وگڼو او د پوره کولو لپاره يې هغه الهي استعدادونه پر کار واچوو چې راباندې لورولي يې دي، ځکه موږ تل په خپل لمانځه کې له الله څخه غوښتنه کوو چې اللهم ربنا اتنا فی الدنيا حسنةً وفي الآخرة حسنةً يانې اې زموږ پالونکې! موږ ته په دنيا او آخرت دواړو کې ښېگڼه راکړه!

نو چې هره ورځ له خپل رب څخه د لمانځه په خبر یوه لوی عبادت کې دغه ډول غوښتنه کوو بیا د کوم اساس له مخې دا ډنډوړې رغوو چې دا دنيا زموږ لپاره نه ده، د نورو ده زموږ ونډه صرف په آخرت کې ده؟ کوم څوک چې دغه ډول خبرې کوي او دا ډول افکارو ته یوازې د ژبې پر سر ژمن وي هغه دي لږ تر لږه د آخرت او دنيا پر خپل منځي تړاو د څو شېبو لپاره په ارامو مغزو فکرو کړي. ایا داسې ممکنه هم ده چې یو څوک دې د وخت او مکان له غوښتنو او اړتیاوو سره- سره بیا هم مادي امکانات نه برابر وي خو دين دې کوي، آخرت دې پالي او تقوا ته دي ژمن وي؟

پر دې سربېره په اوس مهال کې د دغه ډول تعلیماتو او ویناوو اغېز ځکه ډېر او بېخي ډېر کم دی چې د عصري وسايلو په مټ د نړۍ په هره برخه کې هر ډول شوی پرمختګ سمدستي ټول خلګ ویني او په دې سره يې په زړه کې یو ډول ارمان پيدا کېږي. غواړي دوی هم هغسې پرمختګ وکړي، ښه هوسا ژوند ولري، د نړۍ له ښکلا خوند واخلي او ان تر اړتیاوو وروپورته خپل ذوق هم موږ کړي.

که موږ دغه ډول غوښتنې او ضرورتونه صرف په دې ارامه وو چې دا دنيا زموږ نه ده باید

 رسالت

اخرت ته پام وکړو ایا کولای شو خپلو خلگو ته قناعت ورکړو او په دې سره یې د هغه څه له تر لاسه کولو راوگرزوو چې په زړه کې یې ارمان لري او په پوره شوق یې غوښتونکي دي؟ په نړۍ کې د نیو هر اړخیزو پرمختگونو له امله اوس یوازې د سهار او ماښام پر عادي خوراک اکتفا کول امکان نه لري. نن د ځای، خوراک، ښه لباس، ښکلي کور، روغتیايي خدماتو، لوړو زده کړو، کمپیوټر، ټلويزون او دغه ډول نورو شیانو شتون لومړنۍ اړتیاوې او غوښتنې بلل کېږي. د هغو په وړاندې د وچې فتوا مبارزه نفاق، اخلاقي رنځ او د دین په جامه کې بې دینۍ ته لار هواروي.

زموږ مذهبي کړۍ او مشران باید نور له ځمکنیو حقایقو څخه د تېښتې پر ځای خلگو ته په پوره صراحت ووايي چې د دنیا او اخرت د بریالیا لپاره دي له هر ډول مشروعو او گټورو مادي امکاناتو کار واخلي، شته وسایل دي پر کار واچوي او د لا نور پرمختګ لپاره دي هڅې وکړي، ځکه مسلمانان د دنیا او اخرت دواړو غوښتونکي دي.

دیني پلورالیزم

فکر کوم د دیني پلورالیزم په اړه بحث به د ډېری پښتنو لپاره نوی وي، ځکه زه چې څومره پوهېږم په پښتو ژبه کې د دې موضوع په اړه هېڅ نه دي لیکل شوي. یوازې یې د استاد محمد محقق په اثارو کې ضمني یادونه شوې ده. له همدې امله که د دې موضوع په تشریح کې ځینې نیمګړتیاوې وي، نو لوستونکي دي یې راوبخښي، ځکه ما چې دلته د دیني پلورالیزم په اړه کوم څه وړاندې کړي هغه په عربي او فارسي کې زما د مطالعې حاصل دی چې له تاسو سره یې شریکوم. هیله ده لا نور مسلکي او په نورو نړۍ والو ژبو پوهېدونکي کسان د دې موضوع پاتې اړخونه هم راوسپړي.

پلورالیزم معنا او تاریخ

پلورالیزم (pluralism) پر ډېرښت، کثرت او تجمع د باور درلودلو په مانا کارېږي چې د انحصار ګراني ضد دی. پلورالیزم د ژوند په مختلفو حوزو کې مطرح شوی. له دین څخه نیولې تر سیاست، فرهنگ، ادب، قوم، ژبې او فلسفې پورې هر څای خپل ځانګړی مفهوم لري، خو په مجموع کې یې هدف دا دی چې یو فرد/ټولنه باید د اجتماعي ژوند په بېلابېلو ساحو کې د انحصار پر ځای پر تعدد، کثرت، تنوع، ډېرښت او ګڼو عقیدو، سیاسي، فرهنگي، ادبي او فلسفي فکرونو او کړنو باور ولري.

د پلورالیزم اصطلاح په لومړي ځل د غرب په ادبیاتو کې وکارول شوه او د دیني فلسفې په توګه بنسټ ایښودونکی یې انګریز فیلسوف جان هارورډ هیک (John Harwood Hick) دی.

دیني پلورالیزم یانې څه؟

لکه څرنگه چې مو وړاندې وویل پلورالیزم د ډېرښت منلو په مانا دی، خو کله چې موږ د دیني پلورالیزم خبره کوو نو بیا یې مفهوم څه دی، یانې دیني پلورالیزم څه ته ویل کېږي؟ په ساده ډول یې مفهوم دا دی چې باید په یوه ټولنه کې تر یوه زیات دینونه وزغمل شي چې دې ته

رساله

عملي پلوراليزم وايي. د دې مفهوم له مخې پلوراليزم په ټولنه کې د يو موجود واقعيت په توګه منل شوی دی، ځکه هره بشري ټولنه د بېلابېلو افکارو، عقایدو، باورونو او ارزښتونو درلودونکې ده، نو د دې لپاره چې د مختلفو دينونو او فکرونو پيروان سوله ييز او ګډ ژوند وکړي بايد په عملي ډګر کې يو - بل وزغمي، که څه هم په نظري لحاظ هريو ځان پر حق ګڼي او هغه بل پر باطله. په مجموع کې دغه ډول پلوراليزم له مخالفونو او شخړو د ځان ساتنې په موخه يو تدبير دی.

مګر د خپل ځانګړي نظري مفهوم له مخې ديني پلوراليزم يوازي په دې مانا نه دی چې د ټولنيز مصلحت او شخړو د مخنيوي لپاره دي د بېلابېلو اديانو پيروان په ګډه جامعه کې د سوله ييز ژوند لپاره يو - بل وزغمي، بلکې د پلوراليزم نظري بعد څو اړخونه لري چې دا مفهوم يې په په مختلفو ډولونو مطرح کړی دی.

ځينې کسان د پلوراليزم په نظري بعد کې دا تعبير وړاندي کوي چې هيڅ دين په مطلق ډول باطل او ناحقه نه دی، بلکې هر دين سمې او ناسمې برخې لري. ځينې بيا وايي چې حق او حقيقت يو دی هر دين د همدې حقيقت پر لور تلونکې يوه لار ده.

نور بيا وايي ديني قضايو يي غيبي مسايل دي چې موږ يې محسوسولای نه شو. دغه ډول مسايل يا اصولا هيڅ مانا نه لري او که يې ولري نو موږ يې ثابتولای نه شو. له همدې امله د ټولو حکم يو دی، انسانان اختيار لري چې کوم دين يې خوښ وي هغه دي غوره کړي. په هر حال د پلوراليزم پيروان په دې اند دي چې د يوه ځانګړي دين په اړه د حقيقت دا فکر سم نه دی چې د نړۍ يو ځانګړی دين پر حقيقت ولاړ دی نور ترې بې برخې دي. مختلف ديني افکار د انساني ژغورنې لپاره رامنځته شوي غبرګونونه او فعاليتونه دي چې هريو په خپل ځان کې د انسان ژغورنې فلسفه او کړنلاره لري، له همدې امله د انحصار په توګه نه شو ويلای چې دا دين حق او هغه باطل دی. په اسلامي نړۍ کې تردې دمه دا مفکوره چندان ملاتړي نه لري، يوازي الجزائري محمد ارکون او هندي فضل الرحمان هغه دوه مسلمان دينپوهان دي چې ويل کېږي دوی پر ديني پلوراليزم باور درلود.

په غرب کې د پلوراليزم يا ګڼ دينيز فکر ذهنيت هغه مهال راوټوکېد چې د کليسا د لارښوونو برخلاف ځينو عيسوي مفکرينو وليدل د نورو اديانو پيروان هم ښه کړنې ترسره کوي

رساله

او نېک انسانان دي. نو که د کلیسا له باور سره سم اخروي نجات یوازې تر مسیحیت پورې محدود وي ایا د نورو دینونو نېک کسان به له دې بې برخې وي؟ پر همدې بنسټ جان هیک او نورو مسیحي علماوو د پلورالیزم فکر رامنځته کړ او ویې ویل: اخروي نجات یوازې په دې پورې نه دی تړلی چې حتماً باید یو سړی مسیحي و اوسي، د نورو ادیانو نېک پیروان هم د خپل دین په پیروي اخروي نجات تر لاسه کولای شي.

پر دې سربېره د نړۍ په لروبر کې د دین په نوم فرقه ییزو ښځو هم خلک دي ته مجبور کړل چې د ادیانو پر حقیقت یو ځل بیا له سره غور وکړي، څو وپوهېږي چې د ادیانو د پیروانو ترمنځ د ښځو عوامل څه دي؟ تر غور او فکر وروسته ځینې مفکرین دې پایلې ته ورسېدل چې حق یوازې د خپل ځان شخصي ملکیت گڼل او نورو ته د ناروا او باطل په سترگه کتل د دې لامل گرزي چې د خاص دین پیروان د نورو ادیانو له پیروانو کرکه وکړي او په وړاندې یې په خشونت لاس پورې کړي. دغه ډول تاوتریخوالی هغه مهال لا قوي کېږي چې دین د سیاسي، ټولنیزو او مالي گټو د تر لاسه کولو لپاره د یوې وسیلې په توگه وکارېږي.

په اسلامي نړۍ کې ډېرو کسانو پر دې موضوع بحث کړی او د هغې بېلابېل اړخونه یې څېړلي دي، په عربي او فارسي کې دا مهال د پلورالیزم په اړه ځینې کتابونه او مقالې شته چې پر دې موضوع یې کافي بحث کړی دی، اړتیا دا ده چې زموږ ادبیاتو ته هم لار ومومي او په اړه یې څېړنې او پلټنې وشي.

د پلورالیزم کورنۍ او بهرنۍ اړخ

کله چې موږ د دیني پلورالیزم خبره کوو نو له دوه ډوله پلورالیزم سره مخ کېږو چې یو یې په دین کې دننه دی او بل یې بهر. یا په بل عبارت هر دین هم په خپل ځان کې دننه گڼ تعبیرونه او فکري مکتبونه لري او هم له دینه بهر د نورو ادیانو په وړاندې واقع دی. د دیني پلورالیزم د څېړنې او پر هغه د بحث پر مهال باید دواړو ته پام وشي. د اسلام په څېر نور دینونه هم بېلابېلي ډلې لري چې هره یوه ځان د خپل دین اصلي مننونکې او عملي کوونکې بولي، څرنگه چې د دې ډلو ترمنځ د طبعي او عيني غوښتنو له امله مطلق اتحاد ممکن نه دی او ان ډېر وختونه تر خپل منځ گڼ تضادونه لري، له همدې امله د هر دین لوی پوهان او ډېری پیروان دې ته اړ شوي چې په

کور دنده پلور الیزم په رسمیت وپېژني.

په اسلامي نړۍ کې شيعه او سني دوی لویې مذهبي ډلې دي چې په ميلونونو پيروان لري او بيا په هره فرقه کې دنده نور فرعي مذهبونه دي چې په سنجانو کې څلور مذهبونه حنفي، مالکي، شافعي او حنبلي يې خورا مشهور دي او د اسلامي نړۍ په لرونکي په لکونو پيروان لري.

لنډه دا چې د هېڅ دين پيروان له داخلي پلور الیزم څخه انکار نه شي کولای. البته ځينې داسې وړې ډلې او يا ځينې اشخاص به حتماً په هر دين کې وي چې داخلي پلور الیزم نه مني او که يې وس ورسېږي پر ضد يې مبارزه هم نه سپموي. په لوېديځ او پرمختللي جهان کې عام وگړي او مذهبي گروپونه دې اجازه نه لري چې د نورو مذهبي ډلو د حذف او يا له منځه وړلو لپاره عملي اقدامات وکړي، ځکه هلته د قوي حکومتونو له امله دغه ډول چارو ته په هېڅ صورت اجازه نه ورکول کېږي.

مگر په نظري ډول داسې ډېر افراد شته چې د خپل دين په داخل او بهر کې د پلور الیزم خلاف دي او له مجبوريته يې پر خلاف د خشونت مبارزه نه شي کولای، مگر د تبليغ په ساحه کې تل وايي چې حق يوازې له دوی سره دی. خو په اسلامي نړۍ کې بيا داسې ډلې او اشخاص شته چې په نظري او عملي توگه د هر ډول پلور الیزم خلاف دي. دوی حق او حقيقت يوازې هغه څه بولي چې دوی ورباندې باور لري او د خپلو مشرانو، کتابونو، امامانو او رهبرانو له خوا ورته بنودل شوی دی. ډېری افراطي گروپونه په همدې اند دي چې د دوی تگلاره او عقیده پر حق ده هر څوک چې يې نه مني هغوی پر باطل دی بايد له منځه يووړل شي.

په هر حال داخلي پلور الیزم په مجموع کې د عمل او تيوري له مخې يو منل شوی حقيقت دی. مگر پاتې شول یو ځانگړي دين څخه بهر پلور الیزم، په دې اړه د غرب ډېری دين پوهان دې پايلې ته رسېدلي چې هم د اوسنيو ټولنو موجود حقيقت دی او هم بايد د ځينو منطقي او فلسفي دلايلو له مخې ومنل شي، خو پوښتنه دا ده چې د بهرني پلور الیزم په اړه اسلام او مسلمانان څه وايي؟ په لاندې سرليک کې به د دې پوښتنې د ځواب هڅه وکړو.

پلوراليزم او اسلام

لکه وړاندې چې مويادونه وکړه په اسلام کې کورنۍ پلوراليزم په عمل او تيوري کې منل شوی دی او په دې اړه ډېر بحث ته اړتيا نه ليدل کېږي. خو خبره د اسلام او نورو دينونو ده. مطلب دا چې اسلام نورو دينونو ته په کومه سترگه گوري؟ مني يې، ردوي يې او که يې د يو ټولنيز واقعيت په توگه زغمي؟

په دې کې شک نه شته چې د اسلام له پيله تر نن د تاريخ په بېلابېلو پړاوونو کې مسلمانانو د نورو دينونو پيروان منلي دي او له هغوی سره يې گډ ژوند کړی دی. نن هم په گڼو اسلامي هيوادونو کې د مختلفو ادیانو پيروان ژوند کوي او د مسلمانانو له خوا ورته چندان جدي خطر متوجې نه دی. له دې ښکاري چې مسلمانان د يو موجود حقيقت په توگه د نورو دينونو پيروان زغمي، ځکه له دې پرته بله هيڅ چاره نه شته او دا يو اجباري حقيقت دی. د اسلام په اساسي سرچينو قران او سنت کې هم داسې گڼې بېلگې شته چې مسلمانانو ته د نورو دينونو له پيروانو سره د سوله ييز ژوند کولو اجازه ورکوي.

د ځينو افراطيانو کړنې د هغوی خپل شخصي برداشت دی، که د اسلام تاريخ او دين اساسي سرچينې مطالعه کړو هلته د يو ټولنيز واقعيت په توگه د نورو دينونو له پيروانو سره سوله ييز او ارام ژوند بالکل منل شوی حقيقت دی. د لا اکراه فی الدين، لکم دينکم ولی دين او داسې نور قراني او نبوي ارشادات د پورتنۍ ادعا د ثبوت ښې بېلگې دي. خو ايا اسلام په نظري ډول يوازي ځان حق گڼي او که نور دينونه هم له حق او حقيقت څخه برخمن بولي؟

که د دغې پوښتنې د دقيق ځواب لپاره په اول سر کې قران ته رجوع وکړو نو هلته ځيني داسې نصوص شته چې ښيي نور دينونه هم د حق او حقيقت ځيني برخې په لاس کې لري. په تېره د عيسويت او يهوديت په څېر اسماني دينونه چې اسلام د هماغو ابراهيمي دينونو اېډيټ يا اصلاح شوې بڼه ده. په داسې حال کې چې د هغو له ځينو احکامو او لارښوونو سره مخالفت هم کوي، خو دا په دې مانا نه ده چې اسلام نور دينونه په مطلق ډول ردوي او خلاف يې دی. پر دې سربېره اخروي نجات يوازي د اسلام په عقیده او عمل پوره نه غوټه کوي بلکې د اسلام پر اساس اخروي نجات هم په دې پورې مشروط گڼي چې کوم څوک مسلمان نه دی هغه ته به د اسلام

رسالت

دعوت په مکمل او واضح ډول رسېږي، د هغه شکونه او شبهات به ځوابېږي او په مجموع کې به پر هغه حجت تامېږي، له دې پرته اسلام د نورو دینونو پيروان گرم نه بولي او ان په یوه ایت کې خويې ویلي: (وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّىٰ نَبْعَثَ رَسُولًا) (الاسراء: ۱۵) یانې موږ تر هغو چا ته عذاب نه ورکوو چې رسول موندلی وي ورته لېږلی.

که د دې قرآني اصل له مخې د نړۍ وضعیت ته وگورو نو ډېرو کمو سیمو او قومونو ته رسولان راغلي له همدې امله ویلای شو چې اخروي نجات او له عذاب څخه خلاصون صرف په دې پورې نه دی تړلی چې اسلام به مني. که څه هم د بهرني پلورالیزم د نظري او تیوريکي اړخ په اړه د ډېری مسلمانو دینپوهانو غبرگون چندان مثبت نه دی، خو د قرآن متن ته په رجوع کولو سړی ډېر داسې ایتونه موندلای شي چې ښيي د اسلام پر بنسټ اخروي نجات یوازې هغه مهال مطرح دی چې د دعوت، استدلال، معارضې، پوښتنو او وضاحت ټول پړاوونه دروښانه تگلارې په رڼا کې ترسره شي او دا هم هغه مهال چې د اسماني پیغام راوړونکی رسول ژوندی وي او دخپلو مخاطبینو هر ډول نیوکو ته قناعت کوونکي ځوابونه ورکړي. د رسول تر مړینې وروسته د نجات اساسي ټکی نېک اعمال دي، عقیده بیا د هر چا خپله شخصي تجربه ده چې د همدې په انتخاب پورې تړاو لري.

د پلورالیزم مخالف مکتبونه

په غرب کې د پلورالیزم په وړاندې ځینې نور ایزمونه یا مکتبونه هم شته چې لاندې به په لنډ ډول ورباندې رڼا واچوو:

۱) انحصار پالنه (Exclusivism)

انحصار پالنه یوازې د یوه دین پر حقانیت باور لري. یانې یو خاص دین په دې عقیده وي چې هر ډول نېکمرغي او حقانیت له دې سره دی او بل هیڅ دین دغه ښېگڼه نه لري.

۲) شمولیت (Inclusivism)

دا فکر د مطلق دین پر حقانیت باور لري او د دینونو نسبي حقانیت مني. یانې یو دین په دې باور ولري چې نور دینونه هم زما په څېر له حقانیت او سعادت څخه برخمن دي.

۳) بطلان پالنه

دا مفكوره ټول دينونه باطل گڼي او بېلابېل اسماني او ځمكني دينونه د بشري ذهنيت پيداوار بولي.

اسلام او تروريزم

که کوم څوک د عيسايي تروريزم اصطلاح وکاروي نو يو څوک به ووايي چي ته متضاد ترکیب (contradictory term) کاروي، عيسايت له تروريزم سره هيڅ اړيکه نه لري عيسی علیه السلام ویلي چي تاسو له خپل دښمن سره مينه وکړئ: (Love your enemy) د عيسايت لارښوونې پر مينه (Love) بنادې نو په داسي حال کي عيسايي تروريزم هيڅ معنا نه لري مگر دا نيمه رښتتولي ده، سمه ده چي عيسی علیه السلام ویلي تاسو له خپل دښمن سره مينه وکړئ مگر د نيو تېسټمينټ له روايت سره سم عيسی علیه السلام دا هم ویلي چي داسي فکر ونه کړئ زه د سولي کولو ته راغلی يم بلکي جگړې ته راغلی يم.

Do not think that I came to bring peace on earth. I did not come to bring peace but a sword. (۱۰:۳۴)

نو بيا وجه څه ده چي د عيسی علیه السلام له دې ښکاره لارښوونې سره - سره هيڅوک پر عيسايانو د تروريزم تور نه پوري کوي؟ د دې وجه دا نه ده چي عيسايان جگړې نه کوي، ساده وجه يې داده چي دوی خپلې جگړې د ملي گټو (national interest) په نوم کوي، نه د عيسايي مذهب په نوم. مثلاً هټلريو عيسايي وو هغه دويمه نړۍ واله جگړه وکړه خو دا جگړه يې د عيسايت په نوم نه بلکي د جرمني قوم په نوم وه، همدا راز امريکا په ويتنام کي تر لسو کلونو زياته جگړه وکړه خو هغوی هم داسي ونه کړل چي دا يې د عيسايت جگړه وبلله بلکي د دې برخلاف يې وويل چي دوی د امريکايي گټو لپاره جنگېږي.

ځيني خلک دا گيله کوي چي رسنۍ غواړي اسلام ته د تروريزم د نوم په ورکولو هغه بدنام کړي خو زه به ووايم چي په دې کي پر د رسنيو نه ده ځکه مسلمانانو په خپله هر ځای د اسلام په نوم زور - زياتي ته دوام ورکړی او د جهاد په نوم يې يادوي. په داسي حالت کي د رسنيو رول له دې پرته بل څه نه دی چي د مسلمانانو وينا او عمل د دوی له خپلې دعوي سره سم بيانوي. که مسلمانان خپلې جگړې ته د ټولنيزو گټو نوم ورکړي نو د مسلمانې ټولنې نوم به ورسره پيوست شي خو کله چي دوی خپل تاوتریخوالي ته د اسلام نوم ورکوي نو دا بېخي طبعي ده چي په

رساله

رسنيو کي به د اسلامي تشدد په نوم يادېږي.

اصل حقيقت داده چې د اسلام ټولي لارښوونې د سولي پر اصولو بناد دي. د اسلام ۹۹ سلنه اياتونه په مستقيم يا غير مستقيم ډول له سولي سره تړاو لري مگر له دې سره - سره ځيني يا يو څه اياتونه له جگړې سره هم تړلي دي خو په اسلام کي سوله عمومي حيثيت لري او جنگ استثنايي.

د امضمون د مولانا وحيد الدين خان له کتاب امن عالم څخه چې د پښتو ژباړې نوم يې اسلام سوله که جگړه؟ دی، ژباړل شوی.

ايا اسلام د تشدد اجازه ورکوي؟

ايا اسلام د تاوتریخوالي اجازه ورکوي؟ د دې ځواب دادی چې نه! دا سمه ده چې په اسلام کې د دفاع لپاره د جگړې اجازه شته، دا اجازه په هر مذهبي او غیر مذهبي سیستم کې هم شتون لري خو زما په اند تاوتریخوالی له دې څخه د جلا یوه بل کار نوم دی. په اسلام کې هیڅکله د هغه اجازه نه شته، په عمومي ډول چې د تاوتریخوالي یا تشدد لفظ د کوم مفهوم لپاره کارېږي هغه دادی چې د خپل دښمن یا مخالف د ختمولو لپاره له زوره کار واخیستل شي او په اسلام کې دا تصور هیڅ ځای نه لري. که یو څوک بل کس خپل مخالف گڼي نو پر همدې بنسټ ده لپاره دا نه ده روا چې د هغه د ختمولو په نوم یې پر خلاف تاوتریخوالي ته لاس کړي.

د قران کریم له مطالعې ښکاري چې په اسلام کې د دښمن او یرغلگر ترمنځ توپیر شوی، که یوه ډله د بلې پر خلاف په یو اړخیز ډول تاوتریخوالي ته لاس کړي نو له قران سره سم هغه بل لوری اجازه لري چې د یرغلګرو پر خلاف د ځان دفاع وکړي او د اړتیا په کچه له تاوتریخوالي کار واخلي. په قران کې ویل شوي چې د جگړې اجازه هغه چاته ورکول شوې چې د دوی پر خلاف جگړه شوې ده.

Permission of fighting is given to those who are attacked.
(۲۲.۳۹)

مګر د دښمن یا مخالف معامله له دې جلا ده، د دښمن په اړه د اسلام لارښوونه عیني هماغه ده چې په بايبل کې د عیسی علیه السلام په ژبه داسې راغلې او ویلي یې دي چې تاسو له خپل دښمن سره مینه وکړئ.

Love your enemy (Luke ۶-۳۱)

په قران کې له دې منعه شوې چې د دښمنی ځواب په دښمني ورکړل شي. قراني وینا ده چې بډي او نېکي سره برابر نه دي، تاسو یې په ځواب کې هغه څه ووایاست چې غوره وي بیا به وگورئ چې ستاسو او د کوم چا ترمنځ دښمني وه هغه داسې بدل شوی لکه نژدې دوست. (حم)

(السجدة: ٣٤)

له دې څخه معلومه شوه چې د اسلام له لارښوونو سره سم له دښمن سره جگړه نه ده په کار بلکې هغه بايد دوست شي، د اسلام له وينا سره سم هر انسان په حقيقت کې پر طبيعت پاتې دی يوازي په موقت ډول کله-کله ترې دښمن جوړېږي. که له هغه سره په يوه اړخيز ډول ښه چلند وشي نو خپل فطرت ته به را وگرزي او پخوانی دښمن به په اوسني دوست بدل شي.

تاسو پر دې غور وکړئ چې يو شخص ولي تشدد کوي؟ د دې يو سبب آی ډيالاجيکل ايکسټريميزم (ideological extremism) دی. په کوم ځای کې چې ايکسټريميزم نه وي هلته به تشدد هم وجود ونه لري، په اسلام کې ايکسټريميزم (افراطيت) ممنوع بلل شوی او د دې ډول تاوتریخوالي جرړې غوڅې شوې دي. اسلام ويلی چې په دين کې هيڅ ډول غلو نه شته. (النسايي، ابن ماجه، احمد)

There is no extremism in the religion of Islam.

د همدې ډول تاوتریخوالي يو بل سبب غوسه ده او غوسه په اسلام کې يوه ډېره لويه اخلاقي ناولتيا بلل شوې. په قران کریم کې مومنان په دې ستايل شوي چې کله هغوی په غوسه شي نو بخښنه کوي. (الشوری: ٣٧)

دا يو څرگند حقيقت دی چې که د اسلام له دې لارښوونې سره سم خلک د غوسې پر مهال له بخښنې کار واخلي نو تاوتریخوالي يا تشدد ته به اړتيا پېښه نه شي. د تشدد يا تاوتریخوالي يوه بله وجه داده چې انسان فکر کوي دا يوه پياوړې وسيله ده او په کارولو يې خپل هدف ترلاسه کولای شي خو په قران کریم کې د دې ذهنيت د ختمولو هڅه شوې ده. د قران له وينا سره سم تاوتریخوالی يوازي بې گټې منفي عکس العمل دی. د کوم مقصد د ترلاسه کولو اغېزناکه او گټوره ذريعه نه ده. د قران لارښوونه داده چې که کوم وخت ستاسو تر منځ شخړه پيدا شي نو لانجې ته يې مه رسوئ چې بالاخره په تاوتریخوالي واوړي بلکې د سوله ييزې لارې په غوره کولو شخړه په لومړۍ مرحله کې له منځه یوسئ. له همدې امله په قران کې ويل شوي چې سوله غوره ده. (النساء: ١٢٨)

Reconciliation is the best.

رساله

له دې معلومه شوه چې د اسلام لارښوونه داده چې کله موله کوم چا سره د يوې معاملې په اړه شخړه راشي نو د حل لپاره يې سوله ييزه تگلاره (conciliatory course of action) غوره کړي، نه د شخړې تگلاره (confrontational course of action). څرگنده ده چې که د اسلام دا لارښوونه عملي شي نو د شخړې له پيدا کېدو سره - سره به خبره تاوتریخوالي ته نه رسېږي. په دې مسئله د پوهېدو لپاره د رسول الله يوه وينا ډېره مرسته کولای شي، هغه داده چې ان الله يعطی علی الفرق ما لا يعطی علی العنف (صحيح مسلم) يعني الله په نرمي هغه څه درکوي چې په سختي يې نه درکوي.

د رسول الله په دې وينا کې د فطرت قانون بيان شوی دی. په دې دنيا کې چې خدای د فطرت کوم نظام را منځ ته کړی دی هغه پر داسې اصولو ولاړ دی چې دلته د هر هدف د ترلاسه کولو لپاره سوله ييزه طريقه ډېره اغېزناکه او متوجه ده. د دې برخلاف د تاوتریخوالي طريقه ويجاړي را منځ ته کولای شي خو د کوم مثبت هدف لپاره گټوره نه ده. دلته دا زياتونه هم ضروري ده چې اسلام او مسلمانان دواړه يوشی نه دي. اسلام د يوې ايډيالوژۍ نوم دی او مسلمانان د هغې ډلې نوم دی چې اسلام يې د دين په توگه غوره کړی دی. په داسې حالت کې بايد د مسلمانانو کړنې د اسلامي لارښوونو له مخې وازرول شي نه دا چې مسلمانان څه کوي هغه اسلام وبلل شي.

که کوم مسلمان يا د مسلمانانو کومه ډله تاوتریخوالی ترسره کوي نو دا يې خپل شخصي کار دی. د داسې خلکو په اړه بايد د قران کریم په ژبه وويل شي چې که څه هم دوی د اسلام دعوه کوي خو اسلام يې له زړه نه دی منلی. (الحجرات: ۱۴)

يادونه: داليکنه ژباړل شوې.

د ناموس قبايلي تصور

د ناموس لفظ د اسلامي نړۍ په اخلاقي نظام کې هغه تصور دی چې له کبله یې یو نارینه ځان د بنځینه صنف په وړاندې د ځینو خاصو واکونو څښتن ګڼي. د عربي او فارسي ژبو په قاموسونو کې ناموس د الهي شریعت، قانون، عفت او عصمت په مانا بلل شوی دی.

د ناموس ساتنه په وروسته پاتو او قبايلي ټولنو کې د شرافت، غیرت او ویاړ معیار ګڼل کېږي. د ناموس ساتنې له تصور څخه د بنځو په وړاندې د فرهنگ او مذهب له یو ځای شویو احکامو داسې قیودات رامنځته شوي چې بنځې د کور له څلورو دېوالونو پرته د بل هیڅ ډول بهرني فعالیت واک نه لري. په موږ کې دغه ډول افکار هغه وخت نور هم حساس شول چې هیواد ته پر فرهنگي دودیز مذهبي فکر سربېره جهادي ایډیالوژي هم راوړل شوه. ځکه د یوه مرکزي حکومت په له منځه تلو ځینو فقهي او فرهنگي تصوراتو د قانون بڼه ومونده او هر هغه سیاسي نظام او نظر له دې امله مردود وګڼل شو چې د ناموس په اړه یې تګلاره او نظر د قبايلي تصور خلاف وو.

په افغانستان او ټوله اسلامي نړۍ کې د اسلامي انقلاب د راوستونکو-غوښتونکو لویه ستونزه دا ده چې له یوې خوا په دیني فکر کې د حکم ترمنشا او هدف په شکل پسي ډېر مېنلې او پر دې سربېره د دین په اساسي لارښوونو کې د فردي او مدني احکامو موقت او ثابت احکام نه تشخیصوي. د اسلام له پیله تر دې دمه چې دا دین له کومې فرهنگي-ټولنیزې حوزې د زمانې یون په اوږدو کې له یوه ځایه بل ځای ته لېږدېدلی او په مختلفو سیمو کې یې د بېلابېلو فرهنگي، تاریخي او سلیقوي اغېزو له امله کوم رنگ خپل کړی هغه پریوه مهال په مختلفو سیمو کې د ګڼو برداشتونو له امله ډېر وخت د یو-بل ضد دی چې دا ډول تعبیرونه په خپل ذات کې رابښي د فرهنگ او زمانې په یوه خاصه مقطع کې د دین عملي شوی شکل د هغه جوهریو خاص څرګندوی دی چې د هغه له منشاء سره تړاو لري.

تر ډېره د بنځینه قشر په پرتله د نارینه جنسي، فرهنگي، اجتماعي او مذهبي برلاسی د دې سبب شوی چې دغه حالت د دین او فطرت تقاضا وګڼل شي. له همدې امله موږ وینو چې د

درېمې نړۍ په هيوادونو کې نارینه هرڅه ته ازاد دی او په هيڅ حقوقي او قانوني تړون کې له ښځو سره سلا مشورې او نظر اخيستلو ته اړتيا نه ويښي. همدغه ذهنيت د دې لامل گرزي چې ښځه د ناموس په نوم سنگسارېږي، د نارينه د کړيو گناهونو د جبيرې وسيله ده، د فحشاله قبایلي تصور سره سم يې مرگ روان دی، د خپل ژوند او ملگري د انتخاب حق نه لري او د نارينه د هر ډول شهواني غريزو قرباني ده. د ورور، پلار او ان زوی د جنسي غريزې د اشباع لپاره د ښځې قرباني هيڅ د شرم او اخلاقي ارزښتونو مخالفت نه گڼل کېږي، خو که يوه مېرمن د دين او انسانيت پر بنسټ د شخصي ژوند د خپلواکۍ، کار او زده کړو غوښتنه وکړي نو د ناموس له قبایلي تصور سره سم ورته ډول - ډول سزاگانې ورکول کېږي.

کله چې د دين متن د تاريخ په يوه پړاو کې د انساني فرهنگ او تعامل حوزې ته داخلېږي نو د وخت غوښتنې او برداشت په کې مهم او اساسي نقش لري. په تېره کله چې د دين مخامخ تعبيرونکي مري او پرځای يې نور تعبير کوونکي د ديني تشرېح دنده پر غاړه اخلي نو ستونزه نوره هم ژورېږي، ځکه په دې وخت کې د يوې طبيعي پديدې په توگه گڼ تفسيرونه د دين د متن ځای نيسي او له امله يې دويم او درېيم لاس داسي مواد د خلکو لاس ته رسېږي چې په حقيقت کې هيڅکله تر نقد او کره کتنې لوړ نه دي. په بل عبارت د غسي تعبيرونه د هغه وخت د سياسي، فرهنگي، ټولنيزو، ذهني سطحې او نورو عواملو غوښتنه وي. مگر کله چې وخت تېرېږي نو د وروسته وخت مذهبيان د غسي تعبيرونه وروستي گڼي، تغيير يې نه مني او څرنگه چې د نوي عصر غوښتنې بېلې وي نو له همدې امله د دين او عصري تقاضاوو تر منځ يو طبيعي ټکر رامنځ ته کېږي.

د ناموس په اړه د قبایلي تصور رېښه هم اصلاً په دې کې ده چې په دغه ډول ټولنو کې لوی شوي وگړي او اجتماعي جوړښتونه د خپل فرهنگ او مذهبي تعبير له مخې ښځه يو محکوم، بې اختياره او د کور په انگرې کې ايسار شوی مخلوق گڼي او همدا حالت د دين او اخلاقي اصولو غوښتنه بولي. مگر که دولت او يا د بشري حقوقو نور مدافعين غواړي دې بد حالت ته تغيير ورکړي نو د سنتي او قبایلي ټولنې وگړي دغه تغيير د خپل دين تخريب گڼي او فکر کوي چې پر ناموس يې تېری کېدونکی دی، له همدې امله د ښځو د ژوند ښه کولو او هغوی ته د واقعي ديني او بشري حقوقو هغه ټولې هڅې شنډېږي چې بېلابېلې کړۍ يې تر سره کوي. په مجموع

کي له ښځو سره د خشونت چلند، د هغوی د فردي، اقتصادي، سياسي، تعليمي او ټولنيزو حقوقو غصب او د ناموس، عصمت او عفت په نوم وژل، خرڅول، د جنسي اشباع لپاره د هغوی کارول او د څاوريو په څېر پير وپلور د همدغسې فرهنگي-مذهبي وروسته پاتيوالي پايله ده.

که ښځه تر ناموس او مروج مذهبي و فرهنگي فکر ورها خوا د يوه انسان په توگه ومنو، له صنفې ځانگړنو او د ټولنې په منځ کي د روابطو له خاصيتونو پرته يې د خپل ذات او جوهر په ساحه کي يو داسي څوک وگڼو چي د يوه نارينه په څېر ټول انساني او بشري استعدادونه لري او په هيڅ ډول د انسانيت په ډگر کي تر هغه کمه نه ده (د ناقص العقله موجود په توگه خوله په خوله کېدونکي روايت د روايت او درايت په رڼا کي ناسم دی) نو هغه وخت ممکنه ده چي ښځه د ښځې په توگه انساني او فطري حقوق ترلاسه کړي. د تاريخ په اوږدو کي چي فرهنگونو او مذهبي دريځونو ښځې ته کوم مقام ورکړی هغه دي يو ځل بيا د نن عصر اړتيا ته پام د بحثونو او نقد محور وگرزي.

د ناموس په اړه موږ ته راپاته تصورات او افکار د بېلابېلو تاريخي دورو پاتي شوني دي چي هيڅکله مقدس او دايمي نه شي کېدای. د دين متن په تاريخي حوزه کي تل خپل رنگ بدلوي او نوي تعبيرونه يې ځای نيسي، که موږ د شکل پر ځای د ماهيت اصليت ومنو نو بيا ډېره اسانه ده چي د فقهي متونو زړو پرېکړو ته د متن پوهنې له نويو اصولو سره سم د حکم له ماهيت سره موافق داسي تعبير پيدا کړو چي هم هدف پوره کړي او هم د عمل په ډگر کي د زاړه شکل ځای ونيسي.

قبایلي تصورات د جامد ټولنيز حالت څرگندوی دي، کله چي د علم او بحث په وسيله دغه جمود مات شي نو هله ممکنه ده چي د ناموس په اړه دا ډول تصورات هم پر خوځښت راځي، شل کېږي او د معقولو حقوقي، قانوني او بشري اصولو په رڼا کي خپل ځای نويو مقولو او اندونو ته پرېږدي. دلته يوازینی خلا داده چي ذهنونه جامد او قلمونه په وېره کي دي. يو ځل بايد دواړه و خوځېږي چي د ناموس په نوم د ښځې پر عمل شخصيت بيرته هغې ته وسپاري.

جگړه یو اسانه انتخاب

په ټولنه کې ځان مطرح او مهم ښودل د هر انسان یوه طبعي غوښتنه ده. هر انسان په خپل ژوند کې هڅه کوي چې نور یې قدر وکړي، اهمیت یې ومني، شخصیت یې تسلیم کړي او لږ تر لږه په خپله حلقه کې دومره ارزښت ولري چې خبره یې واورېدل شي او نظریې او بډونکي ولري. په ولسواکو او پرمختللو ټولنو کې د انسان پر دې فطري غوښتنه له علمي پلوه گڼې څېړنې شوې دي او د پرخای کولو لپاره یې اقدامات کړي دي.

زموږ په څېړنیزه سرچینه کې او دیکتاتور ټولنه کې هر څه تر پشار لاندې دي. د انسان فطري غوښتنې یا په رسمیت نه پېژندل کېږي او یا یې په وړاندې مذهبي، فرهنګي، ټولنیز او سیاسي خنډونه موجود دي.

موږ چې په عنوي ډول له معاصر جهان څخه د ژوند په هر ډگر کې وروسته پاتې یو نوډ نوي عصر ساینسي او فکري پرمختګ له نویو ننگونو او ستونزو سره مخ کېږو. ځکه موږ د خپل تاریخ په هر پړاو کې تر هغه مهاله خوبولي پاتې شوي یو چې نورو د خپلو موخو د تېرېدو په لار کې راڅخه د کار اخیستلو او یا له خپلې مخې د لري کولو پر مهال خوځولي یو. زموږ ټولنې ته تلل نوي توکي او افکار په وارداتي ډول راغلي چې ځینو کسانو منلي او اکثریت د خپل فرهنګي ذهنیت، قبایلي نظام، تقلیدي مذهبي اند، له نوري نړۍ نه خبرتیا، لوړې کچې بې سوادۍ او په ځینو مواردو کې د نورو د مداخلو او دسیسو له امله ورسره مخالفت کړی دی.

څرنگه چې د هر مهال په ماډرن سیستم کې اکثریت وګړو ځانونه بې گانه گڼل او په هغه کې یې ځان ته د لنډ مهال لپاره په اسانۍ ځای نه شواي موندلای نو له همدې امله د نوي عصري وارداتي سیاسي، اداري، علمي، ټولنیز، فکري او ساینسي پرمختګ د فرهنګ، مذهب، ملتپالنې، هیواد ساتنې او ملي مسایلو په نوم سخت خپل شوی چې په دې مبارزه کې تل د منلي ملي قیادت پر ځای له قبایلي دود سره سم قومونو او مذهبي ډلو پر خپل سر مقاومت کړی او هر هغه چا ښه نوم تر لاسه کړی چې په اصطلاح ښه جنگیالی او توریالی وو. مګر دې مبارزې او اتلولۍ که د مقاومت په شپو-ورځو کې لنډه کته درلوده خو، د هیواد او ملت لپاره یې دایمي

بدمرغي هم راوړې ده. ځكه په داسي شرايطو كې هر هغه چا ارزښت او لوړ ټولنيز، سياسي او پوځي مقام تر لاسه كړي چې پخپله به ښه جنگيالي او د زور خاوند وو. په داسي حالاتو كې د زيار، خدمت، علم او غوره ټولنيز او سياسي فعاليت په پرتله جگړه يوازې اسانه انتخاب وو، دا اوس هم ډېری د ملت او دولت ضد كړي د حكومت په داخل او بهر كې ځكه وسلې، خشونت، فساد، قاچاق، خيانت، غلا او جگړې ته لاس اچوي چې د دوی لپاره په مالي، سياسي او ټولنيز لحاظ د واک او ځواک اسانه لار ده. په وروسته پاتو ټولنو كې وگړي د مشروع پرمختگ پر ځای هڅه كوي د لنډو ناقانونه لارو په وسيله خپل هغه هدف ته ځان ورسوي چې دوی ته په ټولنه كې لوړ سياسي او ټولنيز اعتبار ور كوي. په تېره بيا هغه مهال چې له دغه ډول ناوړه كړنو سره د ځينو مذهبي كړيو، اشخاصو او استخباراتي شبكو له خوا مذهبي فتوا هم ونښلول شي. مذهب هغه حساسه پدیده ده چې كه يو ځل په ناسم ډول د ډلو او اشخاصو لاسونو ته ولوېد نو له دې لارې بل شوی اور نه يوازې خپل پيروان سوځي بلكې ټولې سيمې ته يې زيان رسېږي.

اسلامي نړۍ په تېره افغانستان نن د مذهبي جنون په گرمه بټۍ كې دهغو ډلو او اشخاصو په لاس د خپلو وگړو، سيمې او دنيا لپاره سورتور دی چې له يوې خوا سخت ساده دي او له بلې خوا د نړۍ او سيمې د استخباراتي لوبو په داسي جال كې ښكېل شوي چې يو ځل يې د واک او ځواک د خوند تر ګټلو وروسته زړه نه غواړي د دې لوبې په ډگر كې خپل تر لاسه شوی نوم او ارزښت له لاسه ور كړي. يانې په ټوله كې جگړه د قدرت او قوت پر سرده، مگر شعارونه د دين او وطن وركول كېږي. ځكه موږ وينو چې د دين او وطن لپاره جگړه كوونكي تر بل هر چا همدغو دوو ته ډېر زيان اړوي، له كومه وخته چې د دين او وطن د ساتنې په نوم جگړه پيل شوې نه دين خوندي شوی او نه وطن، بلكې د ټولې نړۍ په سطحه افغانان بدنامه شوي، ملي گټې له خطر سره مخ شوې دي، ملي تاسيسات ويجاړ شوي، په ميلونونو افغانان وژل شوي، معيوب شوي، له هيواده وتلي، ورك شوي او بنديان شوي دي، دين دومره بدنام شوی چې په داخل او بهر كې هر مسلمان او اسلامي شعار ته د شك په سترگه كتل كېږي.

دې ټولو ته په پام هر د عقل خاوند په ډېره اسانۍ درك كولاى شي چې د دين او وطن د شعار وركونكو اصل هدف د واک او ځواک تر لاسه كول دي، نه دين او وطن ساتنه.

په اسلامي نړۍ کې د ترهګرو ایديالوژیک اساسات

ایا قران د ترهګرۍ کتاب دی او اسلام ترهګري غواړي؟ که داسې نه وي نو ولي د ټولي نړۍ ترهګري ډلې د خپل دریغ په دفاع او توجیه کې قراني ایتونه او نبوي سنت وړاندي کوي او ترهګري یوازې په اسلامي نړۍ کې محدود ده؟ دا هغه پوښتنې دي چې د دین په اړه خبرې کوونکي هر مسلمان ورسره مخ کېدای شي. لاندې به د همدې پوښتنو پر ځواب تم شو.

تر ټولو لومړی باید په دې پوه شو چې عموماً د ترهګر فکر او ترهګریزو کړنو تر شا دوه عمده عوامل دي چې یو یې د محرومیت احساس او بل یې د واک غوښتنې مفکوره ده. څرنگه چې د هر دین یو شمېر مخکښانو د زمانې په یوه خاص پړاو کې د خلکو پر هرڅه پراخ واک درلود او د دین تر سپېڅلي پوښښ لاندې هیچانه شوای کولای چې د دوی د واک سلطه وټنګوي، له همدې کبله چې یې کله د بېلابېلو عواملو پر بنسټ دغه پراخ واک یا کم او یا بېخي ختم شو نو د دوی کرکه راوپارېده او د خپل واک د بیا ترلاسه کولو لپاره یې وسله واله ترهګري پیل کړه چې په اروپا کې همدا رول کلیسا لوباره او د صنعتي انقلاب په راتلو سره ساینس ورو- ورو د کلیسا د خاوندانو سیاسي واک له منځه یووړ او د کلیسا اربابان یوازې تر رسمي مذهبي چارو محدود شول. په پرمختللي نړۍ کې هم د اسلامي ډلو په څېر سخت دریځي شته، خو هلته د پیاوړو حکومتونو له امله نه شي کولای چې له وسلې څخه په کار اخیستو د خلکو سیاسي، ټولنیز، تعلیمي، مالي، فردي او نور حقوق وګواښي.

له بله پلوه چې په کومه ټولنه کې عام وګړي فقر ځپلي وي، کار او روزګار نه وي، خلګ ټولنیز عدالت او غوره دولتي خدماتو ته لاسرسی نه لري، ملي ثروت او د هیواد عامه شتمني په مساوي ډول نه ویشل کېږي، پانګه او واک د څو محدودو کسانو او کپړیو په لاس کې وي نو هلته ګڼې پرګنې او ډلې ځان محروم احساسوي چې له امله یې په لوړه او فقر د اخته وګړو او ملي غاصبینو تر منځ ټکر حتمي دی، په تېره بیا چیرې چې د دغسې شخړو لپاره د مذهب په څېر د مقدسې سرچینې احساس پاروونکي ناسم توجیهات هم موجود وي. نو هلته د ټولنیز توپیر دغه

اړودوړ ډېر خطرناک شکل خپلوي چي همدا اوس موږ له الجزيره تر صوماليې او له عراقه تر افغانستانه ورسره مخ يو.

کله چي د غربي خوا کونو په لاس د عثماني ترکانو واکمني يا د مسلمانانو په اصطلاح خلافت ختم شو (چي د اسلامي فقهي له معتدل تعبير سره سم خلافت هم نه شي بلل کېدای) له هغه وخته تر ننه مسلمانانو د خلافت د نظام بيا احيا کولو په موخه د اسلامي نړۍ په گڼو سيمو کي د شته ټولنيز - سياسي نظام پر خلاف وسله وال بغاوتونه کړي دي. د دوی د استناد لويه سرچينه د اسلامي فقهي هغه ذخيره وه/ ده چي اسلامي پوهانو د مسلمانانو د عروج په زمانه کي د خپل وخت له سياسي او ټولنيز فکر سره سمه ليکلې وه. څرنگه چي د عروج او زوال وختونه بېلابېلې تقاضاوې لري، له همدې امله د اسلامي نړۍ هغو فقهي مخکښانو په دې سره لويه تېروتنه وکړه چي د مسلمانانو د عروج پر مهال تدوين شوې فقه يې هغه مهال هم د تطبيق وړ وبلله چي سيمه يې د نورو له خوا ونيول شوه او د مسلمانانو تر واک لاندې پراخه خاوره د نورو لاس ته ولوېده.

په دې کي شک نه شته چي په قران کریم او نبوي سنتو کي په پراخه پيمانه د جهاد او قتال يادونه شوې، د دې کار د ترسره کوونکو لوړې درجې يې بيان کړې او ان په ځينو وختونو کي يې فرض او لازمي بللی دی، مگر ستونزه دلته ده چي د جهاد په اړه د قران او نبوي سنتو اصل روح او مراد سم نه دی درک شوی، ځکه په قران کریم او نبوي سنتو کي د جهاد يو ډول هغه دی چي نېغ په نېغه د الله له اجازې سره تړاو لري او پر هغه قوم پلي کېږي چي هغوی ته رسول راغلی وي او د رسالت د ټولو مراحلو ياني دعوت، انذار، بشارت او هجرت وروسته د الله په مستقيمه اجازه رسول او د هغه ملگري د حق د منکړينو پر خلاف وسله اخلي او د خداي د اخلاقي قانون له مخې هغوی د خپل ناوړه کردار په سزا محکوموي چي د جهاد دغه ډول يوزاي او يوازي د رسول له وخت او شخصيت سره تړاو لري او بل هيڅوک نه شي کولای د دغه جهاد په استناد د نړۍ د ملتونو په وړاندي وسله پورته کړي او ورته ووايي چي يا به زما عقیده منې، يا به جزیه ورکوي او يا به وژل کېږي، دغه ډول لارښوونې د رسول په وخت کي د اهل کتابو له خاصو ډلو سره تړلې د هغه وخت يو حکم وو چي نن هيڅوک د هغه د تطبيق حق نه لري، ځکه چي دا د الله له اخلاقي قانون سره د مخامخ تړليو مخاطبينو په اړه دی، نن به کوم د عقل خاوند په داسي حال

کي اسلام د سولي او نورو ملتونو او دينونو د زغم دين ومني چي په متن کي يې دغه ډول تنگ نظري موجوده وي؟ د اسلامي فقهې ستونزه همدغه ده چي د رسول له شخصيت سره تړلي ځيني خاص زماني احکام يې له هغو لارښوونو نه دي بېل کړي چي عموم پکې دي، نه تر رسول پوري تړاو لري او نه تر ځانگړې زمانې او خاصو مخالفو او يا موافقو مخاطبينو پوري. د جهاد بل ډول د ظلم او تېري پر خلاف د خپل حق او ځان دفاع ده چي د نړۍ د نورو حقوقي مراجعو تر څنگ يې قران کریم هم له منلو انکار نه دی کړی، خو د دې لپاره يې ځيني شرطونه اړين بللي دي چي د مسلمانانو د عامه نظر توافق او د منظم دولت له خوا اعلان او ملا تړيپې اساسي شرطونه دي، که دغه شرطونه نه وي هغه جگړه او وسله وال خوځښت ترهگري، فتنه او په ځمکه کي فساد دی چي قران کریم د دغسې کړنو د ترسره کوونکو لپاره سخته سزا وضعه کړې او بايد د وخت واکمن هغوی ته سخته او داسي عبرتناکه سزا ورکړي چي بل څوک بيا دغسې بشر او دين ضد کړنو ته لاس وانه چوي.

په اسلامي نړۍ کې مذهبي نرګسیت

نرګسیت په افرادو او ټولنو کې هغه نفسیاتي او فکري ناروغي ده چې که یې مخه ونه نیول شي نو شونې ده چې ناوړه پایلې به یې بشپړ ملتونه د هلاکت کندی ته وغورځوي. په مجموع کې هره مذهبي او پر میتافیزیکی باورونو ولاړه ټولنه د فرهنګي او مذهبي نرګسیت بنکار ګرزي. په کومه ټولنه کې چې د عقلانیت، منطق او پراخ، سالم او هراړخیز نقد وجود ته زمینه نه وي مساعده، ټولنیزې، دیني، کولتوري، سیاسي، تعلیمي، مالي او... چاري صرف د تقلید او پخواني دود پر بنسټ ترسره کېږي، هلته د نرګسیت ناروغي حتمي ده.

دامهال اسلامي نړۍ د تهذیبی نرګسیت تر څنګ له مذهبي نرګسیت سره هم مخ ده، په مسلمانانو کې ډېری په دې عقیده دي چې دوی اصیل، جنتیان، د الله دوستان، د نړۍ پر مخ تر ټولو افضل، د لوړ باور څښتنان، د دنیا او آخرت سرداران، په هر حالت کې د نورو د مرګ او ژوند واک درلودونکي، په هر ډول سیاسي او ټولنیزو چارو کې د بشپړ او تل پاتې سیستم خاوندان او د هغه امت غړي دي چې هره کړنه یې د لوی رب له خوا تایید شوې ده. په داسې حال کې چې د علم، تمدن، بشرپالنې، عقلانیت او یو متوازن پرمختګ له کاروانه ډېر شاته پاتې دي.

د مذهبي نرګسیت له امله ډېری مسلمانان فکر کوي چې د دوی نوم او عقیده د همدې لپاره کافي ده چې هم په دنیا او هم په آخرت کې بریالي شي.

د خپل همدې نرګسیت له امله د معیار پر ځای صرف پر انحصار او نوم تکیه کوي. د محسوسو لاس ته راوړنو پر ځای هغه څه ته پنا وړي چې یا په تېر تاریخ کې د دوی د ځینو اشخاصو او ډلو له خوا شوي او یا د میتافیزیکی نړۍ هغه بېلګنې یادوي چې د مادي نړۍ په موجود بهیر کې یوازې لېونیان پرې قناعت کولای شي. که یې ټولنیز اخلاق، شخصي سلوک، کورنۍ ژوند او له نورو سره د مشترکو چارو تګلاره وویښ کړلای، نو له دوی سره صرف د خولې خبرې او پوڅې ادعاوې دي، دا ځکه چې د خپلو ځینو باورونو پر بنسټ یې د دې نړۍ علمي پرمختګ ته شا کېږي او د خپل تش نوم پر بنسټ په راتلونکې کامله نړۍ کې د ایمی جنتونو خوبونه ویني.

رساله

مذهبي نرگسیت د دین پر بنسټ د داسي انحصاري تفوق ادعاه چي نجات، الهي رحمت، اخروي بریا، ټولنیز سیادت او سیاسي مسؤولیت یوازي د ځانگړې مذهبي طبقې اجاره گزري. همدا اوس هم موږ وینو او اورو چي ډېری مذهبيالي په لوړ او ازدا شعار ورکوي چي نوره نړۍ به یا اسلام مني، یا به د دوی له خپل ځانگړي تعبیر سره سم د هغوی ایديال اسلام پالي حرکت ته جزیه ورکوي او یا به وژل کېږي. همدغه فکر په اسلامي نړۍ کي یو ډول فکري او عقیدوي ریا رامنځ ته کړې او د دین پالنې ټول عقاید او باورونه په همدغو ادعایي شعارونه ډک دي.

دا مهال نوره نړۍ په علمي او عملي ډول د خپلې ټولنې اجتماعي سلوک ارزوي، پر نظریاتو یې کره کتنه کوي، انسان شموله قوانین جوړوي، بشر پالنې ته دعوت کوي، خپله شتمني پر تحقیقي چارو لگوي، د خرافاتو پر بنسټ رامنځ ته شوې سرې کرښې ماتوي، د کایناتو پټو رازونو ته د سرواړسته کولو هڅې کوي، د فردي-اجتماعي خپلواکۍ پر لور مزله وږي او لگیا ده د ژوند ټول اړخونه د سالم عقلانیت پر بنسټ ودانوي. مگر مسلمانان لا هم د پوهې، پرمختګ، بشریت او عملي اخلاقو پر ځای یوازي د انحصاري فکر څښتن دي، نوره ټوله نړۍ بې لارې گڼي، جنت یې په ټيکه اخیستی، د خدای رضا یوازي په تخریب او د هر نامسلمان په وژنه کي ویني، د خپل خاص تعبیر پر بنسټ هر هغه مسلمان ورته واجب القتل ښکاري چي د خاصو ډلو خاص تعبیرونه ونه مني، مذهبي سیادت د هرې ستونزې حل گڼي، له خدای ورکړي عقل څخه کار اخیستل ورته حرام ښکاري، د ماهیت پر ځای د شکل او مفهوم پر ځای د الفاظو غلامان دي او اخروي نجات یې یوازي تر دې پوري محدود کړي چي د عملي تقوا پر ځای شکلي او لفظي پرهیزگاري ترسره کړي. زموږ د ټولو ناخوالو حل په همدې کي دی چي نور نو د مذهبي نرگسیت دې ناروغۍ ته د عقلي او علمي اصولو په رڼا کي داسي درمل ومومو چي د ټولو لپاره ابدی روغتیا شي.

د نصوصو په تعبیر او تاریخ کې د تروریزم جرړې

له دې څخه هیڅوک سترگې نه شي پټولای چې موږ د اسلامي نړۍ په تېره د افغانستان په کچه دا څو لسیزې د تروریزم له لاسه رنځ وړو او د مذهبي تروریزم هراړخیز قربانیان یو. دا په داسې حال کې چې دلته هره ناروا د مذهب په نوم ترسره شوې او گڼو قتلونو ته د دین مقدسه جامه واړغوستل شوې ده. که پرون حکمتیار پر کابل راکټونه اورول، په ځواب کې یې نورو ټوپک سالارانو ناروا وژنې کولې، یا نن طالب په ځانمرغو بریدونو، سپک غاړې ماینونو، مخامخ جگړو او غلچکي بریدونو کې بې گنا افغانان وژني او د دین، ملي اصولو او نړۍ والو قوانینو پر بنسټ جوړ اسلامي دولت نه مني، د دې هر څه لپاره زموږ په خپل تاریخ او د نصوصو په تعبیر کې توجیهات لري. له تروریزم سره د مبارزې یو مهم اړخ همدا دی چې د ترهگرو د هغو تبلیغاتو مخه ونیول شي چې له امله یې ساده مسلمانان غولېږي او داسې انگېري چې د اسلامي نړۍ په لروبر کې روان فساد هغه اسلامي جهاد دی چې الله یې په قران کې امر کړی او رسول په خپل وخت کې عملي کړی دی، ځکه د دین په اساسي سرچینو کې هم د جهاد او وسله والې مبارزې نه یوازې یادونه شوې بلکې په ځینو وختونو کې یې وسله واله مبارزه اړینه بللې ده، مگر د افسوس ځای دا دی چې له لسیزو راهیسې د جهاد په نوم شوي فعالیتونه د دین له هدف سره اړخ نه لگوي. له بده مرغه زموږ تاریخ، فقهي متون، د احادیثو مراجع، شروح، د دین په رڼا کې لیکل شوي ټولنیز اشار، سیاسي افکار، ادبیات، د مسلمانو اشخاصو ژوند لیکونه او د شریعت له مختلفو اړخونو سره تړلې بېلابېلې لیکنې ټول خپلو لوستونکو ته همدا پیغام ورکوي چې په دې نړۍ کې د مسلمان د ژوند یوازینی هدف د شریعت په رڼا کې د سیاسي واک تر لاسه کول او د زور زیاتي له لارې پر خلکو د ځانگړې ایډیالوژۍ تحمیلول دي. د دوی سیاسي فلسفه ټوله نړۍ یو کلی گڼي چې باید اوسېدونکي یې د یوه مرکز او یوه واکمن تر مستقیم تسلط لاندې د هغه نظام په سیوري کې ژوند وکړي چې د سیاسي مذهبي مشرانو له خوا ورته وړاندې کېږي، که څوک له دې فلسفې سره مخالفت ښيي نو د هغه وژل دیني فریضه ده، د داسې یوه نظام د نه شتون په صورت کې باید مسلمانان وسلې ته لاس کړي او د قوې په زور هر هغه خنډ له منځه یوسي چې د داسې نظام مخه نیسي. په قران کریم کې چې د کوم جهاد

رساله

يادونه شوې هغه دوه ډوله دي يو يې د رسول له زمانې او د هغه له شخصيت سره تړاو لري چي د خداي د اخلاقي قانون په رڼا کي د رسول په مشرۍ له حق څخه د هغو منکړينو پر خلاف ترسره کېږي چي د حق دعوت په وړاندي خنډونه جوړوي، د خپل واک په دایره کي د خلگو فکري، فردي او مذهبي ازادي نه مني او هغه چا مخالفت کوي چي انسانان مساوات، روا بشري حقوقو او د منطقي لارښوونو په رڼا کي د يوه الله لمانځنې ته رابولي. بل ډول يې له خپل ځان، مال، عقيدې او خاورې څخه د دفاع هغه مشروع حق دی چي د نړۍ ټول قانوني مراجع يې مني او دين هم جواز ورکړی دی. مگر دغه ډول جهاد څو لازمي شرايط لري چي د هغو له شتون پرته يې ترسره کول جهاد نه فساد دی. لومړی شرط دا دی چي د جهاد دغسي حکم د مسلمانانو افرادو او يا مختلفو ډلو ته نه دی متوجې، بلکي د دوی ټولنيزې ادارې او يا په اوسنۍ اصطلاح رسمي دولت ته راجع دی چي په دې اړه د تصميم نيولو او گام اخيستلو لپاره بايد له ټولو مسلمانانو سره مشوره وکړي او کله چي هغوی ټول او يا يې اکثريت د دغسي گام اخيستلو اجازه ورکړي نو دولت کولای شي چي د خپل ځان د دفاع په خاطر جهاد وکړي. مگر له دې سره يو بل شرط دا هم دی چي بايد د خپل دښمن د مخنيوي او ځان د دفاع توان ولري او دغه ډول جهاد د دين، هيواد او ملت په گټه وي، تريوه قومانده لاندې وي، داړوندې سيمي خلگ يې ملاتړ وکړي او نتېجه يې هم پخپله د هغې سيمې خلگ تر لاسه کړي.

زموږ بدمرغي داده چي د قران کریم او نبوي سنتو وروستی معقول جهاد مو په تروريزم بدل کړ او د خداي د اخلاقي قانون پر بنسټ د رسول له شخصيت سره تړلي ځيني اختيارات او اصول مو په خپل لاس کي واخيستل. که موږ خپل تاريخ، روايات او فقهي تعبيرات مطالعه کړو نو هلته هم ستونزه د همدې دوو جهادونو له نه توپير او ناسم تعبير څخه راولاړه شوې ده. زه يو ځل بيا پر دې ټينگار کوم چي که د اسلامي نړۍ حکومتونه په خاص ډول افغان دولت غواړي چي د تروريزم جرړې له منځه يوسي او د ترهگرو ايډيالوژيک ځواک وځپي نو اړينه ده چي تروريستان زموږ په شرعي اثارو کي له کوم څه څخه د ځان لپاره استفاده کوي هغه يو ځل بيا له سره وارزوي او په دې برخه کي مسلکي دين پوهانو ته دنده وسپاري چي د ترهگرو ناسمو توجهياتو ته د دين د اصیلو لارښوونو او روح په رڼا کي منطقي ځواب ورکړي.

ټيكنالوژي او ترهګري

طالبانو د خپلې واکمنۍ په وخت کې پر انځورونو بندیز لګولی وو. سينما، فلم، وېډيو، د کيمرې کارونه او ټلوېزون ممنوع وو، موسيقي خونو بېخي کفر گڼل کېده او انټرنېټ ته يې نه لېوالتيا درلوده، نه موجود وو. مګر کله چې په دوه زره لومړي مېلادي کال کې د نړۍ والو ځواکونو په مرسته د دوی واکمني نسکوره شوه او دويم ځل بيا د پاکستان، سيمې او نړۍ والو استخباراتو په مټ د دې جوگه شول چې د هيواد په دننه کې د موجودې ادارې له ضعف او خلکو له عقيدې په ګټه اخيستلو ځان ته ځای پيدا کړي، نو مجبور شول چې يو وخت يې کوم څه ناروا، د شريعت خلاف او حرام بلل له هماغو شيانو څخه د خپلو تبليغاتو او پروپاګند لپاره کار واخلي.

نن موږ وينو چې طالبان د خپلو عملياتو وېډيوگانې خپروي، له ترانو سره ډېره نرمه کمپيوټري موسيقي يو ځای کوي، په خپلو چاپي، ډي جي او برېښنايي رسنيو کې له انځورونو پراخ کار اخلي، انټرنېټ کاروي او ډېری غړي يې نن له ټلوېزون څخه استفاده کوي. دې حالت که له يوې خوا د نړۍ او نوې ټيکنالوژۍ په اړه د طالبانو پخوانی دريځ سخت باطل کړ او دوی يې اړايستل چې د شريعت له ادرسه يې د دې شيانو په اړه کومه فتوا صادره کړه وه بيرته يې په خپله ونه مني او د هغه څه کارونې ته اړ شي چې يو وخت به يې د هغو د کارونې له امله نورو ته سزاوي ورکولې.

له بلې خوا يې دا هم ثابته کړه چې ټيکنالوژي د ترهګرۍ له خپرولو سره ښه مرسته کوي، نن ترهګر په دې ښه پوهېږي چې د دوی لپاره وېډيوگانې او نورې رسنۍ څومره مهمې دي، ټويټر، فېسبوک او هر ډول ټولنيزې شبکې په څومره اسانۍ د هغوی پيغام د نړۍ ګوټ-ګوټ ته رسولای شي؟ همدا وجه ده چې هره ترهګره ډله پوره هڅه کوي چې د پيغام رسونې او اړيکو له نويو اسانتياوو پوره ګټه واخلي.

په پر مختللي نړۍ کې ساينس او ټيکنالوژي د خلکو د سوکالۍ، ذهني ودې، هيواد جوړونې، رغيزو چارو، طبي پرمختګ، تعليمي هڅو، اقتصادي ګټو او نورو ښېګڼو لپاره

رساله

کارېږي، خو په وروسته پاتې نړۍ خصوصاً افغانستان کې له پرمختللي نړۍ راغلي ټیکنالوژي د ترهګرو او مذهبي مافيا لاس ته لوېدلي او د هغه څه لپاره يې کاروي چې د اېږي-پېږي يې زموږ خلګو او هيواد ته له بدمرغۍ پرته بل څه نه دي راوړي، د همدې ټیکنالوژۍ په مټ يا د هيواد وړانولو پلانونه طرحه کېږي او يا يې په مټ د کفر، ارتداد او ضلالت کرکجنې فتواوې خپرېږي.

موږ ته هغه وخت ټیکنالوژي مثبتې ګټه کوي چې تر څنګ يې اساسي فکري بدلون هم رامنځ ته شي، له فکري بدلون پرته به نوي ټيکنالوژي هره ورځ نړۍ ته زموږ د وحشت صحنې رسوي او له دې لارې به پر خپلو خير غوښتونکو د تکفير فتواوې خپروو.

د سخت دریځۍ په وړاندې مبارزه څرنگه او ولې؟

سخت دریځي هغه بد مرغي ده چې د افغاني ټولنې د ژوند هره برخه یې سخته خپلې ده. دې تحمیل شوې مذهبي مافیا عاطفه له منځه وړې، مینه کفر ګڼي، د ژوند دایره یې تنګه کړې او هر ډول اخلاقي چوکاټونه یې مات کړي دي، نه فرهنګي دودونه مراعاتوي، نه قبیلوي جوړښتونه مني، نه سیاسي تعامل پېژني او نه د علم، منطق او عقل پر بنسټ ولاړو اصولو ته ژمن دي. له دین او مذهب څخه یې د کرکې، وحشت او تعصب یوه داسې اله جوړه کړې چې د نن سبا عملي - فکري الحاد پوره پوره همدې جهاد او جهاديانو پر غاړه ده.

سخت دریځي نه یوازې زموږ سیاسي او ټولنیز نظامونه تنګوي بلکې زموږ په فردي او کورنیو چارو کې هم مداخله کوي. دوی داسې عادت خپل کړی او ځان ته داسې واک ورکوي چې که ته ورسره کار نه لرې نو هغوی دي نه ایله کوي او تر هغو به درپسې وي چې یا د دوی ومنې او یا له دوی وتښتې یا ووژل شي، له همدې کبله د سخت دریځۍ په وړاندې مبارزه پوره لومړیتوب لري.

څرنگه چې زموږ په ټولنه کې د سخت دریځۍ لویه سرچینه د دین په اړه ناسم پوهاوی دی له همدې امله باید تر ډېره بریده همدې اړخ ته جدي پاملرنه وشي، ځکه موږ د ژوند د نورو برخو په څېر د دین په زده کړه او ښوونه کې هم پروا راتلې مرکزونه، نصاب او ښوونکو تکیه کوو، ترڅو چې په خپل هیواد کې دننه د دیني زده کړو ملي - افغاني مرکزونه، هیواد پال دیني او په عصري زده کړو سمبال علما او دوخت له غوښتنو سره سم دیني نصاب ونه لرو تر هغو به موږ د پردیو د دیني ایډیالوژیو، فتواوو، خوځښتونو، وسله والو باغیانو او د دیني مافیایي کړیو له انحصار سره مخ یو. فکر کوم افغان دولت او افغان ولس هیڅکله دې تشې ډکولو ته دیوې جدي مسلې په سترګه نه دي کتلې.

داد حج او اوقافو، اطلاعاتو او کولتور او پوهنې د وزارتونو دنده ده چې په ګډه پردې ستونزه کار وکړي او د یوه ګډ پروګرام په جوړولو د سخت دریځۍ رېښې وباسي. داسې دیني علما کم نه دي چې روان حالات یې څوروي، په خپل دین، ولس او هیواد یې خوا بدېږي، د نوي

عصر په غوښتنو خبر دي او د بدلون اړتيا احساسوي خو له بده مرغه دولت يا له هغوی سره تماس نه لري او يا نه غواړي چي د سخت دریځي او ترهگری لپاره په اوږده مهال کي دایمي حل ولټوي، ځکه دا یو واضح حقیقت دی چي دلته د هیواد د دښمنانو له خوا روان ناروا بغاوت په ظاهره دیني اړخ لري، دیني فتوا ورسره ملگری ده، په اصطلاح مذهبي کړی او اشخاص یې ملاتړ کوي او د طالب، القاعدې او داعش په نوم د نورو د گټو لپاره په شعوري او غیر شعوري ډول استخدام شوي باغیان د خپلې ناروا جگړې هدف دا ښيي چي غواړي په هیواد کي یو شرعي-اسلامي نظام رامنځ ته کړي، څرنگه چي په هیواد کي د سواد کچه ډېره کمه ده نو د دغو کړیو د تبلیغاتو تر اغېز لاندې راځي او ورسره ملگری کېږي، په تېره بیا چي اقتصادي، ټولنیز او تبلیغاتي عوامل هم ورسره ملگری وي.

د سخت دریځي په وړاندې مبارزه د اقتصادي، ټولنیزو، سیاسي او نظامي هڅو تر څنګ کلکو او منطقي دیني هڅو ته هم اړتیا لري، دا هغه سنگردی چي دا ډېره موده بې جنگیالیو پاتې شوی او دا مهال سخته اړتیا ده چي د دین، ملت او هیواد خواخوږي دین پوهان یو ځل بیا خپل دا مورچل د هغو شیطاني کړیو په وړاندې د مبارزې لپاره گرم وساتي چي غواړي د شخړو، لانجو او وحشتونو له لارې زموږ دین بد نامه، هیواد مو کمزوری او ولس مو ټوټه-ټوټه کړي، مګر په دې برخه کي د دولت پوره پاملرنې او همکارۍ ته هم اړتیا ده.

د روانې جگړې مذهبي توجیهات

په هیواد، سیمه او اسلامي نړۍ کې د ټولو روانو جگړو ظاهري شعار دادی چې پر مخ بوونکي یې ځان مجاهدین گڼي او خپله جگړه د جهاد په نوم د دین اساسي لارښوونه بولي. په دې مانا چې د روانو خونړیو جگړو جگړه مار ځانونه د رسول په وخت کې له هغو صحابه وو سره پرتله کوي چې په مکه کې د نبوي دعوت تر لومړنۍ مرحلې وروسته یې د هجرت په مدني دوره کې د خپلو دښمنانو پر خلاف وسله واله جگړه پیل کړه، هغوی ته یې پر له پسې ماتې ورکړې او له کومه ځایه چې دوی شړل شوي وو د خپلې وسلې په زور یې بیرته لاندې کړ.

څرنگه چې قران کریم د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم د ژوند دعوتي او جهادي پېښې هم راخیستې او په یوه ډول د خپل رسول د دیني فعالیت د استان دی نو له همدې امله یې ډېری دغه ډول لارښوونې تر ځانگړو حالاتو او شرایطو لاندې د هماغه په شتون کې له اړوندو قضایاوو سره تړاو لري. ځکه هغه د خپل قوم لپاره د الله وروستی رسول وو. که قران کریم په غور وولو نو ترې ښکاري چې د الهي سننو په رڼا کې نبي او رسول د ځینو مشترکاتو تر څنګ یو لړ توپیرونه هم لري. له دې جملې څخه یو توپیر یې دادی چې رسول د ځمکې پر مخ د خپل رب مجسم حجت وي کله چې هغه د خپلې دعوتي ساحې موجودو مخاطبینو ته الهي پیغام راوړي او تر څو مرحلو وروسته یې د ده پر مستقیمو مخاطبینو حجت پوره کېږي نو بیا د رسالت په بهیر کې هغه مرحله راځي چې باید د خدای د اخلاقي قانون له مخې د هغه وخت د موجودو خلکو برخلیک څرگند شي چې یا په بشپړ ډول د طبیعي افتونو په وسیله له منځه ځي او یا یې سیاسي او ټولنیز نفوذ داسې خپل کېږي چې لوی مجرمین په نابودی، محکومېږي او رسول و ملگري یې سیاسي وټولنیز واک ترلاسه کوي.

د رسول او نبي تر منځ همدغه توپیر ځنو مسلمانانو نه دی درک کړی له همدې امله د جهاد او وسله والې مبارزې همدغسې ځانگړي قوانین په خپل لاس کې اخلې او د اوسنۍ نړۍ د هغو مسلمانو او نامسلمانو په وړاندې یې کاروي چې په اصطلاح د جهادیانو له سخت دریځي سیاسي اسلام سره د یوه اوبل عامل پر بنسټ جوړ نه وي.

د انسانو په وړاندي د ديني نظام په نوم د خاصې ډلې د واک تپلو او خاص دين منلو په پلمه جهاد او جگړه د هېڅ دين له مخې توجیه نه لري. په قران کریم او نبوي سنتو کې گڼ ځایونه د هغه جهاد یادونه شوې چې د الهي سنت له مخې د خدای د اخلاقي قانون برخه ده مگر چا چې نه دی درک کړی هغوی د سي انګېري چې دا لارښوونه د لمانځه، روژې، زکات، حج او نورو په شان هر مسلمان ته متوجې ده او که یې څوک نه مني یا یې نه کوي هغه په ترتیب سره مرتد او گنهار دی.

همدغه منطق زموږ ټول ديني تصور او ديني منابع سخت زیانمن کړي دي، ځکه د دې فکر پر بنسټ د دين غوښتنه داده چې یوازې د گوتو په شمېر څو سخت دریځي مسلمانان پر حق، د جنت وړ او د اخروي تلپاتې بریا موندونکي دي. هر هغه څوک چې د دوی خاص تعبیر نه مني یا کافر، مرتد او یا بې غیرته گناهگار مسلمان دی. د دوی په اند نامسلمانه نړۍ به یا اسلام مني، یا به جزیه ورکوي او یا به جگړې ته چمتو کېږي. د همدغه فکر له مخې دوی د هر نامسلمان وینه تویول ثواب گڼي، د فرانسې وروستی ناروا او اسلام و بشر ضد چاودونې هم د دغه فکر زېږنده دي. (کېدای شي ځینې نور عوامل هم ولري، خو کله چې یې له ملاتړ کوونکو ډلو او اشخاصو سره خبرې وکړئ دوی هماغه پاسنی منطق درته وړاندي کوي)

همدا وجه ده چې موږ د تفسیر، حدیث پوهنې، فقهې او عقایدو په برخه کې د دین زړو تعبیرونو او تشریحاتو بیا کتنې او د دین د اصلي سرچینو په رڼا کې د نوې نړۍ له عصري غوښتنو سره سم مسلکي ديني فکر ته سخته اړتیا لرو. دا مهال باید د اسلام په روح خبرا و د معاصر جهان له سیاسي، علمي، ټولنیزو، مالي او فکري غوښتنو سره اشنا مسلکي دین پوهان د وینا او قلم له لارې د جهاد او د هغوی له فکر سره سم اسلامي خلافت په اړه د جگړه مارو هغه تصورات پخپله د دین په رڼا کې رد کړي چې هره سخت دریځه ډله یې د خپلو وینو تویولو لپاره د الله له خوا ورکړل شوی جواز گڼي.

د دین په وسیله د سخت دریځۍ په وړاندي معقوله مبارزه یوازینۍ لاره ده چې کولای شو په وسیله یې د خپلو ولسونو په منځ کې د هغو سخت دریځو ډلو د نفوذ مخه ونیسو چې دا مهال یې زموږ په ټولنه کې د دین د ناسم تعبیر او خاصو فرهنگي حالاتو له امله رېښې کړې دي. که دولتي او مدني ټولنې دې ټکي ته په پام د سخت دریځۍ په وړاندي عملي او فکري مبارزه

رساله

و کړي نوله یوې خوا به د ټولنیزې او علمي اړتیا پر بنسټ هغه تشه ډکه شي چې دا ډېر وخت یې اړتیا احساسېږي او له بلې خوا به زموږ په ټولنه کې سخت دریځو ته د ناولې څېرې څرگندولو فرصت په لاس نه ورځي.

د سخت دریځۍ په وړاندې بې تفاوته پاتې کېدل هماغه پایلې لري چې نن موږ ورسره مخ یو، د دې ناولې پدیدې په وړاندې د مبارزې لپاره د دین له سم او بشردوست تعبیر پرته بل هېڅ لاره نه شته. که موږ غواړو چې بدمرغۍ او ناخوالې مو پای ومومي نو له دین څخه د ناوړې استفادې مخنیوی یې یوازینی لار ده.

د دين په معاصر فکر کي د امت او ملت شخړه

له کومه وخته چي د اسلامي نړۍ په کچه د مسلمانانو لويه واکمني له منځه تللې او د مسلمانانو له سياسي-فقهې ادبياتو سره سم د خلافت شرعي نظام ړنگ شوی له هغې ورځې تر ننه بېلابېلو ډلو او اشخاصو هڅه کړې چي اسلامي امت يو ځل بيا هماغه تاريخي دورته وروگرزوي. د دې لپاره د ديني نصوصو په رڼا کي (چي ډېری تعبيرونه يې هم پر ځای نه دي کارول شوي) گڼې نظري او عملي هڅې شوې دي، خو په ټوله کي يې پايلې له درنو زيانونو پرته بل څه نه دي.

که د فقهې له فني بحثونو هاخوا د معاصر ديني تعبير ادبيات، ليکنې، نشرات او ديو ايډيال نظام جوړولو لپاره تر نولسمې پېړۍ وروسته خورې-ورې هڅې تر نظر تېرې کړو د ټولو تر منځ له گڼو اختلافونو سره-سره دا يو ټکی مشترک دی چي د دې لارې لارويانو د اسلامي نړۍ گڼ ملتونه د مسلمان امت تر شعار لاندې په داسي ستونزو کي ښکېل کړي چي د خلاصون يوازينۍ لاره يې د گردې اسلامي نړۍ په کچه د مختلفو رسمي جغرافيو تر جوړښت د محدود معاصرو دولتونو منل او د امت د سياسي تعبير پر ځای د هغه ار ديني شکل ته رجوع کول دي.

د خلافت لپاره مبارزه کوونکې ډلې او گوندونه داسي فکر کوي چي په قران کریم او نبوي لارښوونو کي د امت کوم لفظ ياد شوی د هغه هدف په سياسي او جغرافيايي شکل د ټولو مسلمانانو تر منځ د داسي يوه امارت شتون دی چي مشري يې د خليفه په لاس کي وي. له دمشق، بغداد، رياض، قاهرې او يا د بل اسلامي هيواد له کومې سيمې د مسلمانو پراخه جغرافيه اداره کړي، او سمهالي هيوادونه يې واره اداري تشکيلات وي او هر مسلمان يې د خپل ديني فرض له مخې داسي اطاعت وکړي لکه د رسول په وخت کي چي د هغه موجودو ملگرو کاوه. په دې توگه گواکي خليفه پر ځمکه د خداي استازی دی، د امر منل يې ديني وجيبه ده او که يې څوک ونه مني يا دغسي کوم امير ونه لري هغه د خداي په قهر اخته دی.

په دې ضمن کي نورو تعبيرونو او جزي اختلافونو ته له پام پرته ويلاي شو چي د ملت په وړاندي د امت دغسي تعبير د مسلمانانو تر منځ د گڼو کړکېچونو او شخړو يولي عامل دی.

ځکه د زمانې په بهیر کې هېڅکله د سیاست، نظام، ادارې، ټولنې، اقتصاد، زده کړو، ملي زعامت، چارو د ویش او نورو په اړه د انساني ټولنې افکار او مقررات په یوه ډول دوام نه شي کولای. دا یوه مستمره پروسه ده چې د زمانې په هر پړاو کې نوي نوښتونه او رنگونه خپلوي، څېرې یې بدلېږي، غوښتنې یې تغیر مومي او زاړه فکرونه وروښونې د ستونزو حل نه شي کېدای نو که موږ امت په همدې تعبیر واخلو ایا د اسلام د سیاسي، ټولنیزو، فقهي، مالي او نورو مسایلو په اړه د مسلمانانو د ژورو اختلافونو په دې دروان کې کولای شو ټول او یا یې ډېره برخه و ملتونه تر واحد اداري جوړښت لاندې د یوه ځانګړي فکري مکتب په پوښښ کې کنټرول کړو؟ هغه هم په داسې حال کې چې شرعي مسایل به د یوه خاص فکر تابع وي. څوک چې لږ شعور هم ولري هغه به دې پوهېږي چې دا هېڅ امکان نه لري.

په ټوله کې د ډېری عامو مسلمانانو او په خاصه توګه څوک چې د اسلامي انقلاب، اسلامي سیاست او اسلامي خلافت یا په بل عبارت د شرعي نظام لپاره هڅه کوي لویه ستونزه د دین په روح د سم پوهاوی کمی، د تېر او اوسني تاریخ تر منځ د هر ډول توپیرونو نه درک او د دین و سیاست تر منځ داسې خلط دی چې له امله مو یې نه دین و ساتلای شو او نه هیواد و ملت.

امت په اصل کې د یوه دین د پیروانو لپاره کارول شوې قرآني اصطلاح ده او هلته خپل خاص تعبیر لري. هدف یې دا دی چې هر مسلمان د قرآن پر بنسټ د یوه خاص کتاب تر چتر لاندې د ځانګړي دین څښتنان دي چې ټول په یوه امت یادېږي، دا نه کومه سیاسي اصطلاح ده او نه هم د خلافت له نظام سره تړاو لري. مسلمانان پخوا هم یو امت وو او اوس هم یو امت دي، اسلامي امت په دې سره له منځه نه ځي چې مسلمانان د خپلو اړتیاوو پر بنسټ مختلف دولتونه ولري او د اسلامي نړۍ په کچه یې د واک چارې د بېلابېلو هیوادونو په خاصه جغرافیه کې اداره شي چې هلته مېشتو ټولو قومونو ته یې یو ملت ویل کېږي او د ملت ټول غړي له هر ډول فکري اختلافونو سره - سره خپلې ملي ګټې وپالې، د ساتنې لپاره یې مدني او سیاسي هلې - ځلې وکړي او د خپل وخت او حالاتو له غوښتنې سره سم داسې سیاسي نظام جوړ کړي چې په وسیله یې خپلې ګټې خوندي کړي.

دا کار نه له اسلام سره تضاد لري او نه د مسلمانو واحد امت ته زیان رسوي، که اسلامي نړۍ تر زر ډېر هیوادونه او ملتونه ولري نو هم ټول مسلمانان یو امت دي، ځکه په اساساتو کې

رساله

ټول د يوه دين، يوې عقيدې، يوه رسول او يوه كتاب لارويان دي، نه يې فقهي فرعي اختلافات د يوه امت کېدو وحدت ته زيان اړوي او نه د بېلابېلو اړتياوو پر بنسټ جغرافيايي وېش.

کومې ډلې او اشخاص چې امت او ملت د يوه بل په وړاندې دروي، هغوی نه په تاريخ خبر دي نه په شريعت او نه د انبياوو په سېرت. دغه ډول افکار د اسلامي نړۍ په منځ کې هغه وايروسونه دي چې مسلمانو هيوادونو او ملتونو ته يوازې ويجاړي او مرگ راوړي له دې پرته يې بله هيڅ کارنامه نه ده کړې، که مسلمانان رښتيا هم غواړي چې د دين په رڼا کې ارام، پرمخ تللی او سوکاله ژوند وکړي د دغه ډول ډلو او افرادو ټول شعارونه دي يو ځل بيا د اوسنيو شرايطو او حالاتو په رڼا کې له موجودو امکاناتو سره سم وڅېړي، ماخذ دي يې وگوري، د قران او نبوي سنت له مخې دي يې پر تشرېح تم شي او په دې اړه دي د امت درښتنو او متخصصو پوهانو نظريات مطالعه کړي. د امت او ملت د متضاد بلونکو او د هريوه په اړه مفهوم د نه خبر درلودونکو بدمرغي همدا ده چې نه اساسي ديني پوهه لري او نه هم د روانو حالاتو په رڼا کې د خپلو اهدافو پر شونتيا فکر کوي.

ملایان او سیاست

ملایان هم د بل هر افغان وگړي په څېر حق لري چې د هیواد د هرې چارې په اړه خپل نظر څرگند او د قانون په چوکاټ کې سیاسي وټولنیز فعالیت وکړي. ملایان د افغاني ټولنې یوه لویه برخه ده او هیڅوک یې له پراخ اغېز څخه هم سترگې نه شي پټولای. دوی د مذهبي تقدس تر پوښ لاندې دومره زور لري چې د نظام له واکمنو سره هم نه شته. مگر له بده مرغه زموږ د هیواد مذهبي طبقه یا په اصطلاح ملایان خپل مذهبي دریغ په دې مانا اخلي چې د خلکو فردې، کورنۍ، سیاسي او ټولنیز فعالیت باید له هغه فکر او طرز سره سم وي چې دوی د خپلو حجرو، جوماتونو او مدرسو په چاپیریال کې زده کړې دي.

د دیني او دنيوي چارو ترمنځ دغسې اختلاط لکه د ملایانو په فکر کې چې موجود دی هر هیواد او ملت د بشري کاروان له هر اړخیز پرمختیایي یونه شاته پاته کوي او په داسې حالت کې ښکېل پاتېږي چې د مذهب ټیکه داران به یې له ویښتانو تر جامو، تگ، خوراک، ناستې، ولاړې، شخصي ذوق او هر څه پورې ټولو چارو ته د مذهب په عینکو کې گوري. که زموږ ملایان لا هم د دیني او دنيوي چارو ترمنځ پولي او یوه بل ته د دین او دنیا د اړتیا ادرسونه ونه پېژني نو تل به مو ټولنه د مذهب په نوم له هر اړخیزې انارشي سره مخ وي.

که د اسلامي نړۍ په تېره افغانستان کې کچونو ته پام وکړو زموږ د منطقي پرمختګ مخه تر ډېره د مذهب په نوم د ملایانو همدې مفکورې نیولې چې غورې هره لویه او وړه چاره د مذهب په ترازو کې وتلې. پر دې سربېره بل غم دا دی چې موږ د ملایانو له داسې تراکم سره مخ یو چې ټولنې ته موږ د ملایانو عرضې او تقاضا ته پام نه کېږي. هر کال په زرگونو افغانان له مذهبي زده کړو فارغېږي او د فراغت لپاره هم هیڅ معیار نه شته. دې حالت په ټولنه کې د مفت خوړو ډله لویه کړې او ټولنیزې سیاسي شخړې یې زېږولي دي. ځکه د فارغېدونکو ملایانو تر نوي سلنه ډېر یې نه د عصري نړۍ په مسایلو او غوښتنو پوهېږي او نه د خپل هیواد له فرهنگ، دود او روانو جریاناتو له ژورو رېښو سره اشنا وي.

د ملایانو همدا تر کم زموږ هغه ستونزه ده چې تر دې دمه هیچا ورته پوره توجه نه ده کړې. زموږ په ټولنه کې د تعصب، بې خړته فتواوو او ټولنیزو سیاسي اړودو پر لوی علت همدغه ده چې کیفیت ملایانو نه مهارېدونکي غیر معیاري مذهبي فعالیتونه دي چې د دوی له خپلي محدودې، تروخت تېرې او خامې ایډیالوژۍ سره سم هیڅ پوله نه لري او باید د دوی د واک سلطه د یو سړي له شخصي خیالاتو نیولې تر سیاسته پر ټولو چارو داسې غوړېدلې وي چې دوی د خپل محدود، خام او را ایسار شوي چاپیریال په دایره کې څه زده کړي هغه پر ټولو تطبیق شي، ځکه د دوی په باور همدا شریعت دی او څوک چې یې دغه ډول تعبیر نه مني پر ضد یې هر ډول فعالیت روادی.

که زموږ ملایان د سیاست، ټولنې او دنیوي چارو په اړه له دغسې مفکورې لاس واخلي د طب، زراعت، صنعت او سوداګرۍ په څېر سیاست او حکومت هم تر ډېره یوه دنیوي چاره وګڼي او د سمبالښت چاره یې سیاستوالو ته خوشي کړي نو هم به د دوی ژوند هوساشي او هم به مو هیواد او ملت پرمختګ وکړي. ځکه د مذهبي مشرانو اصل هدف د انساني افرادو اخلاقي ترکیه ده نه سیاست، نظامي چارې او حکومت. خو له بده مرغه زموږ ملایانو خپل هدف له یاده ایستلی او د دسیسو له مخې په داسې څه کې ښکېل شوي چې ځان او جهان ټول یې تبا کړل.

بڼځه او سياست

په سياسي ډگر کې د بڼځو د ونډې، هڅو او فعاليت په اړه هم د مسلمانانو ترمنځ د نظر يووالی نه شته، بلکې ډېری وگړي يې مخالفت کوي او ان دا د يو غربي يا کفري نظام مشخصه گڼي چې بڼځه پکې په سياسي فعاليت بوختوي او په دولتي چارو کې ونډه لري.

په دې هکله ځيني نبوي احاديث وړاندي کوي چې گواکي رسول الله بڼځې له سياسي هڅو او فعاليتونو منع کړې دي. لاندې به ځيني دا ډول روايات نقل کړو:

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ الْحَرَّانِيُّ، حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرَةَ بَكَّارُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ أَبِي بَكْرَةَ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبِي، يُحَدِّثُ عَنْ أَبِي بَكْرَةَ، أَنَّهُ شَهِدَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ بَشِيرٌ يُبَشِّرُهُ بِظَفَرِ جُنْدٍ لَهُ عَلَى عَدُوِّهِمْ، وَرَأْسُهُ فِي حَجَرٍ عَائِشَةَ فَقَامَ فَخَرَّ سَاجِدًا، ثُمَّ أَنْشَأَ يُسَائِلُ الْبَشِيرَ، فَأَخْبَرَهُ فِيمَا أَخْبَرَهُ أَنَّهُ وَلِيَ أَمْرَهُمْ امْرَأَةً، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «الآن هَلَكْتَ الرَّجَالُ إِذَا أَطَاعَتِ النِّسَاءَ، هَلَكْتَ الرَّجَالُ إِذَا أَطَاعَتِ النِّسَاءَ» ثَلَاثًا. (مسند احمد، مسند ابى بكرة، شمېره: ۲۰۴۵۵)

ژباړه: له ابو بکره څخه روايت دی چې کله رسول الله ته د ده د يو لښکر د بريا خبر په داسي حال کې راغی چې سړيې د عائشې په غېږ کې وو، نو ولاړ شو، سجده يې وکړه، بيا يې له زيرې راوړونکي پوښتنې پيل کړې. ده په خپلو خبرو کې ورته وويل: دوی خپله مشري بڼځو ته وسپارله. نور رسول الله وويل: نارينه اوس هلاک شول چې د بڼځو اطاعت يې وکړ، نارينه هلاک شول چې د بڼځو اطاعت يې وکړ. دا خبره يې درې ځله تکرار کړه.

څوک چې په سياسي چارو کې د بڼځو د ونډې اخيستو او فعاليت مخالف دي، هغوی له دې روايته استناد کوي چې اسلام هغې ته په سياست کې د گډون حق نه ورکوي. مگر دا روايت په څه ناڅه توپير له نورو سندونو سره هم نقل شوی چې ډېری طريقي يې کمزوري او د استناد وړ نه دي. خو دا روايت صحيح نه دی، ځکه په سند کې يې بکار بن عبد العزيز دی. د ده په اړه

حديث پوهان وايي:

و قال المزى : قال أبو بكر بن أبي خيثمة ، و عباس الدوري ، عن يحيى بن معين : ليس حديثه بشيء.

ابو بكر بن ابی خيثمة او عباس الدوري له يحيى بن معين خخه نقل کړی چې دده حديث هېڅ شی نه دي.

و قال البزار : ليس به بأس، و قال مرة : ضعيف.

بزار ويلي: باک پرې نه شته او بل ځل يې ويلي: کمزوری دی.

و قال أبو أحمد بن عدى : أرجو أنه لا بأس به ، و هو من جملة الضعفاء الذين يكتب حديثهم .

ابو احمد بن عدي ويلي: هيله لرم باک پرې نه شته، دی د هغو ضعفاوو له ډلې دی چې حديث يې ليکل کېږي.

دا روايت له مسند احمد پرته ځينو نور کتابونو هم نقل کړی، خو په ټولو کې همدغه بکار بن عبدالعزیز راوي شته.

په مجمع الزوائد کې يې دا روايت هم نقل کړی:

عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - : " كُنْ يُفْلِحَ قَوْمٌ يَمْلِكُ أَمْرَهُمْ امْرَأَةً " . رَوَاهُ الطَّبْرَانِيُّ فِي الْأَوْسَطِ عَنْ شَيْخِهِ أَبِي عُبَيْدَةَ عَبْدِ الْوَارِثِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ وَلَمْ أَعْرِفْهُ، وَبَقِيَّةُ رَجَالِهِ ثَقَاتٌ

له جابر بن سمره خخه روايت دی چې رسول الله وويل: هغه قوم به هيڅکله بريالی نه شي چې د چارو واک يې له ښځې سره وي. دا طبراني په الاوسط کې له خپل شيخ عبيدة بن عبدالوارث بن ابراهيم خخه روايت کړی، زه يې نه پېژنم او نور راويان يې باوري دي.

وينو چې په سند کې يو راوي د طبراني استاذ عبيدة بن عبدالوارث ناڅرگند او مستور دی له همدې امله روايت صحت نه لري.

په صحيح البخاري او د حديثو په ځينو نورو کتابونو کې دا حديث هم شته چې:

حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ قَالَ: حَدَّثَنَا عُيَيْنَةُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ جَوْشَنَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي بَكْرَةَ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «كُنْ يُفْلِحَ قَوْمٌ أَسْتَدُوا أَمْرَهُمْ إِلَى امْرَأَةٍ». (مسند ابی داود الطيالسي، مسند ابی بکره: شمېره: ۹۱۹)

ژباړه: له ابو بکره څخه روايت دی چې رسول الله وويل: هغه قوم به هيڅکله بريالی نه شي چې خپلې چارې يې ښځې ته وسپارلې.

په بخاري، ترمذي او نورو کتابونو کې دا روايت له دې تفصيل سره نقل شوی چې کله رسول الله ته خبر ورسېد فارسيانو د خپل مړه شوي پاچا پر ځای د هغه لور وټاکله نور رسول الله پورتنۍ وړاندوينه وکړه.

دا حديث که څه هم د سند له مخې کره دی، مگر په دې سره دا ثابتول چې په سياسي چارو کې د ښځو فعاليت ممنوع دی، د حديث او اړوندې کيسې له روح سره نااښايي ده، ځکه دا د قانوني دستور په توګه يو فرمان يا په سياسي چارو کې د ښځې د ونډې اخيستو په اړه د منعې امر نه وو بلکې د هماغه قوم په اړه يوه سياسي شننه يا وړاندوينه وه چې دوی کله خپل واک دې ښځې ته وسپاري نو بريالي کېدای نه شي، ځکه رسول الله د هغه وخت فارسي رژيم ښه پېژندى، د هغوی پر سياسي چارو يې ژور نظر درلود او په سياسي لوبو کې د ښکېلو کسانو په وړتيا خبر وو د خپلې تجربې او مالوماتو پر بنسټ يې دا وړاندوينه وکړه چې رښتيا هم شوه.

حافظ ابن حزم بيا له پورتنۍ حديثه دا مفهوم اخيستی چې مېرمن له ولسمشرۍ پرته په نورو ټولو سياسي او حکومتي چارو کې ونډه اخيستی شي. امام ابو حنيفه او ځينو مالکيانو ته دا خبره هم منسوبه ده چې هغوی په هر حال کې د ښځو سياسي او حکومتي کار او زيار روا ګڼي. په ځينو تاريخي رواياتو کې خو دا هم ويل شوي چې د عمر فاروق په زمانه کې د يوه بازار اداري چارې يوې ښځې ته سپارل شوې وې.

په هر حال له پورتنیو ځينو رواياتو او يو کره حديث پرته چې په سياست او دولت کې د ښځو د کار مخالفين يې وړاندي کوي بل هيڅ داسې سند او لاسوند نه شته چې ثابت کړي په اسلام کې د ښځو سياسي هڅې ممنوع دي. د هغو رواياتو او کره حديث په اړه مو بحث وړاندي کړی.

رسالـت

دلته به ځيني هغه شواهد را واخلو چي بنسبي په سياسي او دولتي چارو کي د بنځو ونډه يوه عادي مباح چاره ده. په دې برخه کي د نارينه او بنځينه توپير نه شته.

په قران کريم کي دي:

الَّذِينَ إِنْ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَكَهَرُوا عَنِ الْمُنْكَرِ وَلِلَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ. (الحج: ٤١)

ژباړه: هغه کسان چي که په ځمکه کي واک ورکړو، لمونځ قايموي، زکات ورکوي، په بنو چارو امر کوي او د بدو مخه نيسي. د چارو انجام خاص الله لره دی.

په دې ايت کي الله د نېکو کسانو ځانگړتياوي په گوته کړي چي په دې کي يې د نارينه او بنځينه توپير نه دی کړی. هر مسلمان بنځه وي او که نر چي د خپل واک پر مهال پورتنۍ بنځگنې ولري نو هغه د الله خوښ بنده دی.

په قران کريم کي د سبأ د ملکي يادونه هم شوې چي په خپل وخت کي د خپل ولس مشره وه. سليمان عليه السلام ورسره خبرې وکړې او هغې ايمان راوړ، په هيڅ قراني ايت او يا کره نبوي حديث کي نه شته چي سليمان عليه السلام دي هغه له خپله واکه ليري کړي وي. ځينو تفسير پوهانو يو شمېر داسي روايات نقل کړي چي گواکي سليمان عليه السلام هغه له خپله تخته گوښه او پر ځای يې بل څوک وټاکي، مگر دا ډول روايات له فني او معياري پلوه هيڅ ارزښت نه لري. نه قران د هغې پر مشرۍ نيوکه کړې، نه سليمان عليه السلام ورته په دې اړه څه ويلي او نه رسول الله په نبوي احاديثو کي د دې د واک په اړه ناخوښي څرگنده کړې ده.

مگر له ځينو کسانو سره کېدای شي دا پوښتنه پيدا شي چي که په سياسي چارو کي د بنځو ونډه اخيستنه روا وي، ولي رسول الله او خلفاء راشدينو په خپل - خپل وخت کي هيڅ دولتي دنده ورته ونه سپارله؟

دوی ته بايد ووايو چي رسول الله په داسي حال کي خپله مبارزه او د سمون فعاليت شروع کړ چي عربي ټولنه د ناوړه افکارو، دودونو، کړنو او جهالت په يوه داسي سمندر کي ډوبه وه چي ترې ايستل يې رښتيا هم په ښکاره يو ناشوني کار وو. خو دا نبوي عزم او هوډ وو چي عرب

یې له داسې جاهلي چاپیریالنه د تمدن او پرمختګ هغه اوج ته ورسول چې یقیناً په دومره لږ وخت کې یې تمه ممکنه نه وه، مګر له دې هرڅه سره-سره بیا هم د هغوی نفسیات او رواني حالت دي ته چمتو نه وو چې ښځې ته یې په دولتي او سیاسي چارو کې ونډه ورکړې وای، د ځینو تاریخي روایاتو پر بنسټ دوی له هغه حالت نه رابدل شوي ول چې یو شمېر کسانو به خپلې لوڼې او خوندې ژوندۍ ښخولې. ښځې یې د یو بې ارزښته متاع په څېر پلورلې، د یوه کمزوري حیوان ارزښت او قیمت تر ښځې لوړ وو، ښځې ته یې د یو ناولي موجود په توګه کتل او هغوی یې یوازې د جنسي تسکین وسیله بللې او بس. رسول الله صلی الله علیه وسلم هغوی له دې حالت نه راوستل چې ښځو ته یې حقوق ورکړل، د ځان واکداره شوه، د مېرمنې، مور، خور، لور او نورو په توګه ورسره د ښه چلند توصیه وشوه، په دیني چارو کې یې له نارینه وو سره یو ځای ونډه اخیسته، له رسول الله سره یې بیعت کاوې، د جومات، جمعې او اخترونو په دیني غونډو او عباداتو کې یې د ګډون حق وموند، د نارینه وو له دیکتاتورۍ وژغورل شوه، د کار، تجارت او ازاد فعالیت حق ورکړل شو، په مېراث کې یې برخه ومونده او بالاخره له نارینه وو سره په یوه کتار کې ودرېده.

مګر رسول الله یو ځانګړې دولتي منصب بیا هم له دې کبله ورته نه دی سپارلی چې پورتنیو پرمختګونو ته یې ګواښ پېښولای شوای. ان ځینو کسانو له نارینه وو سره په کورنیو چارو کې د ښځو پر خپلواک نظر شریکولو هم نیوکی کړې دي، عمر رضی الله عنه رسول الله ته وویل: زموږ ښځو په مکه کې له موږ سره دومره خبرې نه شوای کولای، خو مدینې ته له راتلو وروسته هغوی له انصارو ډېر شیان زده کړل. ځیني کسان په دې هم خپه ول چې ښځې ولي د جومات لمنځونو ته ځي، دې ټولو ته په پام رسول الله هغوی پر دولتي دندو ونه ګومارلې، مګر په غزواتو کې یې له دوی سره په ګډو ځایونو کې ګډون کړی او ښه رول یې لوبولی دی.

له دې ښکاري چې رسول الله د شوي پرمختګ د ساتنې په موخه هغوی ته ځانګړې دولتي څوکۍ ورنه کړه، خو هیڅ ځای یې نه دي ویلي چې په دولتي او سیاسي چارو کې د ښځو ګډون ناروا او غیر اسلامي کار دی.

د پاکستانی او افغانی ملایانو توپیر

موږ له دې امله افغانی مدرسې او په ټوله کي د مذهبي زده کړو بهیر د پاکستان د مذهبي زده کړو له بهیر سره پرتله کوو چي یو خو زموږ مذهبي زده کوونکي له نوري نړۍ سره چندان بلد نه دي او بل ډېری افغانی طالبانو او ملایانو په پاکستان کي مذهبي درسونه لوستي دي.

د افغانستان له مذهبي بهیر سره د پاکستان د طالبانو او ملایانو یو لوی او څرگند توپیر دا دی چي د هغوی ملي روحیه ډېره پیاوړې ده. خپلې ملي گټې، ملي څېرې، ملي لومړیتوبونه او هیواد وملت پالنه پېژني. له ملا تر طالبه ټول یې له ملي مسایلو سره ژوره علاقه لري، له خپلو ملي ارزښتونو سره اشنا دي، په خپل ملت، هیواد، پوځ، ملي بیرغ، ملي سرود او دولت ویاري. خپله ملي ژبه زده کوي، په خپل نصاب کي یې داخله کړې او گڼ کتابونه یې پکي لیکلي دي ان د ډېری پاکستانی طالبانو خپل ملي سرود په یاد زده وي. څرنگه چي کریکټ د پاکستان ملي لوبه ده له همدې امله ټول پاکستانیان که څه هم ملا او طالب وي له دې لوبې سره سخته مینه لري. کله چي د پاکستان ملي او نوري لوبډلې له کوم بل هیواد سره په سیالي بوخت وي نو دوی یې خورا په شوق تعقیبوي، د خپل هیواد ټول مشهور لوبغاړي پېژني، په کار نامو یې خبر دي او د هغوی حالات مطالعه کوي.

یو چاراته کیسه کوله چي د پاکستان د کریکټ ملي لوبډلې له یوه هیواد سره مهمه لوبه درلوده. د مدرسې یوه زده کوونکي د راډیو له لاري په مستقیم ډول د لوبې حالات تعقیبول او گوښی یې په غوږو کي وې پر سبکه ناست وو کله چي یوه پاکستانی لوبغاړي څلوریزه ووهله نو ده بې اختیاره وویل: اه. استاد ورته وویل: څه کوي؟ ده وویل: چوکه (څلوریزه) یې ووهله. همداراز جاوید احمد غامدي په خپل کتاب مقامات کي د وتلي دیني عالم امین احسن اصلاحي په حالاتو کي له خپل هیواد پاکستان سره د هغه مینه یادوي او لیکي چي کله به د پاکستان او هند د کریکټ ملي لوبډلې د یوه بل په وړاندي د سیالۍ ډگر ته ووتې نو تر هغه وخته به یې پوښتنه کوله چي وروستی پایله به څرگندېده. همداسي نور گڼ مثالونه شته چي له خپل هیواد او ملي مسایلو سره د پاکستانی ملایانو او طالبانو مینه او خواخوږي ثابتوي.

په پاکستانی مدرسو کې له عصري علومو، ساینس او ټیکنالوژۍ سره هېڅ مخالفت نه کېږي، بلکې ډېری مدرسي یوه دیني زده کوونکي ته په دې شرط داخله ورکوي چې باید تر یوه حده یې ښوونځی هم لوستی وي. ان د ځینو مدرسو د لوړې داخلې یو شرط دا هم دی چې باید زده کوونکی د لسم ټولګي سند ولري. دا مهال چې په ټوله نړۍ کې انګلیسي ژبه له هره پلوه مهمه ده او د نوي عصر ګڼ پرمختګونه له هغې سره تړاو لري او تر ډېره د ساینس وټیکنالوژي ژبه بلل کېږي له همدې امله انګلیسي د ډېری پاکستانی مدرسو د نصاب لازمه برخه ده.

پر دې سربېره د پاکستانی مدرسو مدیران، استادان او مسوولین د اسلامي نړۍ ان د غربي هیوادونو له مذهبي ادارو، مدرسو او پوهنتونونو سره پراخې اړیکې لري، ترمنځ یې تګ-راتګ، د افکارو تبادله او همکاري شته. د پاکستان ملایان او طالبان په داسې حال کې له خپل دولت او حکومت سره ښې اړیکې پالي، همکاري ورسره کوي او په ګڼو ادارو کې په سیاسي او اداري فعالیتونو بوخت دي چې له ډېره وخته د دې هیواد مذهبي کړۍ، ګوندونه او مدرسي د خپل پوځ او حکومت پر ګڼو پالیسیو د شریعت په رڼا کې پراخې او ژورې نیوکې لري. مګر له دې سره-سره هغوی هېڅکله خپل پلویان، شاګردان، مریدان او ملاتړي د پوځ او دولت پر خلاف وسله والې مبارزې او بغاوت ته-نه هڅوي ځکه هغوی په دې پوهېږي چې وسله وال بغاوت هم زموږ په زیان دی او هم د ټول هیواد او ملت. دوی درک کړې ده چې که په کومه سیمه کې یو ځل د ټوپک او وسلې کولتور رامنځ ته شي بیا یې مهارول ډېر سخت کار دی. دا په داسې حال کې چې هلته د ګڼو مذهبي فکرونو مدرسي، ګوندونه او جریانونه موجود دي. مګر له هر ډول فقهي او فکري اختلافاتو سره-سره دوی ټول پر ملي مسایلو او ملي ګټو یوه خوله دي. ان د پاکستان ځیني مذهبي جهاديان، مدرسي او دیني ادارې نشراتي ارګانونه لري، رغېزي، انځوريزې، برېښنايي او چاپي رسنۍ لري او ګڼې خبریه ادارې پر مخ بیايي.

پاکستاني ملایان او طالبان نه د ښځو له زده کړو سره مخالفت کوي او نه یې د سیاسي، ټولنیز، اقتصادي او فرهنګي فعالیت خلاف دي. په پاکستان کې بې نظیر بوټو لومړۍ وزیر وه او ګڼې ښځې په پوځ او ملکي اداره کې په کار بوختې دي، خو هېڅکله پاکستانی ملایانو دا شیان د دولت، پوځ، هیواد او ملت پر خلاف د جهاد د فرضېدو لاملونه نه دي ګڼلي، بلکې په هر حالت کې یې له خپل دولت سره همکاري کړې ده. سره له دې چې په نظري ډول د دغسې چارو

مخالفت هم کوي خو دوی په عمومي ډول د پاکستان ملي گټې تر هر څه مهمې گڼي خو له بده مرغه زموږ په هیواد کې بیا د همدغو ملایانو په لاس د روزل شویو ملایانو او زده کوونکو فکر او عمل ډېر جلا دی. سره له دې چې د پاکستان خپل ملایان او طالبان همدارنگه افغاني ملایان او طالبان هلته دا هر څه مني او په اړه یې هیڅ نه وایي بلکې په عملي او نظري ډول یې قبول کړي دي. خو کله چې همدغه چارې له افغانستان سره تړاو پیدا کوي نو هلته د ټولو نظر سل په سل کې بېل وي او پر همدغه اساس زموږ دولت بې لارې گڼي او پر ضد یې وسله وال بغاوت د شریعت لازمي غوښتنه بولي.

د پاکستانی مذهبي کړیو یوه بله لویه نېکښه داده چې تر منځ یې همغږي شته، هر ډول مذهبي جریانونه یې ځانگړې مرکزي اداره لري. مثلاً د دیوبندیانو مدرسې د وفاق المدارس پاکستان تر چترلاندي رسمي فعالیت کوي او د پاکستان په گوټ-گوټ کې د همدې فکر مدرسې له دولت او دې ادارې سره ثبت شوې دي. د ټولو لپاره یې یو ډول نصاب چمتو کړی او یوه پالیسي لري. که څوک د هغې مخالفت وکړي سمدستي یې د وفاق المدارس له بهیره باسي او بیا ټول ور سره اړیکې شلوي. د بېلگې په توگه کله چې په اسلام اباد کې د مولانا عبد العزیز ترمشری لاندې یوې مدرسې د امر بالمعروف او نهی عن المنکر په نوم ځیني توند او خپل سري گامونه واخیستل نو د وفاق المدارس ادارې له دې امله جلا کړه چې د دوی د تگلارې مخالفت یې کړی وو. پر دې مدرسې بیا د پاکستان پوځ عملیات وکړل گڼ زده کوونکي او د دې مدرسې چارواکي یې ووژل چې په وژل شویو کې د مولانا عبد العزیز ورور غازي رشید هم وو. په خپله عبد العزیز یې ژوندی ونیو او ډېر وخت بندي وو. د عملیاتو پر مهال چې کوم زده کوونکي ووژل شول په هغو کې گڼ ماشومان هم وو، خو له دې ټول ظلم او وحشت سره-سره د پاکستان ملایانو، جهادي او مذهبي ډلو، سیاسي گوندونو او لکونو مدرسو نه د دولت او پوځ پر خلاف وسله وال بغاوت وکړ او نه یې د هغوی د کفر فتوا صادره کړه. ان د پاکستان د پخواني ستر مفتي مولانا محمد شفیع زوی او د وتلي دیوبندي ملا تقی عثمانی ورور رفیع عثمانی په ورځپاڼو کې دا جگړه داسې وبلله لکه د اسلام په لومړني تاریخ کې چې د علي او معاویه تر منځ پېښه شوې وه. مطلب یې دا وو چې دواړه لوري په خپل شرعي اجتهاد کې تېروتي دي، هر لوري ته به الله نېکه بدله ورکړي، که څوک په اجتهاد کې غلط وو د هغه به یو اجر وي او که حق ته

رسېدلی وو د هغه به دوه اجره وي.

د پاکستان ملایان او طالبان د اساسي قانون په رڼا کې پر ډیموکراسۍ او ټولټاکنو باور لري او د ووتېارايې په وسیله دخپل سیاسي برخلیک ټاکنه دیني مسولیت گڼي همدا وجه ده چې هلته گڼ مذهبي گوندونه په رسمي ډول سیاسي فعالیت کوي او تل سیمه ییزو و ملي ټولټاکنو ته خپل کاندیدان وړاندې کوي. د هرې مذهبي ډلې ملایان او طالبان په دې مسایلو کې له خپلو ډلو سره اوږه پر اوږه ولاړ دي او پاکستانیان دې ته هڅوي چې په انتخاباتو کې د دوی د گوند او کاندید ملاتړ وکړي. پاکستاني ملایان په خپلو لیکنو او ویناوو کې د پاکستان خلکو ته وایي چې رایه یو امانت دی باید دوی خپله رایه مذهبي گوندونو ته ورکړي، ځکه هغوی غواړي چې په پاکستان کې شرعي نظام راولي. مانا دا چې د ټولټاکنو په وسیله واک تر لاسه کول هم د اسلامي مبارزې یوه برخه ده. په داسې حال کې چې زموږ ډېری ملایان ټولټاکنې او انتخابات مطلق کفر گڼي او په هیڅ ډول دې ته نه دي تیار چې له دې لاري سیاسي مبارزه وکړي. د حیرانتیا ځای دا دی چې همدغه افغاني ملایان او طالبان د پاکستان مدرسي، مذهبي گوندونه، شیخان او مفتیان د ځان لپاره قدوه، نمونه، مشران او استادان گڼي خو هغوی چې په پاکستان کې پر کومه لار روان دي هماغه تر کرښې دې خواته کفر او ضلالت گڼي او هلته یې هم ورسره مني او هم چې فرصت په لاس ورشي په دې چارو کې ورسره ونډه اخلي. زه گڼ داسې ملایان او طالبان پېژنم چې پاکستان ته تر تلو وروسته یې کله د هغه ځای تایيغت تر لاسه کړ نو په مذهبي گوندونو کې داخل شول او په ټولټاکنو کې یې ونډه واخیسته، مگر په افغانستان کې به یې همدغه چارې کفر او ناروا گڼلې.

پاکستاني ملایان او طالبان پر خپل دولت او پوځ باور لري او داسې انگېري چې دوی له نورې نړۍ سره کوم سیاسي روابط پالي او یا تر ونونه ورسره کوي دا د هغوی کار دی، دوی په دې برخه کې مسلکيان دي باید پر پرېکړو او تصمیمونو یې باور ولرو ځکه نو هغوی هیڅکله په دې وجه دخپل دولت پر خلاف وسله نه ده پورته کړې چې ولي مو له امریکا سره ستراتیژیک تړون کړی او د اسلامي حکومت او یا ډلې پر خلاف ولاړیاست. دوی که دغه ډول اعتراض لري نو د مدني حرکتونو او لاریونونو په وسیله خپل اواز اوچتوي تشدد او تاوتریخوالي ته هیڅکله لاس نه اچوي.

د پاکستان مذهبي بهير له دې امله هم زموږ تر مذهبي بهير غوره دی چې د دوی د فتوا لپاره ځانگړي اشخاص او ادارې لري. هر څوک نه شي کولای چې پر خپل سر په تېره بیا د جهاد، ارتداد، وسله وال پاڅون او ملي مسایلو په برخه کې له څه تخصص او پراخ اعتبار پرته فتوا ورکړي. په دې ډول مسایلو کې هغوی خپل منځي غوندې کوي، ټولې اړوندې کړې او اشخاص په جریان کې اچوي او بیا یو مناسب تصمیم نیسي. له بده مرغه په افغانستان کې نه د فتوا ځانگړي مرکزونه شته او نه په دې اړه تخصصي زده کړو او کاري تجربې ته کتل کېږي هر ملامه هر وخت کې هر ځای د هر ډول لویو مسایلو په اړه فتواوې ورکوي.

لنډه دا چې زموږ او د دوی ملایان او طالبان له یو بل سره دومره توپیر لري لکه ځمکه او اسمان. زموږ ملایان نه په ملي مسایلو پوهېږي او نه ورسره علاقه لري. ملت او هیواد پالنه د شریعت خلاف ګڼي، د هر نظام پر ضد یې د کفر، ارتداد او غلامۍ فتوا ورکړې، ډېری یې د عصري زده کړو او ښځې د سواد خلاف دي، ښځو ته د کار اجازه نه ورکوي، ځانونه په هر ډول نړۍ والو، ملي، سیاسي، نظامي، فرهنګي، ساینسي او تخنیکي مسایلو کې متخصصین ګڼي او هر څه ته د مذهب له زاوېې ګوري. خو کله چې دغه طالبان او ملایان تر کرښې واوړي او پاکستان ته ورسېږي نو د سیاست، حکومت، عصري زده کړو، ښځو د سواد، کار او هر څه په اړه یې دریځ یو سلو نوي درجې توپیر وکړي هلته هم دا هر څه زغمي او هم پکې فعاله ونډه اخلي، خو ټکه هغه وخت راپریوزي چې د پاکستانی استخباراتي کړیو او مذهبي اشخاصو او ډلو په مرسته او فتوا د یو سیستماتیک پلان له مخې د پولې دې غاړې ته د جهاد په پلمه رالېږل کېږي.

د اسلامي زده کړو بهیر ته یوه کتنه

ایا پوهېږئ چې په هیواد او سیمه کې د اسلامي زده کړو مرکزونه څه تدریسوي؟ او ایا هلته تدریسېدونکي مواد د دین له روح او وخت له غوښتنو سره سمون لري؟ د دې پوښتنو په ځواب د پوهېدو لپاره باید د اسلامي زده کړو بهیر ته لنډه کتنه وکړو.

دا مهال خو په هیواد کې دننه د اسلامي زده کړو لپاره په عمومي ډول داسې مرکزونه نه شته چې نصاب یې له سره ارزول شوی وي او هغه څه پکې تدریس شي چې واقعا د دین، هیواد، ملت او وخت غوښتنه وي. د اسلامي زده کړو یو اړخ د قران کریم د حفظ په نوم هغه شخصي دارالحفاظونه دي چې ماشومان پکې لومړی د قران کریم ناظره وایي او تر یوې مودې وروسته یې حفظ پیلوي چې د درس طرز یې خورا ځورونکی دی. ځکه پېری استادان یې د ماشومانو په وړاندې له خشوټه کار اخلي، تر خپل برداشت ډېر بوج ورباندې راولي، عمر ته د نه پاملرنې او سم نظارت د نه شتون له امله په اخلاقي فساد اخته کېږي، هلته د موجود ناسم چیريال او خشونت له امله یې یو محروم او ځورېدلی احساس په لاشعور کې ځای نیسي او په کم عمر کې د قران یادونې د سخت پېشار له امله په ذهني، عصبي او رواني ناروغیو اخته کېږي چې دولت، مدني ټولنې، کورنۍ او اولس باید د دغسې مدرسو وضعیت ته جدي پاملرنه وکړي، ځکه هلته لوی شوي ماشومان ډېر وخت د ټولنې لپاره د مادي او معنوي زیان سبب ګرزي.

همدغه حالت له هیواده بهر په ګاونډي هیواد پاکستان کې هم دی. پردې سربېره دلته او هلته دواړو ځایونو کې هڅه کېږي چې ماشومان د بغاوت او ترهګرۍ په روحیه وروزل شي. دا مهال چې کوم ماشومان ځانمرګي بریدونه کوي په هغوی کې لویه برخه یې همدغه حافظان او یا قاریان وي.

د اسلامي زده کړو بل اړخ د اسلامي علومو په نوم هغه مرکزونه دي چې د مدرسو او درسونو په نوم یادېږي. دا مهال د هیواد په لویو ښارونو او لري پرتو سیمو کې ګڼې لویې او وړې مدرسې ودرسونه شتون لري. پردې سربېره د افغان زده کوونکو یو لوی شمېر له هیواده بهر په نورو هیوادونو په ځانګړې ډول پاکستان کې هم په دیني زده کړو بوخت دي چې د اسلامي

رساله

علومو تر نوم لاندې مختلف فنون لولي. څرنگه چې په هیواد کې دغه ډول ډېری مدرسې او درس ځایونه د پوهنې له وزارت سره نه دي ثبت، ان ځینې خويې دولت له کنټروله په دباندي سیمو او یا بهرنیو هیوادونو کې دي، له همدې امله د اسلامي زده کړو لپاره مشترک او واحد تعلیمي نصاب نه شته. هره مدرسه او درسځای ځان ته نصاب او د زده کړې طریقه لري.

زما د خپلې تجربې او مشاهدې پر بنسټ د ټولو مدرسو، درسونو او ان د شریعاتو په نوم د پوهنځیو درسي مواد خورا کمزوري، تروخت تېر او په گڼو مواردو کې د سیاسي او ټولنیزو لانجو راپورته کوونکي دي.

په ډېری مدرسو او درسونو کې نن هم په تنکیو ماشومانو شروط الصلاة، قدوري، خلاصه کیداني، کنز الدقائق، منیه المصلي، پنج کتاب، گلستان، بوستان او دې ته ورته نور کتابونه لولي چې دا کتابونه په هېڅ ډول د ماشومانو له سويې سره مناسب نه دي. ځکه که غواړو چې ماشومان مو لومړني ديني مالومات تر لاسه کړي، نو ولي دغه ډول کتابونه د هغوی په مورنۍ ژبه نه ورته وایو؟ یو ماشوم به څرنگه د شروط الصلاة، قدوري او نورو کوچنیو فقهي کتابونو په سخته او زړه عربي وپوهېږي؟ بله خبره دا ده چې ماشومان د کلاسیکو فارسي اشعارو او نثر لوستلو ته څه اړتیا لري؟ دا کومه هوبنیاري ده چې د پردۍ ژبې کلاسیک شعري او نثري ادبیات موزموږ پر ماشومانو د دین په نوم ټپلي دي؟

له لومړنۍ مرحلې پرته چې د منځنیو درجو زده کوونکو ته کوم څه وربښودل کېږي نو د هغوی ډېری وخت د عربي ژبې پر صرف، نحوه او د منطق پر زړو کتابونو تېر شي چې له بده مرغه په دې وخت کې نه په عربي پوه شي، نه یې له گرامر سره اشنا وي او نه د منطقو په سروبر خبر وي. ځکه د دې فنونو کتابونه له کلاسیک سبک سره سم دومره پېچلي لیکل شوي چې د اصل هدف پر ځای یې په متن پوهېدل خورا ستونزمن کار دی. د دې پر ځای چې لوستونکي د عربي ژبې گرامر زده کړي او یا د منطق په مسایلو پوه شي د هغوی ډېر وخت پر دې تېرېږي چې څرنگه د مراح الارواح، کافیې او ایساغوجي متن، حاشیې او نکتې سره ولگوي؟.

لنډه دا چې د تدریس طریقه او د لیکنې سبک یې خورا وخت ضایع کوونکی او له اصل مسیره اړوونکی دی. پردې سربېره په همدې وخت کې د زړې یوناني فلسفې ځینې هغه زاړه کتابونه هم تدریسېږي چې په دویمه هجري پېړۍ کې د هغه وخت له غوښتنو سره سم عربي ته

وژباړل شول او په څنگ کې يې د علم کلام ځينې کتابونه هم د نصاب برخه ده. د فلسفې او علم کلام دغه کتابونه ټول پر داسې مسایلو بحث کوي چې نن يا ورته اړتیا نه شته او يا بايد د وخت له غوښتنو سره سم په نوي، اسانه او لنډ ډول تدريس شي.

په وروستۍ مرحله کې د فقهي، تفسير او احاديثو هغه کتابونه راځي چې تر لوستلو وروسته يې عموماً زده کوونکي د فراغت سند تر لاسه کوي او په اولسي اصطلاح د ملا يا مولوي درجې ته رسېږي. د نصاب دا مرحله هم سختې ستونزې لري، ځکه يو خوزموږ مذهبي فکر د خپل ځانگړي کورني او ټولنيز چاپيريال له امله پرتنگ نظري او تعصب ولاړ دی او بل چې کله يوزده کوونکي د اسلامي زده کړو چاپيريال ته دننه شي نو طبعاً د اسلامي احکامو په تعبير او تفسير کې له گڼو اندونو او نظرونو سره اشنايي پيدا کوي. خوزموږ په ديني مدرسو کې هڅه دا وي چې زده کوونکو ته باور ورکړل شي چې په دې سيمه کې له کلونو او پېړيو راپاته او مروج ځانگړي مذهبي تعبير بالکل کره او وروستی دی چې بايد په اړه يې هيڅ ډول شک، نقد او نيوکې ته ځای پاتې نه شي، هر هغه نظر او تعبير بايد په سخته رد شي چې زموږ له مذهبي تعبير سره مخالفت لري. له همدې ځايه په زده کوونکو کې د کرکې، تعصب او نه زغم روحیه نوره هم پياوړې کېږي. همدغه ذهنيته سبب گرزي چې زده کوونکي د فقهي او عقيدوي مسایلو په تعبير کې د هغه شخص، ډلې او هيواد تر اغېز لاندې راشي چې دوی پکې زده کړې کړي وي.

د دې پر ځای چې هغوی فکر کولو، عقل کارونې، د خپل فطري استعداد ودې او نوښت ته راوبولي، دوی ته په کلکه ويل کېږي چې بايد د خپل استاد، شيخ، پير او نوي وزاړه مذهبي لارښود هره خبره له څه فکر او غور پرته په پټو سترگو ومني، هره فتوا يې حقه وبولي او هره بيان شوې مسئله يې عملي کړي، هلته له اجتهاد او نوښت سره سخت مخالفت کېږي او ټول زور يې پر دې وي چې زده کوونکي د رانده تقلید په خپلو ځانونه د جنت حقدار وگرزوي. له دې سره سره هغوی د بدعت او سنت په نوم د ژوند کولو له ډېرې نويو طرزونو او وسايلو سره هم مخالفت کوي او لويه بدمرغي داده چې دوی د سياست او له نامسلمانو ډلو او هيوادونو سره د چلند يو خورا حيرانوونکی دريځ لري. د دوی زاړه کتابونه، استادان، شيوخان، مفتيان او له دې بهير سره تړلي ټول کسان په دې اند دي چې د نامسلمانو په وړاندې جگړه په هغه صورت کې فرض کفايي

ده چي دوی تېری نه وي کړی او که تېری وکړي بیا پر نر، ښځه، مریېې او هر هغه چا چي په یو نه یو ډول ورسره کومک کولای شي د لمانځه او روژې په څېر فرض ده. اهل کتاب (یهودان او عیسویان) به یا جزیه ورکوي، یا به اسلام مني او یا به وژل کېږي چي د جگړې په صورت کي به یې ژوندي نارینه، ښځې او ماشومان په مریټوب نیول کېږي. د برخلیک په اړه به یې بیا د دوی مشران پرېکړه کوي چي ایا ښځې یې د مینځو په توګه ساتي، جنسي و فزیکي ګټه ترې اخلي او که یې د پیسو په بدل کي او یا له څه بدلې پرته خوشي کوي؟ د نارینه وو او ماشومانو په اړه هم دغسې احکام دي. نور نامسلمان ملتونه یوازې د اسلام منلو او جگړې اختیار لري او بس.

د سیاست په اړه یې نظر دا دی چي باید د چارو ټول واک د مذهبي مشرانو په لاس کي وي او هغه ډول نظام پلي کړي چي د دوی په کتابونو کي یې احکام بیان شوي دي او موږ د طالبانو، داعش، القاعدې او نورو سخت دریځو ډلو په شکل لیدلی دی.

لوستونکي دي دا ګومان نه کوي چي موږ د فقهې، تفسیر او احادیثو له ټولې ذخیرې سره مخالف یو او نه یې منو. بلکي هدف مو دا دی چي هلته بیان شوي تعبیرات د مفسرینو، فقهو او او حدیث پوهانو له خوا د خپل وخت د غوښتنو پر بنسټ شوي تعبیرونه دي، موږ د دوی هڅو او زحمت ته د قدر په سترګه ګورو مګر له دې سره-سره موږ هم حق لرو چي زاړه نظریات، افکار او مسایل له سره وارځوو او د دین د کره منابعو، منطق، اساسي بشري حقوقو او علم په رڼا کي یې هغه څه و منو چي د منلو وي او هغه څه یې رد کړو چي د منلو نه دي. نن دې ته سخته اړتیا ده چي یادو اسلامي فنونو ته له سره بیا اصولي کتنه وشي او د ګڼو فرهنگي، مالي او سیاسي لاملونو پر بنسټ د دین سخت دریځی تعبیر او له ترهګریزو کړنو ډک فقهې تفسیر بیرته اصلاح شي.

دیني ارزښتونه که د ارزښتونو دین؟

د نړۍ په هره ټولنه کې مختلف ټولنیز، سیاسي او اخلاقي ارزښتونه د دې لپاره دي چې د انسان کرامت او شخصیت خوندي شي. د بنسټیزو بشري حقوقو هدف هم دا دی چې له هر ډول مذهبي، جغرافیایي او نژادي توپیر پرته ټولو انسانانو ته په مساوي ډول د انسانیت پر بنسټ اساسي بشري ارزښت ورکړل شي.

کله چې موږ د دین خبره کوو او د دین پر فلسفه رغېږو نو هم باید تر هرڅه لومړی دا پوښتنه مطرح شي چې انسان به د دیني ارزښتونو ساتندوی وي او که به په دین کې داسې ارزښتونه وي چې انسان پر خپل لوري ورماتوي او دا باور به ورکوي چې د دین په دایره کې یې هغه فطري او معقول حقوق خوندي کېدای شي چې باید د بشریت پر بنسټ یې ولري؟

مګر دا مهال چې زموږ په ټولنه بلکې ګرده اسلامي نړۍ کې کومه دیني مفکوره دود ده له هغې داسې ښکاري چې زموږ دین د یوې تنګې دایرې په ایستلو خپل پیروان دې ته هڅوي چې دیني ارزښتونه وساتي، په خپله د ارزښتونو دین نه دی. ځکه کوم دین چې په خپل ذات کې د انسانیت لپاره ارزښتونه لري، هغه د بل ساتنې ته نه وي اړ، د خپلو معقولو او منطقي ارزښتونو، ګټورو اخلاقي او معنوي لارښوونو، سالم فکري نظام او انسان شموله ښېګڼو په درلودو هر څوک د ځان پر لور راکاږي، د انسانانو په زړونو کې ځای مومي او د مینې په خپرولو د هر سړي ذهن ته لار پیدا کوي. ان په بېړنیو او غیر عادي حالاتو کې یې هم احکام پر منطق، عاطفه او ټولنیزو سیاسي بصیرت بنا وي.

په معاصر دور کې پر مختللي نړۍ دې ته نه ګوري چې د دین په متن کې لارښوونې څه وایي؟ نننۍ انسان دې ته ګوري چې یوې مفکورې ته ژمن او پر هغې عمل کوونکی په خپل ورځني ژوند کې څومره صادق، رښتینی، د بشر لپاره خادم، مینه ناک او د نورو عالي-معنوي صفاتو درلودونکی دی. دا مهال د کمیت پر ځای کیفیت مهم دی. نړۍ وال د هغه دین پر لور ډېر ورماتېږي چې پیروان یې د صداقت، مینې، بشري خواخوږۍ، ټولنیز خیر، اخلاص او دنیا ته د ګټې رسونې په چارو بوخت وي، کرکه ونه لري، نورو ته په درناوي قایل وي، ځان تر ټولو عالي

نه گڼي، د ښځې او نارينه صنفې تبعيض پکې نه وي، د نوم او ځان ښودنې پر ځای يې معيار نیک عمل او غوره اخلاق وي، د تخريب پر ځای يې تعمير خوښ وي، په هر څه کې پر ټولنيز عدالت ټينگار وکړي، د هر انسان وژنه او سپکاوی پکې ستر جرم او معصيت وي. پر انساني کرامت ټينگار وکړي، هر ډول اخلاقي او مدني لارښوونې يې په دې موخه وي چې انسانيت خوندي شي او خپل اساسي بشري ارزښت ترلاسه کړي. د هيڅ ظالم ملاتړ ونه کړي، ځمکنی ربوبيت پکې ځای ونه لري، د خاصې طبقې د واک او ځواک پلوی نه وي او بالاخره د دومره غوره اخلاقي او معنوي ارزښتونو درلودونکی وي چې هر انسان ورته تسليمېږي او د خپل ناقرار وجدان قرار يې گڼي.

موږ بايد دا ونه وايو چې هلې! ديني ارزښتونه له ننګونو سره مخ دي او بايد ساتنه يې وشي، ځکه د ارزښتونو دين زما او ستا ساتنې ته نه بلکې غوره کردار، درانه شخصيت، عملي صداقت او له اخلاصه ډکې انساني روپې ته گوري. که موږ د خپل کردار او تعميري رول په وسيله نړۍ ته دا باور وکړو چې زموږ دين د همدغسې مثبتو او گټورو ارزښتونو درلودونکی دی نو بيا به هيڅکله پرې نه شو چې ووايو نوره نړۍ زموږ ديني ارزښتونه له منځه وړي او بايد موږ يې د ساتنې لپاره لاس پر کار شو. کله چې د عمل په ميدان کې د يوې مفکورې مثبتې اغيزې وليدل شي بيا يې د نړۍ هيڅ انسان نه له منځه وړلای شي او نه يې پر انساني پرگنو د اغيز مخنيوی شونی دی. بايد دين موږ ته داسې ارزښتونه راکړي چې هم په موږ کې مثبت بدلون راولي او هم نور متاثر کړي. په کومه ديني مفکوره کې که د نورو د راکاږلو پر ځای له هغوی سره د کرکې او تضاد خبره کېده نو بايد وپوهېږو چې دا دين نه ارزښتونه لري او نه د بشر پر اخلاقي وجود اغېز کولای شي. که موږ پر خپل ديني دريځ يو ځل له سره غور وکړو نو ډېر ژر به وپوهېږو چې د دين په نوم ادرس مو غلط کړی، ځکه دين په حقيقت کې د هغو سترو اخلاقي او گټورو معنوي لارښوونو مجموعه ده چې هدف يې ټول انسانيت ته خير رسول، د هر ډول کرکې مخنيوی، د ټولو تبعيضونو له منځه وړل، د انساني کرامت او شخصيت ساتنه، ورورولي او د منطق پر بنسټ د عدالتي نظام ټينګښت دی. بايد موږ د ديني ارزښتونو د ساتنې پر ځای د دين په انسان شموله ارزښتونو خبر او پلي کوونکي شو، د جبر او قول پر ځای هغه رول ولوبوو چې هر څوک د دين پر ارزښتونو باوري کړي.

دين او انسانيت

په اسلام کې د اخلاقو، ټولنيزو احكامو، الهي لمانځنې او نبوي ارشاداتو يوه لويه موخه انسانيت او بشر پالنه ده. که د اسلام پر گڼو فردي، کورنيو او ټولنيزو لارښوونو غور وکړو نو راته جوته به شي چې اصل هدف يې د يوه ځانگړي تعلق پر بنسټ انساني خواخوږي او بشر پالنه ده. مثلاً: الله تعالی مسلمانانو ته په قران کریم کې ويلي چې له خپل مور وپلار سره ښه کوئ، هغوی مه خوروي، په هره روا چاره کې يې اطاعت وکړي، له ټولو خپلوانو سره غوره چلند کوئ، د یتيمانو حقوق مه خورئ، له هغوی سره ښه کوئ، لاس يې نيسي، غريبانو او بې وزلو ته پام کوئ، سوال کوونکي مه رته کړئ او داسي نورې لارښوونې.

دا ټول احکام تر يوه ځانگړي سرليک لاندې په مجموع کې له بشريت سره د خواخوږۍ هغه موارد دي چې د دين په گڼو لارښوونو کې ورباندې ټينگار شوی، هر مسلمان يې د هغو تر سره کولو ته هڅولی، د داسي کړنو د ترسره کولو درجې يې بيان کړي، د نه کوونکو دنيوي او اخروي مقام يې په گوته کړي او په ټوله کې يې پر ټولنه او انسانيت د شتون او نه شتون په صورت کې د هغو مثبتې او منفي اغيزې څېړلې دي.

که د اسلام اصل روح يانې د الله توحيد ته پام وکړو نو هم پوهېداي شو چې دا په انساني تاريخ کې پر بشريت يوه ستره لوړونه ده، ځکه کله چې په کومه ټولنه کې الهي توحيد نه وي، هلته ډېر وخت انسانيت مجبور شوی چې د خپل خالق او مالک پر ځای بت، قبر، انسان، حيوان، لمر، سپوږمۍ، ستوري او د طبيعت نورو نښو او مظاهرو ته سر ټيټ کړي، خپل انسانيت تر پښو لاندې کړي، د داسي څه په وړاندې سر پر سجده شي چې دده د لمانځنې لپاره نه بلکې دده د خدمت لپاره دی. همدا خبره په يوه قراني ايت کې داسي

انځور شوې:

أَلَمْ تَرَوْا أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَّا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَأَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعَمَهُ ظَاهِرَةً وَبَاطِنَةً وَمِنَ النَّاسِ مَن يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَلَا هُدًى وَلَا كِتَابٍ

مُنِير (لقمان: ۲۰)

ژباړه: ومونه ليدل چي الله هغه څه درته اييل کړي چي په اسمانو او ځمکه کي دي؟ پر تاسو يې ښکاره او پټ نعمتونه لورولي. ځيني خلگ داسي دي چي د الله په اړه له څه پوهي، لارښوونې او ځلاند کتاب پرته شخړه کوي.

د دې ايت په رڼا کي راته جوته شوه چي د څرگندو کایناتو په ډله کي انسان او بشريت ډېر لوړ مقام لري. نور کاینات د ځانگړو قوانینو له مخې د خپل فطرت تابع دي چي يوه ذره سرغړونه ترې نه شي کولای، مگر انسان له يو ډول مجبوريت سره-سره په محدوده دايره کي خپلواک دی، شعور لري، الله پرې د عقل په خبريو ستر نعمت لورولی، د زده کړې استعداد لري، د بيان څښتن دی، ژبه ورکړل شوې او ان کولای شي د خپل چاپيريال په شاوخوا کي موجود کاینات په خپله گټه وکاروي او هغه ډول استفاده ترې وکړي چي د ده زړه يې غواړي.

انسان د خپلو همدغو استعدادونو او وړتياوو پر بنسټ د ځمکې پر مخ د مېشتېدو چانس وموند او د هغې تنگوني په وړاندي بريالی شو چي د ملايکو په خبر د يوه نوراني او سپېڅلي مخلوق له خوا ورسره مخ شوی وو. همدا وجه ده چي د انسانانو ترمنځ له هر ډول ژبني، مذهبي، نژادي او سمتي تبعيض پرته د الله په وروستي کلام کي د ټول بشريت په اړه ويل شوي:

أَنَّهُ مَن قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا (المائدة: ۳۲)

"يقينا که څوک يو نفس د بل نفس په بدل کي له وژلو او په ځمکه کي له فساد کولو پرته ووژني نو گواکي ټول خلگ يې ووژل او که يې څوک ژوندي کړي نو گواکي ټول خلگ يې ژوندي کړل."

دا الهي لارښوونه موږ ته راښيي چي د هر انسان وژنه ډېر لوی جرم او سخت کړکجن عمل دی. که څوک يو انسان قتلوي گواکي ټول انسانيت وژني، ځکه په حقيقت کي ټول انسانان د يوه مور او پلار اولاده ده، د يوه خدای بنده گان دي او ترمنځ يې د انسانيت په نوم يوه اړيکه ده چي په دې کي هيڅ ډول تبعيض ځای نه شي موندلای. په الهي دين کي د گڼو عباداتو موخه دا ښودل شوې چي په وسيله يې انسان تقوا تر لاسه کړي. د تقوا ساده او اسانه تعريف له خپل خالق او د

هغه له مخلوق سره نېکه رابطه ده. ياني تقوا دار او متقي انسان هغه دی چې هم دخپل خالق حقوق پر ځای کړي او هم د مخلوق. که وگورو نو د تقوا لفظ د هر ډول لوړو بشري اخلاقو او غوره ټولنيزو اړيکو لپاره يو ډېر ساده تعبير دی چې هر څوک پرې په اسانۍ پوهېږي. قران کریم د رسول الله په اړه ويلي:

وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ (القلم: ۴)

"او يقيناً ستا اخلاق ډېر لوړ دي."

د رسول الله لوړ اخلاق او ستر شخصيت د دې سبب شول چې دخپل وخت لوی جابران، سرسختي مخالفين او د هرې ټولنې وگړي متاثر کړي. ښه کردار، بشريال چلند او انساني خواخوږۍ ته يې وهڅوي. ان امام بخاري په خپل کتاب صحيح البخاري کې يو ډېر عجيب روايت نقل کړی. راځئ! دا روايت په گډه ولولو او د څو شېبو لپاره يې پر محتوا تم شو:

حَدَّثَنَا آدَمُ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ مُرَّةٍ، قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ أَبِي لَيْلَى، قَالَ: كَانَ سَهْلُ بْنُ حَنِيفٍ، وَقَيْسُ بْنُ سَعْدٍ قَاعِدَيْنِ بِالْقَادِسِيَّةِ، فَمَرُّوا عَلَيْهِمَا بِجَنَازَةٍ، فَقَامَا، فَقِيلَ لَهُمَا إِنَّهَا مِنْ أَهْلِ الْأَرْضِ أَيُّ مِنْ أَهْلِ الذِّمَّةِ، فَقَالَا: إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَرَّتْ بِهِ جَنَازَةٌ فَقَامَ، فَقِيلَ لَهُ: إِنَّهَا جَنَازَةُ يَهُودِيٍّ،

فَقَالَ: «أَلَيْسَتْ نَفْسًا». (صحيح البخاري، حديث شمېره: ۱۳۱۲)

"عمر و بن مره وايي چې له عبد الرحمن بن ابی لیلی مي واورېدل، ويې ويل: سهل بن حنيف او قيس بن سعد په قاديسیه کې ناست وو، پر دوی يوه جنازه راغله او ورته ولاړ شول. يو چا ورته وويل: دا خو اهل ذمه دي؟. دوی وويل: پر رسول الله همدا سي جنازه راغله، دی ورته ولاړ شو. ده ته وويل شول چې دا د يوه يهودي جنازه ده. ده وويل: ايا انسان نه دی؟."

يهود په خپل وخت کې هغه ډله وه چې له رسول الله سره يې ان د مکې تر مشرکينو هم ډېرې ډغرې ووهلې، د هغه پر خلاف يې پټې دسيسې جوړې کړې، دده د ترور هڅه يې وکړه، د هغه د ناکامه کولو هره ممکنه چاره يې وکاروله او له مخامخ جگړو نيولې تر هر ډول شیطانت پورې يې خپل ټول توان پر دې صرف کړ چې دی له منځه يو سي. مگر له دې هر څه سره-سره بيا هم رسول

 رسالت

الله د يوه يهودي جنازې ته د انساني نفس د درناوي په دود ولاړېږي او احترام يې کوي.

دې ټولو حقايقو ته په پام بايد وپوهېږو چې د اسلام په سپېڅلي دين کي انسانيت تر هرڅه اوچت مقام لري او د بشر پالنې احساس هغه شعور دی چې پر بنسټ يې له هر ډول تبعيض پرته کولای شو چې د نړۍ د ټولو انسانانو تر منځ د امن، ورورولۍ، گډ کار، ارام چاپيريال او مينې فضا رامنځ ته کړو، ځکه د بشريت پراخه نړۍ هم د نورو کایناتو له فطرته جلا کېدای نه شي، نور کاینات له هر ډول اختلاف او تنوع سره-سره بيا هم تر خپل منځ وحدت او همغږي لري چې موږ هم د خپل دين په رڼا کي د هغوی له دې عمل څخه په الهام او عبرت اخیستلو کولای شو د رنگ، ژبې، عاداتو، فرهنگ، مذهب، هیواد، ټولنې، افکارو او نژاد له اختلاف سره-سره يوه گډه، ارامه او سوکاله نړۍ ودانه کړو.

د شریعت په ټولنیزو لارښوونو کې د شکل او ماهیت مسئله

کله چې په معاصر دور کې د دین په ټولنیزو لارښوونو د عمل خبره مطرح کېږي، نو د نو پالانو او زورپالو ترمنځ یو ډول نظري او لفظي اختلاف رامنځ ته کېږي. که دین ته په ټولنیز چاپیریال کې د رول نه ورکونکو دریځ یوې خوا ته کړو نو پخپله د دین پالو ترمنځ هم دغه لاندېه وجود لري. ځینې کسان فکر کوي چې د دین هره لارښوونه باید په هغه ډول پلې او تطبیق شي لکه څرنگه چې په ابتداء کې لومړنیو مسلمانانو پرې عمل کاوه، ځکه دوی د حکم د ماهیت تر څنګ د هغه شکل هم د شریعت موخه ګڼي، خو د دې برعکس ځینې نور بیا په دې اند دي چې د شریعت په ټولنیزو لارښوونو او اجتماعي احکامو کې تر شکل ماهیت مهم دی. شکل په خپل وخت کې د شته امکاناتو پر بنسټ د حکم د عملي کولو څرګندوی دی، نه هدف. د عباداتو په اړه دواړه لوري په دې نظر دي چې په هغو کې باید له ځینو استثنایي صورتونو پرته په هیڅ ډول بدلون او تغیر هڅه ونه شي.

د دې دواړو نظرونو جاج ځکه مهم دی چې دین په ټولنیز پرمختګ او شاتګ کې مهم رول لري، کله چې په یوه مذهبي ټولنه کې د زړو عاداتو، دودونو او جوړښتونو د بدلون خبره کوو، نو سمدستي دا پوښتنه راپورته کېږي چې دین په دې اړه څه دریځ لري او د شریعت امر څه دی؟ که پر دې ډول مسایلو اساسي بحث ونه شي نو زموږ په ټولنه کې ډېر امکان شته چې مثبت تغیرات به مو د ځینو ډلو او اشخاصو له خوا په دین کې د لاسوهنې په مانا تعبیر شي، په هر حال موږ د یوې مذهبي ټولنې په توګه اړیو چې په ټولنیزو لارښوونو کې د شریعت پر احکامو دا پخوانی نظري اختلاف یو ځل بیا تر جاج او څېړنې لاندې ونیسو.

زورپالان د خپل دریځ په اړه دا استدلال کوي چې رسول زموږ لپاره یوه قدوه او بېلګه ده، نو څرنگه چې رسول په خپل وخت او وروسته دواړو زمانو کې د دین د تعبیر او تفسیر اساسي سرچینه ده نو ځکه باید د شرعي حکم په هغه شکل عمل وشي چې ده په خپل وخت کې پلې کړی وو. دوی دا هم وایي چې که د شکل د بدلون اجازه وای نو قران او یا رسول به یې په ښکاره

رساله

يادونه کړې وای. په داسې حال کې چې موږ په دې اړه څرگند نصوص نه لرو، په ایتونو او روایاتو کې یاد حکم عمومي امر دی او یا یې د هغه مهال عملي شکل، وروسته کسان صرف په هغو شیانو کې بدلون او یا تنوع منلو حق لري چې په اړه یې ښکاره نص موجود وي.

بل لورته نو پالي او د شکل پر ځای د حکم پر ماهیت ټینګار کوونکي وایي چې که د مسلې ژورو ته کوز شونو د دین په ټولنیزو لارښوونو کې له یوې خوا هر وخت او هر ځای په شکل عمل سخت او یا ناشونی دی او له بلې خوا هغه هدف یا بېخي له پامه غورځي او یا کمزوری کېږي چې شریعت غواړي په وسیله یې ټولنه سعادت او سوکالي تر لاسه کړي. مثلاً د دیني لارښوونو له مخې صدقه الفطر (سرسایه) یو غوره او سنت کار دی، ځکه د خوشالۍ په ورځ له بې وزلو وګړو سره مرسته او خواخوږي ده. خو که یې در رسول الله د وخت موجود شکل چې د خورماوو، اوربشو، کورتو، غنمو او ممیزو په بڼه وو عملي کړو نو ګټه یې بېخي کمه ده، مګر که یې ماهیت ته په پام پر ځای نغدې روپیې ورکړو نو له ټولنې سره پوره مرسته ده. همدا راز مسواک یو مسنون عمل دی چې هدف یې د خولې پاکي ده، که یې موږ په زاړه شکل پوري ومښلو نو باید حتماً د خولې پاکولو لپاره لرګی وکاروو، ځکه د زورپالانو په اند د خولې پاکولو له عمل سره یو ځای د لرګي کارونه هم سنت ده. په داسې حال کې چې په دې اړه د راغلیو روایاتو له الفاظو ښکاري هدف یې لرګی نه بلکې د خولې پاکول دي. ځکه هلته ویل شوي چې په دې سره خوله پاکېږي او د رب رضاده، نو خوله خو تر لرګي په اوسني برش او کریم تردې لښه پاکېږي، له همدې امله باید لرګی سنت ونه ګڼو بلکې خلګ دې ته تشویق کړو چې له مسواک څخه هدف د خولې پاکول دي. دا هدف که په هر شي په څومره ښه ډول تر لاسه شي د هماغه کارونه د شریعت هدف دی، نه خاص شکل او اله.

همدارنګه په روایاتو کې د طب، صنعت، تجارت، سیاست، کورني ژوند او نورو مدني چارو په اړه ځینې لارښوونې نقل شوې دي چې د معاصر پرمختګ له امله یې زاړه شکلونه بېخي له کاره لوېدلې او ځای یې نویو ډولونو او طرزونو نیولي. د ساینس او ټیکنالوژۍ په پرمختګ سره ډېرې هغه ستونزې حل شوې دي چې پخوا یې حل موجود نه وو، په طب، سیاست، ټولنپوهنه، قانون، جرم په سزا او مخنیوي او د ژوند په نورو څانګو کې ډول-ډول او ژور بدلونونه رامنځ ته شوي دي چې په زړو رودو د نوي دور نوې قضیې نه شو حل کولای. له همدې

امله بايد يا دين د ابدیت له دايرې وباسو او يا د شکل پر ځای ماهیت ته ترجیح ورکړو. پر شکلیت ټینگار کوونکي هم د ملکي او ځاني دفاع په مشروع حق کې د نوي دور پر زړو وسایلو او طریقو ټینگار نه کوي، ځکه دا مهال هیڅ ارزښت نه لري او کارونه یې له حماقت پرته بل څه نه شي کېدای.

د زورپالو یا شکلیرستانو بله ستونزه دا ده چې ډېر وخت د شرعي احکامو او فرهنګي مسایلو و دودونو تر منځ شته کرښې ته پام نه کوي. ډېری هغه مسایل چې د اسلام په پیل کې رسول او د هغه ملګرو د دین په توګه نه بلکې د انساني او مدني اړتیا پر بنسټ د هغه وخت دود او توان مطابق ورباندې عمل کړی، دوی د دین د غوښتنو په توګه مطرح کړې او له اوسنیو دین پالانو یې د پلي کولو غوښتنه کوي. څرنگه چې د وخت په تېرېدو او د تمدنونو په بدلون سره د ژوند کولو طریقي، دودونه، کړنې، افکار او د شکل جوړونې ډولونه هم بدلېږي نو د اوسني عصر ډېری مذهبیانو ته د لرغونې زمانې د ژوند ډول او شکل د منلو نه دی. که موږ په اروپا او نورو پرمختللو هیوادونو کې د خپل لیري پراته کلي د ژوند ډول او شکل وغواړو نو نه یوازې به زموږ لپاره سخته وي، بلکې نورو ته به موهم ستونزې جوړې کړې وي.

همداراز که شکل هم د ماهیت په څېر مهم او مطلوب شي نو بیا د دین په اړه د ابدیت او په هروخت او ځای کې د عمل تصور له منځه ځي. ځکه د شکل پرستی په نتیجه کې تر ځانګړې زمانې او تمدن پورې تړل کېږي چې په دې صورت کې د خوځنده ماهیت نه درلودلو له امله په بل ځای او نوي دور کې یې د عمل شونتیا ختمېږي. نو که غواړو چې په معاصر دور کې هم دین وساتو او هم عمل پرې وکړو لازمه ده چې د شکلیاتو پر ځای د دین روح او ماهیت درک او بیا یې د وخت له غوښتنو سره سم پلي کړو.

دیني تفکر د شدت او غفلت تر منځ

په اسلامي نړۍ کې د ډېری ستونزو سرچینه په یو نه یو شکل د دین له تعبیر او نقل سره تړاو لري ځکه د عقیدې پر بنسټ بیان شوي مسایل ډېر وخت تر نقد او ارزونې لوړ ګڼل کېږي. له دې ادرسه ورکول شوې فتواوې د تقدس له احساس سره یو ځای د جذباتو په رنگ هم لپلې وي. او له همدې کبله پکې ډېر ځله د یو خاص فکر تعصب لیدل کېږي. له معنویاتو سره د مستقیمو اړیکو درلودو پر بنسټ دا انګېرنه هم عامه ده چې د نصوصو او مسایلو په فهم کې عقل او منطقي نقد ته ځای نه شته. دیني نرګسیت یوه بله ناروغۍ ده چې اسلامي نړۍ ترې کپېږي. د نورې نړۍ پر مخکښ زموږ لپاره د سترګو څارګرېږېدلی او هرڅه ته د پردۍ پدیدې په نظر ګورو او داسې فکر کوو چې د فلسفې، منطقي، طبعي او تخنیکي علومو په ډګر کې د هغوی پر مخکښ د خالص مادیت پایله ده چې موږ یې هیڅکله منلای نه شو.

دې ډول فکرونو او انګېرنو د اسلامي نړۍ په ښوونیزو او روزنیزو مرکزونو کې د حقارت، بې ځایه ویار او کرکې داسې ګډوډو احساساتو ته لار هواره کړې چې د زده کوونکو ذهنیت یې تر خطرناک څمار لاندې راوستی او د سالم رقابت پر ځای د ذهني او فزیکي انتحار پر پوله ولاړ دي. د دین او دنیا تر منځ د کرښې او روابطو نه پېژندنه هم د همدې حالت تېبجه ده. کله چې د دین پوهنې مخکښان د ستونزو حل یوازې په دې کې ویني چې باید دیني اقتدار رامنځ ته شي نو د افرادو اصلاح، ذهني وده او مسؤلیت له منځه ځي او د وګړو توجو یوازې دې ته اوږي چې څرنگه په لوړه کچه د اسلامي واکمنۍ لپاره هلې-ځلې وکړي، فاسد نظامونه ونړوي او د واک پر ستر سټیج د اسماني نیابت زېږې اعلان کړي.

کله چې د دین هدف یوازې د واکمنۍ تر لاسه کول وګڼل شي نو په فردي ژوند کې یې هر ډول رول له منځه ځي، د وګړو اخلاقي احساس کمزوری کېږي، له نورو سره د غوره تعامل پر ځای د یوه وېري حیوان په څېر چمتو وي چې نورو ځوروي او د قربانۍ په نیت هغه څه وکړي چې بشریت ته یې تر ګټې زیان ډېر وي. همدلته انساني ارزښتونه، د نفس اصلاح، عاطفه، د بل ګټو ته د پام کولو فکر او د یوه کل په توګه د ژوند کولو اصول ارزښت بایلي او د دیني اقتدار په نوم

رسالت

راپورته شوي توند لاري هر هغه څوک د بې لارۍ په تور له منځه وړي چي فکر کوي د دوی د ستر مراد په وړاندي خنډ دي. پر دې مهال د دين پالو دعوه کوونکو د فکر او فعاليت يوازينی محور د سلطې هغه پړاو ته ځان رسول وي چي پر مالومه سيمه، هيواد، هيوادونو او بالاخره ټول عالم د ديني واک ټينګول گڼل کېږي او په دې سره به په نړۍ کي هر ډول بدۍ، ستونزې، ناخوالې او ظلمونه له منځه ولاړ شي. د دې تعبير مخکښان په خاصو حالاتو کي راغلي نصوص د دايمي او اصلي حکم په ډول وړاندي کوي او د خپل نفوذ په ساحه کي مېشتو عامو او يا په اصطلاح له اصل ديني تفکر او عقلي ذهنيته څخه بې برخې وگړو ته بنسټي چي زموږ د ستونزو حل يوازي د اسلامي نظام په شتون کي دی. پر خپل فکر د مقدس ليبل په لگولو نورو ته د غور او جاج چانس نه ورکوي او که څوک له دوی څخه د خپل هدف د اساسي وضاحت او يا تطبيق په اړه روانو جريانونو ته په پام منطقي سپيناوی غواړي نو د هغوی لومړۍ هڅه همدا وي چي دغه ډول سوالونه او سوال کوونکي د تورو نو په يوه مجهول کنده کي خاموش کړي.

څرنگه چي د ديني منابعو پلټنه او اصلي متونو فهم يو لړ عيني او ذهني پېلچتياوې لري، له همدې امله د سطحي ذهن درلودونکي په دې اند دي چي په دغه ډول مسايلو کي عقلي بحثونو ته ځای نه شته او هر ډول ديني تفکر بايد د زماني بهير په لفظي نقل کي تشرېح او تفسير شي چي دغه ډول مفکوره د اشخاصو، ډلو او انساني هڅو د تقدس له نظريې سره مرسته کوي او د ديني ډلو تر منځ د تعصب او حق د انحصاري کولو فکر ته لار پرانيزي چي بالاخره د ذهني او ساحوي نفوذ په سيالي کي له يو بل سره لاس او گربوان کېږي، زغم په مطلق ډول له منځه ځي، د حذف او محوې پاليسي زور اخلي او د ځانگړي برداشت پر بنسټ د کفر، ارتداد، الحاد، ضلالت او فکري انحراف ټاپې دې حد ته رسېږي چي د يوه دين د پلويانو تر منځ د پخلايني او نژدېکت هر ډول امکانات له منځه ځي. په انساني ټولنو کي د بېلابېلو اديانو تاريخ شاهد دی چي د دين په نوم د مقدسو جگړو اصل عامل د واک او ځواک تر لاسه کول دي. له دې څخه په ډېرو کمو مواردو کي يوازي د رسالت او ځان ساتنې منطقي مبارزه جلاگڼلای شو.

پورتني عوامل بالاخره هغو وگړو ته د ځان مطرح کولو فرصت برابروي چي همدايې د ژوند لويه هيله وي او په ټولنه کي د خپل نوم ځلولو بل اسانه بديل نه لري. همدغه کسان د خپل داخلي لجاجت پر بنسټ داسي تعبيرونه تر لاسه کوي چي د دوی هر ډول ناسمو کړنو ته د دين په جامه

کې برأت ورکړې او په لار کې هر ډول خنډونه د ديني فريضي په نوم له منځه يوسي ان که دا کار د زور، قتل، لوتماري، عام وژنې، بنارونو، بازارونو، کورونو، هر ډول اشخاصو او ديني عبادت ځايونو د ورانولو په بيه هم وي، ځکه د دوی مشران شعورا او کشران په غير شعوري ډول دا شان کړنې يو مشروع عمل گڼي او په تر سره کولو کې يې د ځان، دين او اخرت گټه ويني.

د توند لارو او افراطيانو د دغه ډول اعمالو او افکارو له امله يو شمېر عام وگړي او هغه کسان چې ديني بيگراوند لري، خو له دغه ډول تعيرونو سره جوړ نه دي ځانونه بې وسه احساسوي او هيڅ نه وايي. پر دې سربيره ځيني داسي څېرې هم شتون لري چې د خپلو شخصي بوختياوو پر بنسټ اصلاً داسي غفلت خپلي وي چې د موجودو شعارونو عامه بدرگه څاري که هر لوری ورته گټور وي له څه تامل پرته يې خوانيسي او ځان ته ځای پيدا کوي. د غفلت او شدت په دې گرداب کې ژوند، اخلاقي ارزښتونه او بشري کرامت کډه کوي، دين په وبال اوړي او په وړاندي يې د کرکې نفسيات ورو-ورو وده کوي چې د زمانې په اوږدو کې د کرکې زېږوونکي هر فکر په مړينه پای ته رسېږي، که په اسلامي نړۍ په تيره زموره په هيواد کې د دين رول همدغسې د شدت او غفلت تر منځ وي نو يوه ورځ به يې جنازه هم ووينو او په دې کې ټوله گرمه د هغو کسانو د چې دين د خپلو موخو لپاره د يوې الهې په توگه کاروي. د لوړتيا او انحصار غوښتونکو منگولو ته د ديني تفسير او تعبير لوېدو په مرحله کې د اسماني خلافت او نيابت په پلمه ځمکنۍ اربابان ډېرېږي. حلال او حرام نوی مفهوم خپلوي، واجبات او فرايض نوي شکلونه مومي او عقيدوي تسامح په مطلق ډول خپل ځای تشدد ته پرېږدي چې سرلاري يې په دې دنيا کې د دوزخ او جنت ټکټونه ويشي، نور يې ننداره کوي او پلويان يې خوند ترې اخلي. که د اسلامي نړۍ په زړه کې روانو ناخوالو ته څېر شئ د ژور جهالت په شتون کې به د نوي دور له سطحي سواد سره يو ځای د ديني شدت او غفلت دا ټول مناظر په مختلفو شکلونو ووينئ. په داسي يوه حالت کې چې څوک د ټولنې د عامه فکر پالنې او مسلکي وړتيا نه درلودو په پلمه د دين کارو پوهانو له غرضي فتوا گټه اخلي او له هغو سره د تېلو ډلو او اشخاصو فتوا بيا هم د دين د معتبرو سرچينو مسلکي تعبير گڼي نو دوی بيا هم د غفلت ښکار دي چې له امله يې د متشددينو دريځ پياوړی کېږي او د هغه حالت له دوام سره مرسته کوي چې د طبعي پايلو څرگندېدو په مرحله کې به ډېری ورته د افسوس او ښکې توی کړي. څرنگه چې موږ په دغسې يو حالت کې واقع يو نو د منطقي جاج پر بنسټ بايد د عقل او تجربې په رڼا کې د دين او دنيا سم انډول وپېژنو.

په سختي کي اساني

په قرآن کي ويل شوي چي بې شکه له سختي سره اساني ده. (الانشراف)

د دې مطلب دادی چي اوسنی نړۍ د فطرت له کوم قانون سره سمه پر مخ ځي، د هغه يو اړخ دادی چي دلته تل له مشکل سره اساني وي، دلته تل له خنډ سره د وتلو لار وجود لري. له دې معلومېږي چي په نړۍ کي د پرله پسې سولي د ساتنې راز څه دی؟. هغه دادی چي د خنډونو له ټکر پرته خپله لار ومومو، په انساني ټولنه کي تل د سولي د ختمېدو علت دا پاتې شوی چي د افرادو يا ډلو په لار کي کوم وخت خنډ را منځ ته شوی نو هغوی غوښتي چي د خنډ په ماتولو د ځان لپاره لار هواره کړي.

همدا ذهنيت د سولي د له منځه تلو تر ټولو لوی سبب دی. له همدې امله خلکو ته دا ور ښودل شوې چي که کوم ځای سختي پېښه شي نو خنډ يې مه گڼئ بلکي دا باور ولرئ چي کوم ځای سختي شته هلته اساني هم وجود لري، چيري چي ظاهراً سفر درېدلی له هغه ځايه نوی سفر هم پيلېدای شي.

که تاسو د کوم غره په لمن کي ودرېږئ نو ويه وينئ چي د غره له څوکي چينې په منډه د هواري ځمکې پر لور بهېږي، چينې په لار کي بيا - بيا له کمرونو سره مخ کېږي چي ظاهراً يې د بهېدو مخه نيسي مگر هيڅکله داسي نه دي شوي چي کومې ډبرې دي د چينې لار تړلې وي. د دې ساده راز په يوه لفظ کي اعراض دی يعني له ټکر څخه په ځان ساتلو خپله لار وهل. هر وخت چي د چينې مخته کومه ډبره ور ځي نو چينه له يوې شيبې ځنډ پرته داسي کار کوي چي چپه يا را سته اړخ ته په تاوېدلو خپله لار باسي او مخ په وړاندې ځي. هغه له لارې څخه د ډبرې لرې کولو پر ځای خپل ځان کېږوي، په دې توگه له څه درېدو پرته د چينې سفر پر له پسې دوام کوي.

همدا د فطرت سبق دی، په دې توگه فطرت د عمل په ژبه انسان ته دا پيغام ورکوي چي له ستونزو سره د ټکر پر ځای هغه له پامه وغورځوئ، د خنډونو د ماتولو پر ځای له خنډونو په تاوېدلو خپل عمل ته دوام ورکړئ. دا کرنلاره په يوه لفظ پازيتيو سټېټس کوايزم (positive status quoism) بلل کېدای شي.

رساله

د رسول الله د سېرت مطالعه ښيي چې ده تل همدا تگلاره غوره کړې وه. د همدې نتیجه وه چې د داسې انقلاب پر راوستلو بريالی شو چې پکې د انساني هلاکتونو شمېره ډېره لږ وه او له څه شک پرته به وينې انقلاب (bloodless revolution) بلل کېدای شي.

د پازيتيو سټېټس کوايزم دا تگلاره په اوسنۍ نړۍ کې د سولې تر ټولو لوی ضمانت دی، که داسې ووايو نو بهې ځايه به نه وي چې د جگړې تر ټولو لوی سبب د سټېټس کو (status quo) د ماتولو هڅه ده او د سولې راوستلو تر ټولو لوی راز دادی چې د سټېټس کو په منلو سره په پاتې دایره کې د خپل ځان د رغولو هڅه وشي.

يادونه: دا ليکنه ژباړل شوې.

پښتانه ولي زده کړې نه کوي؟

هر کال د کانکور په ازموينو کې د پښتنو له سيمو د خپل نفوس او مساحت په تناسب ډېر کم زده کوونکي شرکت کوي چې په دې سره موږ ټول سخت خوږېږو او د هيڅ احساس درلودونکي پښتانه لپاره دا حالت د زغم وړ نه دی. مگر موږ ولي داسي يو، يا په بل عبارت پښتانه ولي له زده کړو سره مينه نه لري؟ لاندې به د خپلې تجربې، مشاهدې او ارزونې پر بنسټ هغه عوامل درسره شریک کړم چې پښتانه يې د زده کړو له بهير څخه راگزولي او د زده کړو لېوالتيا ډېره پکې پيکه ده.

د لوستو کسانو له خوا منفي تبليغ

ډېری پښتانه زده کړې يوازي او يوازي د دې لپاره کوي چې ښه معاش او لوړ مقام ترلاسه کړي. کله چې کوم زده کوونکي له دوولسم و څوولسم صنف او يا هم له لوړو زده کړو فارغېږي، نو سمدستي د کار په لټه وي، غواړي يوه داسي رسمي او يا غير رسمي دنده ومومي چې هم ښه غوښتن معاش ولري او هم هوسا وي. کله چې خپل دې هدف ته ونه رسېږي نو بيا د زده کړو پر خلاف تبليغ پيلوي او هڅه يې دا وي چې د گيلو او شکايتونو له لارې نور زده کوونکي هم له زده کړو راوگرزوي، له زده کړو سره يې مينه رالږ کړي او داسي ذهنيت ته تبليغ وکړي چې زموږ په هيواد کې زده کړې هيڅ گټه نه لري، هر څه په پيسو او واسطو کېږي. دا دی ما زده کړې کړې دي، څه گټه يې راته کړې ده؟ هغه پلانی يې سواده ښه دنده او ښه معاش لري، په داسي حال کې چې زده کړې يې ډېرې کمې دي.

دغه ډول تبليغات ورور-ورو په يوه عمومي ذهنيت اوږي او چې بيا له هر چا سره د زده کړو خبره مطرح کړې همدا به درته وايي چې زموږ په هيواد کې زده کړې گټه نه لري. په داسي حال کې چې موږ بايد زده کړې د ښه معاش او ښې دندې لپاره ونه کړو. زده کړه او تعليم په خپل ذات کې دومره ارزښت لري چې بايد هر سړی يې د ډېرې قربانۍ په ورکولو ترلاسه کړي. د زده کړو کول دا معنا نه ورکوي چې موږ به حتما يوه ښه دنده او ښه معاش ترلاسه کوو. د زده کړې هدف د بې سوادۍ له منځه وړل، په ذهني او فکري لحاظ له وروسته پاته حالت څخه راوتل، د ليک-

لوست زده کول، د وروسته پاته شخصي او اجتماعي کردار ختمول او د داسي وگړو او ټولنې رامنځ ته کول چي له معنوي پلوه سنجيده، په انساني ارزښتونو سمباله، بشر دوسته، پرمختگ خوښوونکې، ارامه، منظمه او د معاصر جهان له غوښتنو سره د ځان سموونکې وي.

يو باسواده، تعليم يافته او په زده کړو سمبال کس بايد د پوهې او علم ارزښت په دې ترپېښو لاندې نه کړي چي ده د لنډ مهال لپاره ښه دنده او معاش نه دی پيدا کړی. عصري پوهه او علم په خپل ذات کي دومره ارزښت لري چي بايد د ترلاسه کولو لپاره يې موږ هر څه بایللو ته چمتو سو، خو د زده کړو فرصت ونه بایللو. د زده کړو لازمه پایله د يو سنجيده، عالم، روڼ اندي او منطق خوښونکي شخصيت روزنه ده، نه د مادي دندې پيدا کول. منم چي ماديات په ژوند کي ډېر مهم دي، مگر د هغو ترلاسه کول د يو شخص په خپل کاري ځواک پوري اړه لري، نه په زده کړه پوري. زده کړه يو انسان ته د کار کولو، مسوليت پېژندنې، ښه وجدان، لوړ فکر، غوره شخصيت، استعداد غوړونې او په ځان و جهان د پوهېدو وړتيا ورکوي. پاتي شوه دا چي څوک له دې لاري مادي امتيازات ترلاسه کولای شي او څوک نه؟ هغه نه د زده کړو لازمه پایله ده او نه د زده کړو په ماهيت او مفهوم کي دومره ارزښت لري.

د ښوونځيو ټيټ کيفيت

په وار-وار مي له خلکو اورېدلې چي دا يو کال کېږي ماشومان مکتب ته لېږم، خو تر اوسه يې نه خپل نوم زده کړی او نه هم له يوه څخه تر لسو حساب کولای سي. د ښوونځيو ټيټ کيفيت، د سمو استادانو نه شتون او بې غوري هغه بل افت دی چي له ښوونځيو څخه يې د پښتنو زړه تور کړی دی او نه غواړي چي خپل ماشومان ورو لېږي. په ډېری مکاتیبو کي د ښوونکو شمېر کم وي، اداره د زده کوونکو حاضري ته چندان پاملرنه نه کوي، ښوونکي يوازي حاضري امضا کوي نور نو تدريس او شاگرد ته سبق ويل مسوليت نه گڼي.

پر دې سربېره ډېری ښوونکي له شاگردانو سره بد چلند کوي، ډېوي يې او پر مازي خبره ورته غوسه کېږي. د شاگردانو گستاخي هم له پامه نه شي غورځول کېدای. مگر دغه ستونزه په دې نه حل کېږي چي شاگردان وتره او يا يې وډېوو. ښوونځی د زده کړې او روزنې ځای دی. وهل-ډبول د ستونزې حل نه دی، بلکي ستونزې نوري هم ډېروي. د ادارې او ښوونکو له خوا

خشن چلند او زور-زياتي هم د شاگردانو پر روحیه، ذهني استعداد او زده کړو ته پر هڅېدو بد تاثیر کوي.

له بده مرغه زموږ استادان ان د پوهنتون په کچه هم د تعليمي او روزنيزې روان پوهنې له اساساتو سره اشنايي نه لري. د ښوونې او روزنې په میتود نه پوهېږي همدا وجه ده چې د روزنې په برخه کې ټولې هڅې يې صرف پر زورزياتي را څرخي چې دا حالت هيڅ زده کوونکی زده کړې ته نه سي هڅولای. د ځينو امتيازاتو پر سر توپيري چلند بله ستونزه ده چې زموږ د درسي چاپيريال اغېز يې خورا کمزوری کړې او په شاگردانو کې د بې ځايه رقابت مفکوره وده کوي چې له امله يې ځيني زده کوونکي د دغه ډول توپيري چلند له کبله زده کړې پرېږدي.

د ښوونځيو د شمېر کمښت

د پښتو په هغو سيمو کې هم د ښوونځيو شمېر کم دی چې د امنيت د خرابۍ ستونزه نه لري. همدا خو ورځې وړاندي د کندهار ولايت د معارف چارواکو خبر ورکړ چې د دې ولايت په هغو سيمو کې ۱۳۹ ښوونځي تړلي دي چې امنيت يې بالکل د ډاډ وړ دی. يانې دغو ښوونځيو ته د معارف وزارت تشکيل نه دی ورکړی. د کندهار په معارف کې له دغسې حالت څخه موږ د هغو ولايتونو د معارف په اړه ښه اټکل کولای شو چې امنيت يې خراب دی، د دويمې درجې ولايت بلل کېږي، بې سوادې پکې پېر ده او د خپل پوځي لارې وړاندي تړل ښوي وي. ډېر ځايونه د ښوونځيو شمېر دومره کم دی چې د پنځو-شپږو کالو ماشومان بل نژدې مکتب ته ځان نه ښي رسولای، ځکه واټن زيات وي. پر دولتي ښوونځيو سربېره د خصوصي ښوونځيو شمېر هم ډېر لږ دی، ځکه يو څو زموږ شتمن وگړي د ښوونځيو پر جوړولو پانگونه نه کوي او بل که څوک غواړي چې په خپل لگښت ښوونځی جوړ کړي نو د حکومت له خوا د جواز ورکولو لگښتونه او د رسميت مراحل دومره ډېر او اوږده دي چې ترسره کول يې خورا سترې کوونکې کار دی. دولت بايد د زده کړو د ښه دودېدو په موخه د ښوونځيو لپاره د رسميت او جواز په برخه کې ځيني داسې اسانيتاوې رامنځته کړي چې که دولتي ښوونځي نه ښي کولای ټول زده کوونکي جلب کړي نو پر ځای به يې خصوصي ښوونځي موجود وي چې هم به زموږ خلک وکولای ښي په اسانۍ زده کړو ته لاس رسي پيدا کړي او هم به د محدودو خصوصي ښوونځيو له امله د هغو پيس دومره اوچت نه وي چې يوازې د شتمنو اولادونه پکې زده کړې وکړي. بله

گه یې داده چي گڼو کسانو ته - به کاري فرصتونه برابر شي.

پر مذهبي زده کړو ډېر ټينگار او د عصري زده کړو مخنيوی (د مدرسې - ښوونځي رقابت)

پښتانه دوديزه مذهبي ټولنه ده چي د مذهب او دين په نوم هر ډول فکر، خوځښت او بهير پکي ښه بازار درلودلای شي. زموږ په هيواد کي له عصری او ماډرن سسټم سره سمې زده کړې اوږده مخينه نه لري او د تاريخ په اوږدو کي يې په وړاندي گڼ فرهنگي، مذهبي او سياسي خنډونه راپورته شوي دي.

د زور پالنې او پرمختگ ترمنځ د ځينو مذهبي - فرهنگي ټکرونو له امله د ښوونځي او پوهنتون نوم هم بدنام شو. په کليو او بانډو کي داسي تبليغات پيل شول چي عصري زده کړې د بې لارۍ او فکري انحراف سبب گرزي. د امان الله خان، داود خان او خلقي رژيم پر مهال دغه ډول تبليغات وخت پر وخت ډېر بدل او زموږ بې سواده وگړو هم منل چي له امله يې د عصري زده کړو پر خلاف د کرکې ذهيت په يوه کلتور او مذهبي ايډيا بدل شو.

ځينو کړيو د دين له ادرسه داسي فتوا ورکړه چي بايد د عصري زده کړو مراکز بېخي له منځه ولاړ شي او پر ځای يې ديني مدرسې جوړې شي. يو څو موږ له تاريخي پلوه د زده کړو سسټم داسي جوړ کړی وو چي له لرغوني دود څخه په کار اخيستلو مو تعليم يوازي ملايي گڼله. پښتنو د خپل قبيلوي جوړښت له امله يوازي ديني زده کړې سواد باله او د نړۍ له نوي پرمختگ څخه نه وو خبر.

د ظاهر شاد واکمنۍ پر مهال چي کله هڅه وشوه د پښتنو په لرو پرتو سيمو کي ښوونځي جوړ شي نو مذهبي ملايانو يې پر ضد د حرمت فتوا صادره کړه او خلکو ته يې وويل چي په خپلو سيمو کي د ښوونځيو د جوړولو اجازه مه ورکوي! يو څو د ځينو فکري ټکرونو له امله ملايانو عصري زده کړې د دين خلاف گڼلې او بل ملايان له وخته په خپلو سيمو کي د هر څه واکدار پاتي شوي وو. يوازي دوی په خپلو سيمو کي لوستي بلل کېدل نو دوی نه غوښتل چي خپل انحصاري واک ته يې په خپله حوزه کي بل خطر هم پيدا شي.

ځکه دوی پوهېدل چي د عصري زده کړو زده کوونکي او ښوونکي د ژوند په ډېرو برخو کي

پر دوی تکره دي، که یو ځل ډېر شول نو زموږ هغه تقدس به له منځه ولاړ شي چې دا ډېرې لسیزې یې د خلکو په منځ کې لرو. ملایان اوس هم ډېر وختونه دا گیله کوي چې د عصري زدکړو زده کوونکي د دوی هغسې قدر نه کوي لکه عام کلیوال چې یې کوي.

پر دې سربېره چې ملایان هر وخت د زده کړو او علم پر فضیلت خبرې کوي نو تاکید یې یوازې د دیني عالم او دیني علم پر فضیلت وي. کله وایي طالب ته ملایکې وزر غوړوي، کله وایي علما د انبیاوو وارثان دي او کله وایي چې یو عالم تر زرو عابدانو ښه دی. په عین حال کې ځینې وختونه ضمناً د عصري زده کړو خاوندان غندي هم. کله یې د انگریز پر لار په تلو تورنوي، کله وایي چې شکلي او فکري انحراف رامنځته کوي او کله وایي چې د عصري زده کړو له مراکزو بې حیايي خبرېږي.

د دیني او عصري زده کړو تر منځ رقابت ته همدغه ډول تبلیغاتو زمینه برابره کړې ده. که تاسو په جوماتونو، مدرسو او دغه ډول نورو محفلونو کې د ملایانو او مذهبي مخکښانو خبرو ته غوږ شئ نو به وینئ چې د دوی ټول ټینګار پر مذهبي زده کړو دی او داسې بریښي چې د قران کریم او نبوي سنتو له مخې یوازې د دیني علم زده کوونکي او عالم د ثواب او فضیلت څښتن دي، د انور علوم هسې کسبونه دي، ان دوی په خپلو منځونو کې ډاکټر، انجینر، اديب او د نورو ټولنیزو او ساینسي علومو هغه کسان هم ا میان گڼي چې له لیسانسه نیولې تر ماسټري او دوکتورا پورې یې زده کړې کړې وي.

څرنگه چې اکثریت پښتانه بې سواده دي، له فرهنګي پلوه شاته پاته شوي، اقتصادي حالت یې کمزوری دی، تر ډېره له نوري پرمختللي نړۍ سره زیات روابط نه لري او د رسنیو رول هم پکې ډېر ضعیف دی له همدې امله د ملا او منبر خبره ورته سخته کړه او له هره پلوه پوره ښکاري نو کله چې د دین له ادرسه او د منبر له لارې د دین استازي عصري علم غندي او تاکید یې ټول پر دیني علم وي خو د به د پښتنو په څېر خلک له عصري علم سره مینه نه لري او ټوله هڅه به یې دا وي چې په خپلو اولادونو مذهبي علوم ووايي چې هم یې دنیا سمه شي او هم یې اخرت.

همدغه علت دی چې یو پښتون د روزګان، زابل، غزني او نورو ولایتونو له لري پراته کلي خپل زوی د کوټې، کراچي او پیښور مدرسو ته لېږي چې هلته مذهبي علوم ووايي او هغه ویاړ ترلاسه کړي چې له دودیز مذهبي فکر سره سم دوی ته په قران او سنت کې ورکول شوی دی. (په

عين حال کي همدغه ذهنيت او د مذهبي علومو لپاره نورو هيوادونو په تېره پاکستان او ايران ته د افغانانو لېږل د ترهگرۍ لپاره ښه سرچينه هم ده)

اداري فساد

په معارف کي اداري فساد بله لويه، اساسي او د گڼو ناخوالو زېږوونکې ستونزه ده چي نه يوازي يې د پښتنو پر ښوونيز بهير بد اغېز کړی، بلکي تر ډېره د روانې ناولې جگړې غوښنه برخه جوړوي. په معارف کي فساد، درغلی او د مافيایي کړيو لاسوهنې اوس دې حد ته رسېدلي دي چي کله خلکو ته د معارف نوم ورياد کړي، سمدستي يې په ذهن کي فساد، درغلي، واسطې او د مافيایي نوم ورکړزي دلته معارف ياني مافيا.

په دغسي حالت کي هيڅ ممکنه نه ده چي په پښتنو کي دي د معارف د تقويې، ودې او پرمختگ لپاره کار وشي، بلکي د مفسدو چارواکو، وکيلانو، ولايتي شورا د بې ضميره غړيو او نورو دولتي چارواکو هڅه دا وي چي ولس نور هم په تياره او ناخبرۍ کي پاته شي چي د فساد له لارې د خپلو ناولو عوايدو سرچينې خوندي وساتي او د معارف زياته بوديجه په خپلو منځونو کي سره وويشي او کمه يې يې يوازي د دې لپاره ولگوي چي د بوديجې د راتگ بهير روان وساتي.

خيالي ښوونځي، هوايي تشکيلات، د ښوونځيو د لگښتونو خوړل، د ښوونکو د معاش نه ورکول، په تدریسي، اداري او پرسونل په برخه کي د ښوونځيو د اړتياو نه پوره کول د پښتني سيمو په ښوونځيو کي بېخي عادي ستونزه ده. گڼ ښوونځي ودانۍ نه لري، زده کوونکو ته کتابونه نه رسېږي، ښوونکو ته يوازي ۵ زره افغانۍ معاش ورکوي، هغه هم په داسي حال کي چي څو مياشتي ورته نه وي ورکړل شوي. اکثر وخت ښوونکي همداسي کسان وي چي د لومړي او دويم صنف د تدریس لياقت نه لري، خو دوی يې ځکه گوماري چي دغه ډول کسان په هر ډول حالت کي د معارف د چارواکو او ښوونځيو د مديرانو په وړاندي اواز نه پورته کوي او هر ډول حالت ورته د زغملو وړ وي.

د معارف ډېری چارواکي هڅه کوي په خپلو ادارو کي داسي کسان پر دندو وگوماري چي معياري وړتياو نه لري او صرف د حکم منونکي او د هو صييب نه صيب مطلق اطاعت يې ښه زده

وي، په چاپلوسي کي تر هر چا وړاندي وي او د هر څومره بد حالت په ليدو يې نه وجدان وينېږي او نه هم په دې خبر وي چي شاوخوا يې څه روان دي؟.

د معارف خيانت، فساد، اختلاس او د مظلوم ولس د حق خوړنې ناولی فرهنگ دومره پراخ او پېچلی دی چي که څوک په خبر شي د معارف د ټولو کار کوونکو او مسولينو پر انسانيت، اسلام او افغانيت به نه يوازي شکمن شي بلکي پر دوی به لعنت ووايي او له دغسې وجدان څخه به پنا وغواړي (په دې برخه کي ډېره لږ استثنا منل کېدای شي) په پښتني سيمو کي د نا امنيو او وروسته پاتي فرهنگي حالت له امله په هره برخه کي فساد په ډېره بې غمي کېدلای شي، ځکه دلته مدني فعالان او رسنۍ له وېرې، تمې او پروژيې پر نامو پرته د خپل ولس مظلوميت او حق تر لاسه کولو نېغ ته انعکاس نه شي ورکولای.

دلته قومي مشرانو، محدود روحيانيت، مافيايي کړيو، د نشيې توکو کاروباريانو، ترهگرو، د معارف نيکتهايي اچوونکو فزيکي روڼ اندو مامورينو، وکيلانو، وزيرانو، واليانو، مدني فعالانو، د رسنيو چارواکو، قلموالو او له دې څانگې سره تړلو نورو منسوبينو د يوه سنجول شوي پلان له مخې د فساد په کولو خپلې گټې داسي تنظيم کړې دي چي هيڅوک يې د رسوا کولو او مخنيوي توان نه لري.

دوی هم اجرتي قاتلان لري، هم په رسنيو کي پلويان، هم په ټولنيزو شبکو کي سرسختي کنټرول مارڅارونکي، هم د واک او نفوذ په ساحه کي لوی خيټې قومي مشران، وکيلان او پر لوړو منصبونو ناست ټوپکوال چي په گډه د يو-بل گټې ساتي.

په معارف کي همدغه منظم فساد په پښتنو سيمو کي د معارف چاري له ډېرو لويو خنډونو سره مخ کړې دي. د زده کړو کيفيت يې ټيټ کړی او د ښوونځيو شمېر سخت کم دی. کله چي حالت داسي وي نو پښتانه ولي خپل اولادونه هسي د وخت ضايع کولو لپاره ښوونځيو ته ولېږي؟ ښوونکي د کوم احساس پر بنسټ له خپلو زده کوونکو سره څواري وکارې او مديران د کوم باور له مخې د ښه خدمت احساس ولري؟ د اختلاس او فساد په چاپيريال کي د ښه وجدان او ضمير خاوند هم بالاخره سترې کېږي چي يا به معارف خوشي کوي او يا به دی هم ورسره په فساد اخته کېږي او يا به په هيڅ سر نه خلاصوي صرف به خپله دنده مخته وړي.

نامني

افراطيانو د خپلو بریدونو، جگړو، وحشتونو، ځورونو او دین و اسلام خلاف کړنو په وسیله د ژوند د نورو څانگو تر څنګ د پښتني سیمو معارف هم سخت زیانمن کړي چې له امله یې نورو قومونو د نامني له پلمې څخه په استفاده د معارف ډېر امکانات خپلو سیمو ته ولېږدول او پښتون میشتې سیمې د افراطيانو د کړنو له امله په ابدی محرومیت کې پاتې شوې.

طالبانو او نورو افراطيانو له دولت سره د سیاسي مخالفت په پلمه د پلونو، سپکونو، بندونو او ښوونځیو په څېر د عام المنفعه پروژو مخه ونیوه، ښوونځي یې ونړول، ښوونکي یې وګواښل او داسې خبرپاڼې یې خپرې کړې چې که هر څوک ښوونځي ته ولاړل یا یې خپل ماشومان د صلیبیانو له خوا جوړو شویو ښوونځیو ته ولېږل نو سزا به وويني. ان د زابل ولایت د سیوري په ولسوالي کې د طالبانو یوه سخت زړی قومندان ملا سلیم له یوه ښوونکي څخه یوازي له دې امله غوږونه غوڅ کړل چې په یوه ښوونځي کې ښوونکی وو.

طالبانو په دغسې اعمالو له یوې خوا په پښتنو کې د سخت وحشت له امله د زده کړو روحیه ووژله او له بلې خوا یې د دولت په لوړو کړيو کې د پښتنو ځینو شعوري دښمنانو ته د اېلمه په لاس ورکړه چې په معارف او نورو ملي پروژو کې د دې لوی قوم حقوق په نورو وځوري او نامني د یوې کلیدي پلمې په توګه وکاروي. ان داسې راپورونه شته چې په غزني او روزګان کې هزارګانو د دې لپاره له طالبانو سره د وسلو او پیسو مرسته کوله چې دوی د پښتنو په سیمو کې نامني جوړه کړي، خو هغه پروژې د هزارو سیمې ته انتقال شي چې د امن په صورت کې به د غزني او روزګان په پښتنو سیمو کې پلي کېدې.

طالبانو د پاکستانی ملايانو او پنجابي مفتیانو په فتوا هڅه کړې چې ښوونځي او پوهنتون د فکري انحراف، ارتداد، غلامۍ او بي حیايي د مرکزونو په توګه معرفي کړي. د عزم په نوم د طالبانو یوې مجلې په خپله یوه ګڼه کې لیکلي وو چې ښوونځي په لومړي ځل د فرعون له خوا ایجاد شو. همداراز د طالبانو یوه مشهور ملا مولوي هبه الله اخوند زاده چې یو وخت د کوټې ښار په ۱۳ کیلو میټري کچلاک ښارګوټي کې میشت وو، هلته یې مدرسه درلود او ګڼو مذهبي طالبانو به ورباندې په اصطلاح لنگوټې تړلي، خو اوس د اختر منصور لومړي مرستیال دی. په

خپله يوه وينا کي چي د طالبانو د فراغت په مناسبت جوړه شوې وه د ښوونځي او مدرسي د پر تلې په ترڅ کي وويل: يو حاجي صاحب راته وويل: غواړم يو داسي ښوونځی جوړ کړم چي پر شرعي اصولو به برابر وي، ستا څه رايه ده؟ ده وويل ما ورغبرگه کړه چي له مدرسي څخه به ملا عمر اوزي او له ښوونځي څخه به کرزی او مشرف نوره نو ستا خوښه ده.

افراطي کړۍ په خپلو تبليغاتو کي تل د کلي وروسته پاته ژوند او فرهنگ د ښار له ژوند او فرهنگ سره پر تله کوي او بيا کليوالو ته داسي ذهني ورکوي چي که مو ښوونځی ولوستو بيا به مو نجونې له نارينه وو سره يو ځای ناستې وي، بازار ته به راوړي او بي حيايي به ډېره شي چي په دې لړ کي بيا د کابل بيلگي ورته کتار کړي. ورته وايي هلته نجونې لوڅ مخ راوړي، له نارينه وو سره په يوه دفتر کي يو ځای کار کوي، اسلامي حجاب نه مراعاتوي او دغسي نور بهي ځايه چټيات چي يوازي بهي سواده او ساده کليوال پرې خطا کېدای شي.

څرنگه چي په کليو کي ملا او منبر د طالبانو او دغه ډول نورو افراطيانو لږ سپيکران دي له همدې امله تل د هغوی په اشاره او اراده د ښوونځي او پوهنتونو پر ضد تبليغات کوي، په مختلفو بهانو د ښوونځي او عصري زده کړو مخه نيسي او په وړاندي يې خنډونه جوړوي. د نامنۍ له امله ډېر ښوونځي تړل شوي او يا داسي وي چي کله تړلي او کله پرانيستي وي. وخت پر وخت د افراطيانو له خوا د ښوونځيو اداري مديرانو، ښوونکو، زده کوونکو او نورو مامورينو ته اخطارونه ورکول کېږي چي له امله يې د هر چا زړه له زده کړو تور شي. ان په ځينو هغو سيمو کي خو يې ښوونځي مطلق بند کړي دي چي د طالبانو ولکه ډېره ده او د خلکو له پشاره هم نه ډارېږي، مگر په کومه سيمو کي چي د خلکو د پشار له امله ښوونځي پرانيستي دي، هلته بيا د معارف خدمات د افراطيانو د بهي ځايه مداخلو له امله دومره ټکني دي چي هيڅکله د يوه هيواد رسمي معارف نه شي بلل کېدای.

د ښځو له زده کړو سره مذهبي - فرهنگي حساسيت

پښتانه د خپل تاريخي فرهنگ او وروسته پاته مذهبي فکر پر بنسټ په ټولنه کي د ښځو له حضور سره سخت حساسيت لري. څرنگه چي پښتنو لازم مدني پرمختگ نه دی کړی او تر اوسه هم قبيلوي فکر لري، ټولنيز جوړښت يې اوس هم عنعنوي دی او مرد سالاري پکي اوس هم شرافت، وياړ او مېړانه بلل کېږي. له همدې امله ښځو ته په ټولنيزو، سياسي، اقتصادي، پوځي

او تعلیمي ډگر کې ونډه ورکول ښه کار نه گڼل کېږي.

په پښتنو کې اوس هم د پخوانیو پېړیو تر وخت تېر ویاړونه پالل کېږي، د ښځو په اړه د پښتنو تصور دا دی چې هغوی باید یوازې د نارینه وو خدمت وکړي، ماشومان وزېږوي او ویې پالي. له دې هاخوا هیڅ حق نه لري. له همدې فرهنگ سره د مذهب توجیحات هم یو ځای شوي چې له دې سره د ښځو د سالم ژوند او په ټولنه کې د ازاد ژوند په وړاندې خنډونه نور هم پیاوړي کېږي.

پښتانه د خپل فرهنگي-مذهبي تصور پر اساس داسې فکر کوي چې که ښځه له کوره ووتله نو هم به یې دنیا خرابه شي او هم اخرت. دوی فکر کوي چې ټولنې ته د ښځې وروتل، زده کړه، سیاسي فعالیت، اقتصادي بوختیا او په ټولنیزو چارو کې ونډه اخیستل دا مانا چې باید موږ خپل دین تر پښتولاندې کړو، خپل غیرت او تاریخي ویاړونه له لاسه ورکړو. د ښځو په اړه د پښتنو همدغه ناسم تصور د دې سبب شوی چې زموږ ښځې د زده کړو له ډگره بهیځي لري پاته شي او داسې کورنۍ به ډېرې کمې وي چې د ښځو زده کړو ته په پراخ نیت اجازه ورکړي.

په ښارونو کې اوس هم ډېری کورنۍ اول ښځو ته د زده کړو اجازه نه ورکوي او که وېرې نجونې په ښوونځي کې داخلې هم کړي، خو ډېری کورنۍ یې تر ۱۲ کلنۍ وړاندې بیرته راگرزوي یا نې یوازې تر پنځم ټولگي پورې د زده کړو اجازه ورکوي.

کله چې ښځه نالوستې وي، نو موږ دا تمه نه شو کولای چې ماشومان دي په ښه ډول تربیه کړي، ځکه یو بې سواده شخص به څرنگه د انسان په تربیه پوه شي او څه به ورته وښيي؟ د ښځو د زده کړو مخنیوي هم ښځې له سختو ستونزو سره مخ کړې دي او هم یې زموږ د روزنې او پالنې کورنی نظام ډېر بد متاثر کړی دی.

په کار ده چې دولت، مدني بنسټونه، رسنۍ، دیني علما، قومي مشران او نور نفوذ درلودنکي گروپونه/شخصیتونه پښتانه د ښځو زده کړې ته وهڅوي او د هغه ذهنیت پر خلاف هراړخیزه مبارزه وکړي چې د ښځو د زده کړو په وړاندې خنډ دی. که زموږ ښځې د زده کړو پوره حق ترلاسه کړي، نو ان شاء الله ډېر ماشومان به له ډېرې ښې روحیې او سويې سره ښوونځیو ته ولاړ شي چې په دې سره به هم زموږ د ښوونځیو کیفیت ښه شي او هم به له زده کړو سره مینه زیاته

شي.

خرنگه چي زموږ د ټولنې ډېرې وگړي د مادي فقر تر څنگ په معنوي او جنسي فقر هم اخته دي له همدې امله د جنس او سيکس په اړه خورا عجيب او غريب تصورات لري. دوی د مخالف جنس په وړاندې بل هيڅ فکر نه کوي، يوازي او يوازي د شهنوي غريزي په نظر ورته گوري. دوی داسې انگېري چي ښځه يانې جنسي متاع او د نارينه لپاره د جنسي اړتيا پر مهال د خدماتو وړاندې کوونکې له دې پرته د ښځې بله هيڅ وړتيا او فعاليت ورته د منلو نه دی. د نارينه وو تر څنگ اوس ښځې هم داسې فکر کوي چي دوی له دې هاخوا په خپل ژوند کي د کاري ډگر بله ساحه نه لري. همدا وجه ده چي نارينه او ښځې دواړه په دې اړه چندان اندېښمن نه ښکاري چي ولي نارينه زده کړه او په ټولنه کي فعاليت کولای شي، خو ښځه يې نه شي کولای؟ ځکه دواړه په دې اند چي دغه ډول وېش طبعي او ديني دی. د بدلون هڅه يې له هر ه پلوه يو غلط اقدام دی، مگر که زموږ ښځې زده کړه وکړي نو په لنډه وخت کي دغه ډول ناسم افکار اصلاح کېدای شي چي هم به د ښځو لپاره گټور وي او هم زموږ د تعليمي سسټم لپاره، ځکه اوسمهال زموږ د ټولنې يوه لويه برخه بې سواده او نالوستې پاتې ده.

بي وزلي او ډېر اولادونه

په پښتنو کي بې وزلي يوه بله لويه ستونزه ده چي د ډېرو کسانو د زده کړو مخه يې نيولې ده. پښتانه د اقتصاد په ډگر کي وروسته پاتې دي، نو له همدې امله نه شي کولای چي په خپلو اولادونو زده کړې وکړي. د دې تر څنگ د اولادونو ډېرښت بل هغه سرخوږی دی چي د تعليم په ډگر کي د پښتنو د وروسته پاتې والي لامل گرزي. ځکه کله چي د يوې کورنۍ نفوس ډېر او عوايد يې کم وي نو هغه کورنۍ نه شي کولای د ځان لپاره د ژوند اړين وسايل او توکي برابر کړي. يانې دومره عوايد نه لري چي د ژوند تر لومړنيو اړتياوو يې ډېروي او بيا په هغو د اولادونو لپاره د زده کړو اسانتياوې برابرې کړي. که په کومه سيمه کي دولتي ښوونځي وي نو بيا هم پښتانه ځکه نه شي ورتلای چي ډېرې کورنۍ اړې دي د خپل خوراک، څښاک او نورو اساسي اړتياوو لپاره په ماشومانو کار وکړي. پښتانه د خپلې بې سوادۍ او ناسم مذهبي فکر له امله دې ته نه دي چمتو يا نه پوهېږي چي بايد د خپل ځان او اولادونو د ښه ژوند لپاره د ماشومانو زوکړه کنټرول کړي. که پښتنو د خپل مالي توان په اندازه ماشومان زېږولای يانې

دومره اولادونه يې درلودای چې په ښوونه او روزنه پسي يې رسېدای شوای نو بيا به له مالي پلوه هيڅ کورنۍ په دې ستونزه نه وه اخته چې خپلو اولادونو ته دومره مصارف نه شي برابرولای چې د هغوی د زده کړو لگښت پوره کړي.

زموږ خلک يوازې سرونه ډېروي خو دې ته يې نه گوري چې د سرونو تر ډېرولو د مغزونو روزل اړين دي. که زموږ عوايد کم او مصارف موزيات وي نو د نورو گټو ټولنيزو، رواني او مالي ناخوالو تر څنګ يو له لويه ستونزه دا رامنځ ته کېږي چې نه شو کولای خپل ماشومان په سم ډول وروزو او دوی ته د روزنې لپاره لازم امکانات برابر کړو. دا اوس هم په گټو ښارونو او کليوالو سيمو کې ځينې ځايونه د دولت له لوري ماشومانو ته د وړيا زده کړو امکانات برابر شوي خو پښتانه ځکه ماشومان نه ورلېږي چې بيا د روزي گټلو لپاره بل څوک نه لري، يانې د اقتصادي ستونزو له امله اړ دي چې ماشومان له زده کړو راوگرزوي او د يوې گولې ډوډۍ پيدا کولو لپاره په ماشومانو کار وکړي.

گڼ داسې کسان پېژنم چې له زده کړو سره ښه مينه لري، خو د مالي ستونزو له امله نه شي کولای لېسه او پوهنتون ووايي ځکه د کار او زده کړو يو ځای مخته وړل يا سخت وي او يا بېخي امکان نه لري. ډېری پښتانه ځوانان او د کم عمر کسان اړ کېږي چې د خپلو مالي اړتياوو پوره کولو لپاره ايران، پاکستان، منځني ختيځ او نورو بهرنيو هيوادونو ته سفرونه وکړي چې ځيني وختونه يې د سر په بيه تمامېږي. د پښتنو په سيمو کې له مذهبي زده کړو سره د ډېرې لېوالتيا يو علت يې وزلي هم ده، ځکه مذهبي زده کړې ډېر وخت مفتې وي او هيڅ ډول لگښتونه نه لري.

پر دې سربېره که کوم څوک د ډېرو ستونزو له تېرولو سره - سره بيا هم لېسه وائي او پوهنتون ته ځي نو ځيني وختونه مجبورېږي چې پوهنتون په نيمايي کې خوشي کړي او که يې پای ته ورسوي نو هم يې په داسې کيفيت لولي چې د ذهني تمرکز نه درلود له امله يې سويه ډېره ټيټه وي. که دغه ډول کسانو په خپل ژوند کې له مالي داډ درلودای نو ډېره شونې وه چې زده کړو سويه به يې ښه وای او د ټولنې لپاره به له پوهنتون څخه راوتلی به سواده نه بلل کېدای.

د همدې بې وزلي له امله پښتانه مجبور دي چې خپلې لوڼې په ډېر کم عمر کې وپلوري او له نجونو څخه د اخيستلو او رانيولو کار واخلي چې له همدې امله ښځو ته د پوره انسان مقام نه ورکول کېږي. په ټولنه کې د ښځې مقام يوازې د خدمت کوونکي دی چې يو يې خرڅوي او بل

یې رانیسي. همدا وجه ده چې پښتانه د ښځو تعلیم چندان مهم نه گڼي، ځکه ذهنیت یې داسي دی چې هسي به یې هم پلورم او بل کور ته به یې و دوام ماته یې څه گټه رسېږي؟ دلته هر څوک ښځه د خرید و فروش متاع گڼي او د زده کړو غم یې ورسره نه شته. د ډېرو اولادونو او مالي فقر له کبله پښتانه هم خپله مالي اړتیا په ښځو پوره کوي او هم جنسي اشتها.

د زده کړو په ارزښت نه پوهېدل

سره له دې چې په نوره نړۍ کې د زده کړو د ارزښت او گټورتیا په اړه تبلیغ ته هیڅ اړتیا نه شته، مگر پښتانه لاهم دې ته شدید اړتیا لري چې د زده کړو او پوهې ارزښت ورته بیان شي او په دې اړه پراخ تبلیغات وشي. پښتانه اوس هم یوازې د یوې گولې ډوډۍ گټل ستر غنیمت گڼي او وایي چې په کار ده موږ دهقاني، نجاري، خیاطي او داسې نور کسبونه زده کړو. د دې لپاره نو د ښوونځي او پوهنتون لوستلو ته څه اړتیا ده؟ یوه گوله ډوډۍ خو په بېل او کره هم پیدا کېږي. ولي خپل زامن داسې مرکزونو ته واستوو چې هلته یې عقیده خرابېږي، د خپل پلار او نیکه دود پرېږدي او د پردو پر لار ځي؟ په کلیو او ښارونو کې داسې کورنۍ بڅي ډېرې دي چې اولادونه به یې په کوڅو کې هسي بې کاره گزړي او هیڅ بوختیا به نه لري، خود کورنۍ مشران یې د زده کړو په کیسه کې نه دي. زموږ ډېری خلکو ته اوس هم سواد او زده کړه داسې ښکاري لکه څوک چې اوبازي، غېږنیونه او داسې نورې لوبې زده کوي چې د ژوند له اساسي اړتیاوو څخه نه دي خو که چا زده کړه بد کاري نه دی کړې، ان د ځینو تبلیغاتو له امله خو اوس هم سارایي پښتانه ښوونځي ته-په ښه سترگه نه گوري. په یو نه یو ډول ورته د بې لارۍ ځایونه ښکاري، مگر څوک چې د دغه ډول تبلیغاتو تر اغېز لاندې نه دي، هغوی د ماشومانو ښوونځی د ماشومانو لپاره د روزنې او تربیې مرکز نه گڼي بلکې ښوونځي داسې گڼي چې هلته په لېږلو به د یو څه وخت لپاره د ماشومانو له شوخي او شور ماشور څخه بېغمه وي.

د دغسې ذهنیت د ښه درک لپاره به د ښوونځیو او زده کړو په اړه د پښتنو عمومي دریځ ته پام وکړو. کله چې په کومه سیمه کې د ترهگرو او نورو غیر مسؤلو وسله والو له لوري ښوونځي سوځول کېږي نو پښتانه یې په وړاندې چندانې خواشینوونکې غبرگون ځکه نه څرگندوي چې دوی ته له لویه سره د زده کړو مرکزونو ارزښت نه لري شتون او نه شتون یې ورته بې توپیر دی. پښتنو هیڅکله د ښوونځیو او زده کړو د مرکزونو د جوړولو، رغولو، ساتلو او زیاتولو لپاره

لاريون ونه کړ، پر خپلو مشرانو يې په دې اړه پشارانه ووست او په خپلو امکاناتو يې ښوونځي جوړ نه کړل.

د پښتنو قومي او سياسي مشرانو هيڅکله د ښوونځيو د ډېرولو، پراخولو، تجهيزولو او جوړولو لپاره کمپاينونه ونه کړل. د خپل نفوذ په ساحه کې يې خلک ورته ونه هڅول او د خپل سياست او خدمت تگلاره يې داسې جوړه نه کړه چې زه به ښوونځي جوړوم، خلک به زده کړو ته تشويقوم او څوک چې له علم او پوهې سره دښمني کوي، د معارف امکانات د ځان په گټه کاروي او اختلاس کوي له هغوی سره به د سخت چلند لار خپلوم دا ځکه چې دغه ډول ژمنې او وعدي په پښتنو کې چندان ښه هرکلی نه لري.

زموږ هغه وگړي هم د خپلو اولادونو زده کړو ته پوره پاملرنه نه کوي چې ژوند يې ښه دی او له مالي پلوه پر خپل ځان بسيا دي. په پښتنو کې به داسې گڼې کورنۍ پيدا کړي چې اقتصادي وضعيت به يې فوق العاده ښه وي، خو په يو درزن او لادونو او خپلوانو کې به يې دوولسم پاس هم نه وي. په پښتنو کې داسې کسان ډېر کم پيدا کېږي چې د يوه بي وزلي زده کوونکي د زده کړو لگښت پر خپله غاړه واخلي، مگر د داسې کسانو شمېر لږ نه دی چې خپله شتمني د قبرونو او مزارونو پر جوړولو لگوي، له اړتيا پرته مساجد جوړوي، هر کال حج او عمرې ته ځي او يا نور لېږي. په داسې حال کې چې د پوهې او علم په لار کې هڅې تر بل هر خيريې کار ډېر لوی او دايمي اجر لري، مگر زموږ خلک د علم او معارف پر خدمت د شتمني لگول ضياع گڼي او دې ته چمتو نه دي چې د علم او معارف په دودولو کې مالي او ځاني هڅې وکړي.

علم او د مالوماتو منابع

علم د انسان ژوند دی. پردې نړۍ یوازې د علم واکمني ده. له چا سره چې علم وي هغوی د نړۍ قیادت په لاس کې لري. په مذهبي کتابونو کې ویل شوي چې ملایکو انسان ته سجده وکړه. د دې اطاعت راز همدا وو چې انسان د علم او پوهې په ډگر کې خپله وړتیا ثابته کړه. د ادم په وړاندې د ملایکو سجده په ساده مانا سر ټیټول نه وو بلکې مطلب یې دا دی چې ادم د ملایکو په وړاندې د خپلې پوهې عملي ثبوت وړاندې کړ چې همدا یې پردې نړۍ د پرمختګ او سیادت راز شو.

بشري نړۍ د علم په مټ ودانې ده. انساني تمدن یوازې د علم په وسیله پرمختګ کوي، د اړتیا او بوختیا ټول وسایل د علم له لارې موندل کېدای شي. غور، فکر او تدبر هغه اساسات دي چې د علم لپاره یې شتون اړین دی. د محسوساتو په عالم کې چې موږ د هر حس په وسیله څه احساسوو همدا زموږ د علم یوه برخه ده، خود محسوساتو او تجربو ارزونه بالاخره د معقولاتو پړاو ته په ننوتو کلي او عمومي قواعدو ته لار پرانیزي. لنډه دا چې علم د انسانیت د هر څه ملاک او د انساني ژوند د بقا راز دی.

هر سړی د خپل ژوند په اوږدو کې له ماشومتوبه او بیا تر مرګه د ژوند په بېلابېلو پړاوونو کې څه ناڅه پوهه ترلاسه کوي او مالومات راغونډوي. زموږ د مالوماتو سرچینې پرلاندې څو برخو ویشلای شو:

(۱) کورنۍ

ماشوم چې کله وزېږي او ذهني وده یې پیل شي تر ټولو لومړی له خپلې کورنۍ په تېره د مور له غېږې زده کړه پیلوي. ساده ذهن ته یې له همدې لارې الفاظ رسېږي، په خپلو سترګو بېلابېل شیان ویني، مختلف ښځونه اورې او د وخت په تېرېدو ژبه زده کوي څه چې یې د مور په غېږ او د خپل کور په چاپیریال کې اورېدلي وي له هغو سره اشنا کېږي او د لفظونو تر څنګ یې په خارجي مصداق یا واقعي وجود هم پوهېږي.

رساله

د انسان په ژوند کې همدا د زده کړې تر ټولو لومړنۍ ښوونځۍ دی. موږ همدلته بېلابېل مالومات تر لاسه کوو چې د ژوند له هماغه پیله زموږ په ذهن کې ځای نیسي او بالاخره ورسره دومره روږدېږو چې که د عمر په نورو برخو کې د مالوماتو د تحلیل او ارزونې له میتودونو او رودو سره اشنا نه شو نو ډېره شونې ده چې همدا مالومات زموږ لپاره تر ټولو باوري وي او هیڅکله یې نقد ته چمتو نه شو.

که ماشومان د عمر په دې پړاو کې سم وروزل شي نو راتلونکې ژوند به یې ډېر ډاډمن وي. له همدې ځایه چې دوی ته کوم مالومات ورکول کېږي او یا یې دی د کورنۍ په چاپیریال کې په طبعي ډول د حواسو له لارې تر لاسه کوي د ژوند په راتلونکي کې د بنسټ حیثیت لري. په کومو ټولنو کې چې له کوره بهر د روزنې او زده کړې معیاري سیستم موجود وي هلته د کورنۍ په غېږ کې تر لاسه شوي خام مالومات د انسانانو راتلونکي ژوند ته گواښ نه شي پېښولای مگر د افغانستان په خبریه بې سواده او وروسته پاتې ټولنه کې د کورنۍ د غېږې لومړني ناسم او نیمگړي مالومات د هر ماشوم د راتلونکي ژوند په وړاندې گواښ دی ځکه د ماشوم په روزنه د نه پوهېدو او په کورنیو کې د کره مالوماتو د نه وجود له امله هر ډول بې باوره او ناکره مالومات د ماشوم ذهن ته لار کوي، د ټولنې شته خرافات، توهمات او له علم و منطقه لرې افکار او مسایل یې په ذهن کې ځای نیسي چې د عمر په نورو پړاوونو کې یې سمون ځکه سخت دی چې زموږ ټولنه د روزنې او زده کړې داسې معیاري سیستم نه لري چې وکولای شي د خپلو وگړو په ذهني بدلون کې رغنده رول ولوبوي.

زموږ په ټولنه کې د شته ستونزو یو ستر عامل همدا دی چې موږ له یوې خوا د سم پوهاوي نه درلودو له امله په کورنۍ کې ماشومان په ناسم ډول روزو، ذهن ته یې غلط مالومات پیچکاري کوو او له بلې خوا موږ ښوونې او روزنې نظام دومره کمزوری دی چې نه شي کولای د خپلو وگړو په معیاري روزنه او ذهني وده کې اړین رول ولوبوي.

د هر انسان لومړنۍ شخصیت د خپل کور په چاپیریال کې رامنځ ته کېږي. د ده ذهن ته لومړۍ هغه مالومات لار کوي چې د کورنۍ بېلابېل غړي یې ورکوي. که د خپل کور په چاپیریال کې د ماشوم پر شخصیت جوړونه سم او معیاري کار وشي نو د راتلونکي ژوند په اوږدو کې به د ځان او نورو لپاره په هره مانا یو مفید شخصیت وي، خو که یې ذهن ته د کور د غړیو له خوا ناسم

رساله

مالومات ولېرډول شي، د خپل کور په چاپيريال کې غلطې کړنې وويني، د متشدد چلند ليدونکي واوسي، د برخورد په زده کړه کې ورسره تر ټونکي سلوک ترسره شي او د هغه د نازک ذهنيت سالمې جوړونې ته اړينه او اصولي پاملرنه ونه شي، نو بيا به د خپل لويست پر مهال په ځواني او لوی عمر کې د خبرو او عمل په وسيله د ژوند د همدې دورې ممثل وي. ښه کورنۍ او د هغې ښه چاپيريال د ماشوم لپاره د ښه ژوند او ښې راتلونکې ضمانت دی. نو بايد هڅه وشي چې هم ماشوم ته د ده له ذهني او فزيکي جوړښت سره سم معياري مالومات ورکړل شي او هم يې سالمې رواني او فزيکي روزنې ته پام وشي.

(۲) جومات

په اسلامي ټولنه کې د علم تر لاسه کولو يوه بله ډېره مهمه منبع جومات او منبر دی. دلته وړاندي کېدونکي هر ډول مالومات له يوې خوا ديني تقدس لري، له بلې خوا د هغه چاله خولې وړاندي کېږي چې د دين رهبر مقام ورکول شوی دی. د جومات هره خبره د خلکو پر ذهن او روان دومره ژور تاثيرات لري چې ټول ژوند يې رانغاړي.

له بده مرغه په افغاني ټولنه کې جومات او منبر هغه چا اشغال کړي چې په سلو کې ۹۹ يې د دې مهم او خورا حساس مسؤليت د پرمخ بولولو وړ نه دي. زموږ ملا امامان، وعظ کوونکي او خطيبان له يوې خوا د دين او دنيا تر منځ د اړيکو سمه کړنه نه پېژني او له بلې خوا يې د دين د اساسي تصور، کره سرچينو، رواياتو، فقهې، اجتهاد او درايت په اړه درک ډېر ښه نه لري. د دوی په ديني تعبير کې دنيا ځای نه لري، زده کړه يې ارزښته ده، اقتصادي پرمختيا د رسېږي. د دوی په ديني تعبير کې دنيا ځای نه لري، زده کړه يې ارزښته ده، اقتصادي پرمختيا د نورو کار دی، ښځه پنځمه درجه موجود دی، له ډغه نيولې تر مخه هر څه يې ستر دي، په ټولنيزو چارو کې ونډه نه شي اخيستلای، د خپل ملگري د انتخاب حق نه لري، په بدو کې ورکول کېږي، بلوغ ته تر رسېدو وړاندي يې په نکاح ورکوي او ان ودوي يې، په يوه-بله بدلېږي، د ميراث حق نه لري، زده کړه خويې کفر دی، د هغې په وړاندي هر ډول تاوتریخوالی د سرپرستانو او مېړه کورنۍ حق دی او دا ډول نورې په لسگونو ديني، طبي، مالي، ټولنيز، فردي، تعليمي، سياسي او نظامي ناخوالې دي چې په جومات کې د ناسم مدیریت او ناسم ديني درک له امله زموږ ټولنه ورسره لاس او گرېوان ده.

رساله

ما په خپله يوه مقاله کې د افغاني ملايانو په اړه ليکلي وو:

د دين په برخه کې خوله يوې خوا سم مسلکي او د وخت له غوښتنې سره سم پوهان نه لرو او له بلې خوا چې کوم کسان څه ناڅه پوهېږي هغوی هم خپل مسؤوليت ته شا اړولې ده. زموږ په ټولنه کې د دين استازيتوب دوديز ملايان کوي چې ډېری يې ان د شپږم صنف د يوه شاگرد سويه نه لري، د لوست کچه يې يوازې تر څو محدودو او تر وخت تېرو کتابونو پورې محدوده وي، په خپله ژبه له ليکنې سره دومره نا اشنا وي لکه دې چې بېخي د دې ملت وگړي نه وي. په منبر او محراب کې مقتديانو ته د دين په نوم ډېری وړاندي کېدونکي مالومات خورا کمزوري، جعلی، بې بنسټه او هغه خرافاتي کيسې وي چې تر ډېره يې سپين سرې د ژمي پر مهال خپلو ورو ماشومانو ته بيانوي او يا يې بې کاره کليوال د ژمي په موسم کې لمر څپکي ته کوي.

د دوی د مطالعې ساحه هيڅکله له درة الناصحين، ارشاد الواعظين او داسې نورو کمزورو کتابونو د دين کره او د اوسني وخت معياري کتابونو ته وانه ونسته. دوی د تخنيکي دور له وسايلو سره سخت نا اشنا دي چې له همدې امله يې د حرمت په ټاپه هم نازوي. د دين او دنيا د مالوماتو کچه يې نن د نوري نړۍ د ماشوم له سويې هم کښته ده. د خپل کور، کلي، ولس، هيواد او ملت غوښتنې نه پېژني، د اوسنۍ نړۍ په تفاضو و نه دی خبر او لا هم په دې اند دی چې ځمکه د غوايي پر بنکر ولاړه ده او پر ټوله دنيا يولوی مارتاو سوی دی، خپله لکۍ يې په خوله کې نېولې ده او چې کله يو ملا مېشي نو يو بند نوره يې هم راتينگه کړي.

زموږ د ملايانو همدې ټيټې سويې دې ملت او هيواد ته دومره زيان رسولي چې په تاريخ کې بل هيڅ شي ورته نه دی رسولی. زموږ د هيواد هره سياسي، ټولنيزه، فکري، تعليمي، اقتصادي، طبي او پوځي ستونزه د دين په نوم له ناسمو فتواوو او بيانونو را ولاړېږي. خو څرنگه چې افغاني ټولنه پر مذهب کلکه ولاړه ده او هيڅکله به ترې وانه وېرې نو د هغوی د سمون يوازینی طريقه همدا ده چې د دوی ديني فکر اصلاح شي، د خرافاتو او بې بنسټه حکاياتو پر ځای د دين اصلي څېره وروپېژندل شي، د دين د احکامو په رڼا کې د بشر دوستۍ، هيواد رغونې، سولې، مينې او پرمختگ لور ته سوق شي.

د دين او شريعت توپير ورته په گوته شي، د جهاد او امت په نوم له غولول کېدونکو دسيسو خبر شي او په ټوله کې ورته وويل شي چې د دين هدف د انسانانو تر منځ د دښمنۍ د تخمونو

کرل نه بلکي د بشریت اونورو ارزښتونو پر بنسټ د سولې په فضا کي د مینې او ورورولۍ ژوند دی.

د مسجد ملا په پنځه وخته لمانځه، جومه او اخترونو کي هره ورځ له خلگو سره په اړیکه کي دی، هغوی ورته په درنه سترگه گوري او د خپلو ویناوو او خطبو له لاري د هر مسلمان پر ذهن ژور اغېز کوي. که دولت غواړي چي د ټولنې عامه فکر او ذهنیت ورغوي نو د نورو لومړيتوبونو تر څنگ دي د خپل وس په اندازه مسجدونو ته د وعظ او خطبې لپاره هغه څوک ولېږي چي هم کره ديني درک ولري او هم د نورو فکري تمايلاتو پر ځای خپل هیواد، ملت، اساسي قانون او نظام ته ژمن وي. کنه موږ تل له همدې لاري مارانو وهلي یو او همداسي به مو چيچي. د مسجدونو، مدرسو او هر ډول ديني مراکزو کنټرول یوه جدي اړتیا ده، که دې ته سمه پاملرنه ونه شوه نو د دين تر سپېڅلي نوم لاندې به بیا هم د پردیو د دسيسو ښکاریو.

(۳) کلی یا د اوسیدو سیمه

کله چي یو انسان د شعور لومړنۍ دورې ته ورسېږي نو د کور له محدود چاپیریال څخه ور هاخوا د کلي او یا اوسېدو د سیمې چاپیریال ته ور وزي، هلته له بېلابېلو کسانو سره اړیکي ټینګوي، خبرې ورسره کوي، د هغوی نظریات اوري، د دوی له خوا د ژوند د مختلفو برخو، تېرې زمانې د پېښو، روانو چارو، ټولنیزو معاملاتو او د یوې کلي مقولې په توګه د دين او دنیا په اړه ترې ډېر څه اوري.

له همدې ځایه ده په ذهن کي پخوانۍ جوړه نقشه نوي بعدونه پیدا کوي، مخکیني مالومات یې اضافه کېږي، په نویو اړخونو یې خبرېږي او ډېرې نا ویل شوې او یا نا اورېدل شوې خبرې اوري.

د خپل کلي او ژوند کولو د سیمې چاپیریال د انساني مالوماتو یوه بله منبع ده چي د هر وګړي پر ذهني او رواني شخصیت اغېز کوي، د هغه افکار جوړوي، د ده ذهني نړۍ ته د ژوند د هرې برخې په اړه کره او ناکره نظریات لېږدوي او په مجموع کي همدغه محیط دی چي د کورنۍ تر چاپیریال وروسته د هر ډول فکر او عقیدې په رامنځ ته کولو کي د انسان پر باطني دریځ او ظاهري سلوک خپل ژور تاثیر کوي.

رساله

تر کور د باندې د خپلې اوسېدو له سیمې، کلي او محلي څخه د مالوماتو اخیستنه د هر وگړي حیاتي اړتیا ده، که دی غواړي او کنه مجبور دی چې له دې طریقه پر ورته وړاندې کیدونکو مالوماتو تکیه وکړي، ځکه د هر ډول ټولنیزو چارو دارومدار، د اړیکو ساتنه، خپل منځي ډایلاک، دیني او دنیوي چارې، انساني اړتیاوې او د ژوند کولو ټول شرایط ورسره تړلي دي. مگر غوره ټولنه هغه ده چې د انسان جوړونې دا مرحله یې هم پر معیاري او فني اصولو ولاړه وي. په وروسته پاتو ټولنو کې د عامه مالوماتو دا منبع د ښه شخصیت پر ځای یو ښه فکره، متعصب، له حقایقو ناخبر او د اخلاقي و انساني ارزښتونو ضد انسان زېږوي، ځکه د ټولنې عامه شعور ډېر ټیټ وي، د عامو وگړو د پوهې کچه تر دوی ویلو او تا ویلو هاخوا ته نه اوړي، بې سوادې عامه وي، د هر څه په اړه یوازې پر اسطورو باور کېږي، د پخوانیو ژوند د یوه غوره ژوند لپاره د نمونې په توگه وړاندې کېږي، د پرمختگ پر ځای له شاتگ او پخوانیو وختو ته پر ستنېدو ټینگار کېږي، په ډېرو ټولنیزو او دیني چارو کې تر ماهیت شکل مهم وي او د ذهني و فزیکي روزنې چارې د نه نظم تر څنگ پر تعصب، قومیت پالنې، بې ځایه ویاړ، تېر ایستونکې چالاکۍ او د ډول نورو غیر اخلاقي ښوونو تکیه کوي. د کلي او محلي اوسېدونکي یو-بل ته د علم، قلم او پرمختگ پر ځای د تورې، دښمنیو، جگړو، قومي شخړو، د تېر تاریخ د مشرانو له خوا د شویو تېریو او وژنو، د خپلې کورنۍ د فضیلت، ځانگړې طبقې د ارزښتونو، ملي نوا میسو پر ځای د خپل کور، کلي او قوم د تعصب زېږونکو افسانو او زور واکۍ کیسې کوي.

مگر د دې برعکس د پرمخ تللو او علمي ټولنو دا مالوماتي منابع علم خوښوونکي انسانان روزي، هغوی انسان شموله اخلاقي ارزښتونو ته هڅوي، د دښمنیو پر ځای ورته د سخاوت، مینې، انسان دوستۍ، دنیا جوړونې، وفا، ملي فکر، هیواد دوستۍ، ملت پالنې، پرمختگ او حقیقت خوښوونې روحیه ورکوي، هلته د ښه شخصیت معیار له یوه قوم، کلي، قبیلې، ډلې او ځانگړي فکر سره تړاو نه بلکې د منل شویو اخلاقي ارزښتونو ساتنه، علمي سويه، ملي تگلاره او فکر، هیواد او ملت ته خدمت، د ستونزو په وړاندې رښتنې او جدي مبارزه، د خپل هیواد او انساني ټولنې له هر وگړي سره مینه او پر حقیقت خوښونه ولاړ دریځ وي.

جوته ده چې دا مهال د افغاني ټولنې د کور او کلي چاپیریال په خپل غېږ کې پالل کېدونکو

رساله

وگړو ته سم مالومات او سم فکر نه شي لېږدولای، ځکه زموږ ډېر وگړي بې سواده دي، گڼ وگړي مو د ښارونو پر ځای په کلیو کې اوسېږي، ډېری ښارونه مو هم په فکري او هم فرهنگي لحاظ له کلیو سره توپیر نه لري، قبایلي ذهنیت حاکم دی، په مذهبي و قومي تعصب اخته یو، اوږدو جگړو د روزنې او کره مالوماتو چمتو کولو هر ډول ملي او د باور وړ وړاندې کوونکي بنسټونه له منځه وړي او د جگړې اور له بهره داسې ایډیالوژي راوړده کړي چې نن افغانان د خپل هیواد او ملت لپاره یوازې د مرگ خوب ویني، د دې نړۍ او هغې نړۍ نیمکرغي دا گڼي چې وژنه وکړي، ملي بنسټونه ونړوي، شخړې رامنځ ته کړي، د نورو په لمسونه دین د حکم تر خواږه نوم لاندې هر هغه څوک ووژني چې د ناخوالو پر ضد درېږي او دې وژونکي ویروس دومره سرایت کړی چې پر ټولنه موله وژنې او تخریب سره د جنون تر حده د مینې هیښونکی کیفیت خپور دی.

کله چې یوه ټولنه د بې سوادۍ تر څنگ د تعصب په چاپیریال کې د عقیدې په نوم د خدایي نمایندګانو تر نفوذ لاندې له مقدسې روحاني او فزیکي رهبرۍ سره مخ شي نو هلته بې عدالتۍ، زور زیاتۍ او د ستونزو، ناخوالو، ټولنیزو او ملي نادودو پر ضد بې تفاوتې وده کوي، هر ډول اخلاقي بنسټونه نېږي، دین په یوه تلکه بدلېږي او په داسې حالت کې رالوی شوي وگړي د ټولنیز انتحار په دې دوره کې خپل شوي او د دین په نوم ناسم روزل شوي روح ته د تشدد، زور پالنې، جبري نظریاتو، پر هر څه د حرمت تاوونکې کرښې، له هر ډول تجدید او نویتوب سره په مخالفت او د خپل هر مخالف په وړاندې د قتل په غبرگون ښوولو سره ډاډ ورکوي.

د روحاني جواز په سپېڅلې فتوا کې نغښتل شوی ټولنیز جبر، منافقت، خیانت، کرکې او منفي ذهنیت ته لار هواروي، تر دې حالت لاندې لوی شوي وگړي د خپل کلي او ژوند وژواک په چاپیرال کې اورېدل سوې خبرې نه بدلیدونکي حقیقت گڼي او ده چې هلته کوم مالومات تر لاسه کړي له څه شنې، تحلیل او منطقي جاج پرته ورته د لمر په څېر ثابت حقایق ښکاري.

لنډه دا چې زموږ د عامه مالوماتو دا سرچینه نه سم افراد روزلای شي او نه د ټولنیز حالت په بدلون کې مثبت رول لري، له همدې امله باید موږ له دې لارې تر لاسه کړي ټول مالومات یو ځل بیا له سره وارزوو او کره وناکړه یې سره بېل کړو.

۴) ملگري او د ناستې - پاستې وگړي

انساني ذهن ته د مالوماتو رسېدو يوه بله مهمه منبع د ناستې - پاستې وگړي، د مجلس ياران، نژدې ملگري او هغه کسان دي چې سړی ورسره په عمومي غونډه کي مخ کېږي. که څه هم د عمومي چاپيريال او يا او سېدو د سيمې په مقوله کي يې هم داخل بللای شو، خو ځانگړې يادونې ته يې له دې امله اړتيا ده چې دوی پر شخصيت جوړونه ځانگړې اغيز لري او هر سړی د هغوی په وسيله تر لاسه کوونکو مالوماتو ته خاص ارزښت ورکوي. په تېره د هغو کسانو خبرې، نظريات او مالومات چې يو چا ته نژدې ملگري ښکاري او تر ځان يې خبردار او پوه هم گڼي.

له دا ډول کسانو سره منطقي تعامل هغه مهال لاهم حساس پړاو ته رسېږي چې د ناستې - پاستې کسان يو ډول لوړ حيثيت ولري. مثلاً: د دوديزې ټولنې مشران، ديني روحانيون، لوستي کسان، استادان او داسي نور د نفوذ خاوندان وي. زموږ ذهنونه د هغوی خبرې له څه تحليل پرته مني او هر ډول وينا يې رښتني گڼي. د ناستې - پاستې کسان که له يوې خوا زموږ پر سلوکي چلند اغيز کوي له بلې خوا د هغوی په وسيله راته وړاندي کيدونکي مالومات په دې وجه کره گڼو چې له دوی څخه د ناستو مالوماتو د بيان تمه نه لرو.

په وروسته پاتو ټولنو کي له همدې طريقې تر لاسه کېدونکي مالومات د هر سړي علمي او عملي دريځ ټاکي. په دې مانا چې زموږ د ټولنې اکثر وگړي د نورو مالوماتي منابعو تر څنگ د ناستې - پاستې او شناخت له کړيو هم په علمي او عملي ډگر کي ډېر داسي مواد تر لاسه کوي چې دويم ځل تحليل او بيا ارزونې ته يې اړتيا نه ويښي. حال دا چې له دې لارې تر لاسه کېدونکي مالومات تل کره نه وي بلکي د خامو موادو په څېر تصفيې او چاڼ ته اړتيا لري. مگر څرنگه چې په موږ کي د تحليل او منطقي غور ماده د بېلابېلو علتونو پر بنسټ شتون نه لري، له همدې کبله له خپلو هر ډول اړوندو کسانو تر لاسه کېدونکي مالومات کره گڼو او ډېر لږ داسي پېښېږي چې پر هغو شکمن شو او يا يې د نقد اړتيا احساس کړو.

څرنگه چې زموږ په ټولنه کي وزگار تيا هم زياته ده له همدې کبله گڼ وگړي خپل وخت پر مجلسونو تېروي، په تېره بيا په کليوالو سيمو کي خو د ژمې پر مهال ټول وخت د شپې او ورځې

گڼ کسان هم په مسجد او هم په کوټو يا حجرو کي په خبرو، ټوکو-ټکالو او بانډارونو اخته وي. دوی د خبرو اترو پر مهال له يو بل سره داسي مالومات تبادله کوي چي ډېری يې بې بنسټه وي، خو دوی ته کره بنکارې. له همدې ځايه اکثر وخت خپل فکري مسير ټاکي، ټولنيز دريځ خپلوي او ټولو خلکو ته په هغو عينکو کي گوري چي همدلته يې پر سترگو کړې دي.

د کليو، جهالت، وروسته پاتيوالي، محروميت، ديني، ټولنيز او کولتوري محدوديت او لنډ ديد گډه ذهنيته له همدې ځايه سرچينه اخلي او په خپل فرهنگي رنگ کي داسي رنگېږي چي د علم، پرمختگ او متمدن ژوند په وړاندي د جدي خنډ او گواښ بڼه خپلوي. تنگ نظري، نه زغم، له ماډرنتوب سره د بنسټي، د نورو قومونو او ملتونو په وړاندي د بدبينۍ او د عصر له غوښتنو سره د ځان نه عيارولو مرتجع افکار د بې سواده ټولنې د وگړو تر منځ له ناستې-پاستې سره نور هم ټينگېږي او دوی د خپلې ټولنې لپاره دا هر ډول وژونکي عناصر د فطرت او مسلط کولتوري او مذهبي فکر غوښتنه گڼي.

د ناستې-پاستې پر مهال د يوې ټولنې وگړي خپل هغه مالومات له يو بل سره شريکوي او په گډه يې شاربي چي هر سړي له نورو بېلابېلو سرچينو تر لاسه کړي دي. څرنگه چي د هغوی وړاندي کړي مالومات په دې شريک مجلس کي په يو نه يو ډول د تحليل او يا په اصطلاح د بيا کتنې تر پروسې تېرېږي له همدې کبله د پخوا په پرتله نور اعتبار پيدا کوي او اړوند کسان فکر کوي چي دې مالوماتو د تاييد لپاره د نورو هوکړه او موافقه هم تر لاسه کړې ده. کله چي د افغاني ټولنې په څېر په يوه وروسته پاتې ټولنه کي هر سړی خپل مالومات او افکار سل په سل کي کره گڼي له همدې امله که کوم خبر کس د معيار او صولو په رڼا کي د هغوی پر ځينو نظرونو او يا خبرو نقد وکړي نو دوی هغه ته د دښمن په سترگه گوري، کرکه ترې کوي او هڅه يې دا وي چي د ټولنې له فکري مستوا سره په سمه ټاپه يې تونن کړي.

په موږ کي لويه ستونزه له همدې ځايه راولاړېږي چي د خپلې ناستې-پاستې له کسانو او نورو ډېرو منابعو مو مالومات تر لاسه کړي خو ډېر وختونه مو پرې دويم ځل يې پرې غور نه دی کړی. د حقيقت غوښتونکي انسان چلند بايد دا وي چي پر خپلو ټولو زړو افکارو يو ځل بيا کتنه وکړي، پرې شکمن شي، ويې ننګوي او د علمي اصولو په رڼا کي يې کره خپل او ناکره يې رد کړي.

دغه ډول چلند هغه مهال لا خطرناک شکل خپلوي چي په ټولنه کي مرکزي حکومت وجود ونه لري، جگړه وي، ټولنه د نورو له فکري او فرهنگي يرغل سره مخ وي او د ايډيالوژيکي وارداتو لپاره ميدان پرانيستی وي، ځکه پردي پال عناصر د ځينو ارزښتونو د له منځه تلو او فکري و مذهبي ساتنې په نوم د ډول وگړو له ساده ذهنت، محدود فکر او کم درک څخه خورا ناوړه گټه اخلي. هغوی د ملي فکر پر ځای په داسي خيالي ايډيالوژيو اخته وي چي د جنون تر کچې احساسات يې بدرگه کوي. په افغانستان کي ډېری فکري، ديني او کولتوري ستونزې له همدې ځايه راولاړې شوې چي دښمنانو د مالوماتو وړاندي کولو دا منبع په خپله گټه کارولې، ساده وگړي يې د خپلو تبليغاتو تر تاثير لاندې راوستي او دوی ته يې د مذهب په نوم داسي عقیده ورپېچکاري کړې چي د زهرجن مار په څېر هر څوک په نښ وځي.

زموږ ټولنه به هغه مهال د آرام ساواخلي چي مرکزي دولت تر لويو ښارونو د هغو کليوالو او وروسته پاتو سيمو د ذهن جوړولو او ملي کولو ته توجه واپوي چي تل يې ملت او هيواد په بدمرغيو اخته کړي او زموږ قسم خوړلي دښمنان پکي ژورې ريښې او بې شمېره ځالي لري. د دولت تر څنګ د دين، ملت او هيواد خواخوږي او وينښ وگړي، لوستي کسان، علمي ادارې، رسنۍ، ملي گوندونه، اشخاص، شاعران اوليکوالان هم مکلف دي چي د هغوی په ذهني جوړونه او فکري رغونه کي د خپل وس په اندازه ونډه واخلي چي دا يې احسان نه بلکي يو هر اړخيز مکلفيت دی.

(۵) مطبوعات

په معاصره نړۍ کي مطبوعات د فکر او ذهنت په مثبت يا منفي بدلون کي ژور اغېز لري. نن د نړۍ په گوټ-گوټ کي خلک د معلوماتو د ترلاسه کولو لپاره مختلفې تصويري، ږغيزې، چاپي او انلاين رسنۍ د دې لپاره ويني، اوري، لولي او گوري چي د ژوند له بېلابېلو څانگو سره تړلي معلومات ترلاسه کړي، په نويو پرمختگونو خبر شي، زاړه جريانونه تعقيب کړي او په مجموع کي د خپلې خوښې او اړتيا مواد ترلاسه کړي.

په افغاني ټولنه کي هم له ښاره نيولې تر کلي پوري ډېری خلک له رسنيو سره روږد دي په تېره راډيو او بيا ټلويزيون ډېر مينه وال لري. مگر پوښتنه دا ده چي زموږ رسنۍ خپلو

اورېدونکو، ليدونکو او لوستونکو ته څه ډول مواد وړاندې کوي؟. ايا د مثبت بدلون په اړين يون کې برخه اخيستی شي يا په بل عبارت موږ يې د خپل هيواد او ملت لپاره ګټور بللای شو؟

که موږ د خپلې ټولنې مطبوعات تعقيب کړو نو دې ډول پوښتنو ته - به په خپله ځواب ومومو. زموږ د ډېری مطبوعاتو لويه ستونزه دا ده چې د هيواد او خلکو د ګټو پر ځای د هغو ډلو ګټو ته کار کوي چې د دوی مالي ملاتړ کوي. دلته ازاد او خپلواک مطبوعات ډېر کم دي. ډېری رسنۍ د بېلابېلو مغرضو کړيو له لوري تمولېږي چې زموږ په هيواد کې ځانګړي اهداف لري. دولتي مطبوعات تش په نوم مطبوعات دي ځکه نه د خلکو ذوق خړوبولای شي او نه يې هم کيفيت معياري دی. که د دولتي راډيو ګانو، ټلويزونو او انلاين يا چاپي خپرونو نشرات تعقيب کړئ نو له مطبوعاتو به مو خوا وګرزي تر وخت تېر سوليدلي خبرونه، کليشه يي پروګرامونه او يوازي د خاصو کسانو ستاينې وي. نور هيڅ داسې څه نه لري چې خپل مخاطبين له ځان سره بوخت وساتي.

سره له دې چې مطبوعات د ذهنيت او فکر په جوړولو کې خورا غښتلی رول لري، مګر له بده مرغه زموږ حکومت تر اوسه د فکر رغونې ته چندان پام نه دی کړی. دا مهال مطبوعاتي بهير يا د ترهګرو کړيو په لاس کې دی او يا د مغرضو بهرنيو حلقو تر تاثير لاندې دی چې هريو پر خپل وار د خلکو د ذهنيت په تخريب کې خپل رول لوبوي. ترهګرو د خپلو تبليغاتو چينلونه کليو او بانډو ته رسولې د ويډيو ګانو، اډيو ګانو او نورو وسايلو له لاري يې د دولت مشروعت له جدي ننګونې سره مخ کړی. وروسته پاتې کلتور ورته د دين په اصلي بڼه تعبيروي، ځوانان له زده کړو راګرزوي، د خلکو په ذهن کې د کرکې او تعصب تخمونه کري، له بنسټ، زده کړو، معاصرو سياسي، ټولنيزو او فکري مقولو سره يې دښمنۍ ته هڅوي، له نوري نړۍ سره اړيکي ورته په کفر تعبيروي، د علم، ساينس او ټينکالوژۍ پر مختګ په ناروا تعبيروي او صنفې تبعيض ته يې هڅوي. د بهرنيو مغرضو کړيو په دام کې ښکېلې مطبوعات بيا ملي وحدت ته زيان اړوي، ملي وياړونه مسخره کوي، قومي، نژادي، ژبني او سمني تعصبونه خپروي او هڅه يې دا وي چې د مختلفو حساسيتونو په پارولو سره زموږ د خلکو تر منځ د زرګونو کلونو موجود ملي وحدت ډېرې - وږې کړي.

کلتوري پرمختګ، انساني ارزښتونه، زده کړه، د ناخوالو راپورته کول، د ذوقونو روزنه، د

نړۍ له لږو برخو څخه په مثبوتو بدلونونو د خلکو خبرول، د معیاري انتقادي تفکر وده، د علمي، فکري، ټولنیزو بحثونو مطرح کول او په مجموع کې د پراخ او هر اړخیز علمي-فکري بهیر رهبري هغه موارد دي چې رسنۍ پکښې جوت رول لوبولای شي. مګر زموږ رسنۍ یا ملي تخریب ته ملاتړي او یا تر وخت پر تېرو شویو موضوعاتو شخوند وهي. همدا وجه ده چې د معلوماتو تر لاسه کولو دا سرچینه هم دومره ګټوره نه ده. ځیرک مخاطبین کولای شي چې د دې سرچینې کره او کوټه سره پیل کړي، د چا چې د شعور او پوهې کچه ټیټه وي هغوی بیا د دې سرچینې د ناسمو مالوماتو په لومه کې ښکېلېږي او له دې لارې جوړ شوی فکري ډول ټولنې او هیواد لپاره زیانونه او ان ځینې وختونه اجتماعي ټکرونه پېښوي.

د زده کړو مرکزونه

د زده کړو له مرکزونو خو نو تمه دا ده چې باید یوې ټولنې ته داسې روزل شوي انسانان وړاندې کړي چې له مهارت سره-سره په فکري او ذهني ډول له نورو ټولنیزو سوادو انسانانو سره پوره توپیر ولري. په علمي مرکزونو کې روزل شوی انسان باید د پوهې تېز وي، هره مفکوره او نظریه د منطق په تله وتلې، بشري ارزښتونه، انساني کرامت، ټولنیز پرمختګ، سوله، هیواد پالنه، بشري همدردی، پوهه، د پوهې مرکزونه او منطق تر هر څه ورته محترم وي.

د زده کړو مرکزونه د علم او معلوماتو د تر لاسه کولو هغه سرچینه ده چې په کلي ډول ورڅخه د کره، معیاري او سنجول شویو افکارو تمه کېږي، ځکه دا د علم، پلټنې، تحقیق، منطق او استدلال ځای دی. دلته اشخاص تر نقد لوړ نه ګڼل کېږي. دلته تجربه او منطق یوازیني معیارونه دي چې هر د چا نظر او فکر تلي، کوټه یې ردوي او کره یې مني. په دې ځای کې روزل کېدونکو کسانو ته باید یوازې دا ورنښودل شي چې هیڅ نظر او فکر نه مقدس دی او نه هم تر نقد لوړ بلکې د علم په لټه راوتلی کس باید پر هر څه شک وکړي، هر پخواني فکر، نظر او دریځ ته دي د شک په نظر وګوري، هیڅ مقوله او مفکوره دي له دې امله نه مني چې یا ډېرو خلکو منلې او یا ډېر ستر شخصیت تایید کړې ده، ځکه د علم په نړۍ کې ډېر اشخاص او ستر نومونه هیڅ ارزښت نه لري. علم یوازې تجربې او منطق ته ارزښت ورکوي او یوازې همدې دوو شیانو ته وفادار دی له دې پرته په دې پراخو کایناتو کې له هیچا سره نه لېوالتیا لري او نه وفا.

مگر زموږ په علمي مرکزونو کې بيا حالت داسې نه دی. دلته خو اول استادان هر څه په زور درباندي مني. د علمي مرکزونو ښوونکي له نقد، پوښتنې، ولي او څنگه څخه سخت په ډار کې دي. دوی هغه څه درته وايي چې په کتاب کې راغلي وي، له نورو يې اورېدلي وي او يا دوی ورباندي پوهېږي. کله چې استاد تدريس کوي شاگردان بايد د ده له لوري پر وړاندې کيدونکو معلوماتو هيڅ شک ونه کړي، ټول ومني او که چا د پوښتنې جرأت وکړ نو اول خو ځواب نه ورکول کېږي او که ځواب ورکړي نو پر ځواب بيرته دويم ځل نقد کفر دی. زموږ په علمي مرکزونو کې د زړو مقولو، مسئلو، فکرونو او نظرونو منل اصل علم گڼل کېږي. ډېر کم خلک زړو فکرونو، نظرونو او مسایلو ته د شک په نظر گوري او ډېر کم کسان د دې اړتيا احساسوي چې په فکري، ټولنيز او فلسفي ډگر کې د پخوانيو نظرونو بايد يو ځل بيا کتنه وشي، ځکه علم يوه نه تمېدونکې روان بهير دی چې هروخت وده کوي، هر وروسته راتلونکي د پخوانيو نظريو جاج اخلي، تېروتنه يې سموي، نوې دريځې پرانيږي، تابوگانې ماتوي، ممنوعه سيمو ته سر ورښکاري او نوي افکار راوړي چې د علمي معيارونو په رڼا کې يې کوټه او کره معلوم شي. که څوک د نوري نړۍ له علمي، فکري، فلسفي او تخنيکي پرمختگونو گټه اخلي، نوې افکار مطالعه کوي، معقول اړخ يې مني او د نويو علمي معيارونو په رڼا کې د خپلې ټولنې پر حاکم فکر نقد کوي. خوزموږ د علمي مرکزونو مديران او استادان يې په يوه او بل نوم تورنوي، کله يې تکفيروي، کله يې د نورو گوډاگي گڼي او کله يې بيا د مرگ فتوا ورکوي چې له همدې امله زموږ ټولنيز شعور لاهم د تېرو وختونو په تيارو کې پاتې دی او ډېر داسې افکار او مسایل مني چې دا مهال د پرمختللو ټولنو لپاره يوه ټوکه او مسخره ښکاري.

د اسلامي نړۍ په علمي مرکزونو کې فکري جمود

د اسلامي نړۍ په لږ او برکي تر اوسه هم علمي مرکزونو هغه حد ته نه دي رسېدلي چې خپل زده کوونکي ازاد فکر، پوښتنې او د نقد دریځ ته راوبولي. په تېره د مذهبي زده کړو سیستم خو تقلید، د پخوانیو پروند اطاعت او د ماهیت پر ځای د الفاظو پیروي دیني لارښوونه بولي او ان په ځینو فقهي کتابونو کې پر اجتهاد بندیز لگول شوی دی.

تفکر، پر مسایلو غور، زړو خبرو ته د شک په سترګه کتل او د نویو اندونو وړاندې کول اصل علم دی ځکه تقلید او پر پخوانۍ لاره تګ د عالمانو کار نه دی، عالم تل په نویو خبرو پسي ګرزي، زړې لارې تر نقد لاندې نیسي، پر زړو فکرونو شک کوي، د علمي تجربو په رڼا کې پخوانۍ مقولې او فکرونه ارزوي او په مجموع کې د نورو په لاسته راوړنو قناعت نه کوي بلکې غواړي د علم په نه تم کېدونکي تکاملي پروسه کې دی هم ونډه واخلي او راتلونکو نسلونو ته د لارمختګ زمینه برابره کړي، مګر د اسلامي نړۍ په علمي مرکزونو کې هڅه دا ده چې زده کوونکي پر پخوانیو مسایلو شخوند ووهي، د تېروخت مقولې یادې کړي، زاړه نظرونه بیا ولولي او همداسې زاړه یې پرېږدي ځکه ذهنیت دا دی چې د دین او دنیا کامیابي د اسلامي نړۍ لومړني حالت (ياني د رسول الله وخت ته) په ستنېدو کې ده. مسلمانان هره نوې پدیده، مفکوره او نوښت د سنت، بدعت او شرک په نوم ردوي او په وړاندې یې مقابله کوي.

د تقلید او زور پالنې فکر داسې جمود رامنځته کړی چې د اسلامي نړۍ په لږو برکي موږ د هېڅ ډول نوي پرمختګ شاهدان نه یو او دا مهال مسلمانان د مساحت او نفوس له پراختیا سره سره د علم په ډګر کې تر بل هر ملت وروسته پاتې دي. ځور وونکې لا دا ده چې د تقلید او زور پالنې دې تګلارې مسلمانان پر کور دننه داسې سره ویشلي چې د وړو او لویو ډلو شمېر یې تر زرگونو اوږي. همدغه حالت له هرې ډلې سره دا ذهنیت پیدا کړی چې حق صرف له دوی سره دی او نور باید د دوی دریځ ومني. د نه منلو په صورت کې هره ډله د خپلې مخالفې ډلې په وړاندې د جګړې، کرکې او خشونت اعلان کوي.

که کوم څوک د زړو مقولو او فکرونو پر ځای نوې خبره کوي، نوی نظر وړاندې کوي او غواړي په علمي-فکري چاپیریال کې د وخت له غوښتنې سره سم فکرونه او نوښتونه رامنځته کړي نو هغه د زندق، مبتدع او غرب پال په نوم له پراخي ټولنیزې کرکې سره مخ کېږي چې یا به تنبتي او یا به د دوی مني. همدغه وجه ده چې مسلمانان د ساینس او ټیکنالوژۍ په ډگر کې هېڅ ډول لاسته راوړنه نه لري او د مذهبي زده کړو بهیر یې اوس هم د امویانو، عباسیانو او عثمانیانو د وخت د هغې فقهې په مقولو او فکرونو ډک دی چې د مسلمانانو په لاسبري چاپیریال کې د اسلامي نړۍ فقهاوو د خپل فردي اجتهاد پر بنسټ لیکلي وو او نړۍ یې د خپل مذهبي تبعیض له مخې پر دارالاسلام او دارالحرب ویشلې وه. ځکه هغه مهال مسلمانانو د نړۍ په کچه پراخ تمدن درلود او ځانونه یې د نوري نړۍ د ملتونو په پرتله خیر الامت، وسط الامت او تر ټول جهان غوره ګڼل له همدې امله یې سیاسي، ټولنیز، قضایي، اقتصادي او فکري سیستمونه داسې عیار کړي وو چې مسلمانان پکښې په هر حال لوړ او نور ملتونه د دوی تر حاکمیت لاندې ګڼل شوي وو.

د زغم کلتور اړتيا او پياوړتيا

په هره انساني ټولنه کې د ډول-ډول طبيعي پديدو ترڅنگ مختلف فکرونه، ژبې، عقايد، دودونه، جوړښتونه، نظريات، ارزښتونه او فرهنگونه شته چې ځينې يې پراخېږي، ځينې يې په يوه خاصه دايره کې محدود وي او يو شمېر يې د وخت په تېرېدو له منځه ځي، مگر هېڅوک نه شي کولای د ژوند په چارو کې د دې رنګارنګۍ منځه ونيسي. سره له دې چې تنوع د طبيعت يوه برخه ده او ختمول يې هېڅ امکان نه لري خو بيا هم کله-کله يو شمېر اشخاص/ډلې غواړي نور انسانان داسې فکر، عمل، د ژوند کولو سبک او ټولنيز جوړښت ته وهڅوي چې دوی يې غواړي، دا ولي؟ ځکه چې دغه ډول اشخاص/ډلې د زغم له کلتور سره نه وي اشنا او د مخالف منلو فرهنگ نه پېژني. په حقيقت کې زغم د سولې، مينې، ګټور ژوند، پرمختګ، ټولنيز او فردي سکون، ټولنيز امن، ارزښتونو د بقا او په مجموع کې د انسانانو د سوکاله ژوند اساس دی. په کومه ټولنه کې چې زغم نه وي هلته کرکه، بدبينۍ، دښمنۍ، تعصب، تبعيض، قانون ماتونه او وړانۍ وده کوي او د يو هر اړخيز تعبير په توګه ويلاى شو چې زغم يانې په هر حالت کې د بل چا ژوند او شخصيت ته ارزښت ورکول.

د نه زغم او تشدد په اړه وتلی پاکستانی ليکوال سکندر خان بلوچ ليکلي: د زغم نه شتون يو داسې ذهني حالت دی چې د هغه له مخې يو کس هر څه، هر انسان او هرې پېښې ته صرف له يوه اړخه ګوري او يوازې ځان پر سمه ګڼي چې دا حالت بالاخره وده کوي او په دې ناروغۍ اخته شخص د خپل ځان، خپلو عقايدو او نظرياتو خلاف هر مخالف کس پر باطله يا کافر ګڼي او قتل يې غوره ګام يا ثواب بولي.

سره له دې چې په فردي ژوند کې انسانان د ژوند له پيله د خپل فکر او سلوک پر اساس د زغم له مفهوم او مصداق سره اشنا وو او اوس هم ورڅخه کار اخلي خو زغم د يوې ټولنيزې-فلسفې مقولې په توګه په اروپا کې د رنسانس تر دورې وروسته دود شو. په دې اړه يو عرب ليکوال ډاکټر حسن عزوزي ليکي:

رسالته

" لقد ترجمت لفظة «Tolérance» عربياً إلى «التسامح»، ومع ذلك لابد من الإقرار بأن المفهوم يعتبر وليد حركة الإصلاح الديني الأوروبي، حيث نشأ عن تغير في الذهنية ناتج عن علاقة جديدة هي علاقة الاعتراف المتبادل بين مختلف القوى التي استمر صراعها خلال الحروب الدينية الأوروبية.

د انگلیسی Tolérance په عربي کي په تسامح (زغم) ژباړل شوی. خو باید ومانو چې دا مقوله په اروپا کي د ديني سمون زېږنده ده او هغه مهال راوټوکېده چې د اروپا په ديني جگړو کي د مختلفو متخاصمو قواوو تر منځ نوې اړيکه ومنل شوه او ذهنيته تغيير وکړ.

نوموړی یو بل ځای د زغم یا تسامح په اړه کاري:

"يسجل مفهوم التسامح حضوره في عمق التجربة الإنسانية من خلال مختلف الآداب الفكرية للأديان السماوية والوضعية على السواء. وقد عرفت الحضارات الإنسانية مفهوم التسامح كواحد من المفاهيم التي تندرج في إطار حقوق الإنسان مقابلاً لمفاهيم العنف والتعصب واللاتسامح.

د اسماني او بشري اديانو د بېلابېلو فکري اداېوله لاري د زغم مفهوم د انساني تجربې په عمق کي ځای لري او انساني ټولنې د بشري حقوقو په ډگر کي زغم د تشدد، تعصب او نه زغم د يوه مقابل مفهوم په توگه پېژني.

د ښاغلي عزوزي څرگندونو ته پام ويلای شو چې د زغم نه شتون په حقيقت کي د تشدد، تعصب او شخړو د رامنځته کېدو سبب گرزي. اوس پوښتنه دا ده چې په يوه ټولنه کي زغم ولي له منځي ځي؟ ياني هغه کوم علتونه دي چې زغم له منځه وړي او څرنگه کولای شو چې د ژوند په مختلفو فکري، علمي، فرهنگي، مذهبي، ټولنيزو او سياسي ډگرونو کي د زغم کلتور ته وده ورکړو؟

د زغم د له منځه تلو عوامل: بي سوادې

نالوستي وگړي تر ډېره د زغم له تشې سره مخ وي، ځكه دوى د ژوند په چارو كې ډېر محدود فكر كوي او داسې انگېري چې كوم څه ده ته ښه ښكاري او يا يې دى كوي هغه بايد نور هم ورسره ومنې. له بلې خوا په نالوستي ټولنه كې د روزنې او پالنې داسې بنسټونه، مراکز او اشخاص نه وي چې خلکو ته د نړۍ په كچه د گټو افكارو، كړنو، دودونو، ارزښتونو او ډول-ډول فكري، مذهبي، سياسي او ټولنيزو جوړښتونو په اړه معلومات ورکړي. په نالوستي ټولنه كې هر ډول مروج فکرونه، ارزښتونه، اخلاق، جوړښتونه او عملونه وروستي گڼل کېږي او مفکوره دا وي چې له دې پرته بل هر ډول دود، عمل او فکر بايد رد شي ځكه همدا حقيقت دى له دې پرته بل هيڅ حقيقت نه شته. كه څوك زموږ د فكر، عمل او حاكم چاپيريال مخالفت كوي هغه په حقيقت كې زموږ د ښمن دى او بايد له منځه يووړل شي. مطلب دا چې نالوستي وگړي په هرڅه كې انحصاري فكر لري او د مخالف منلو له كلتور سره نه وي اشنا. همدا وجه ده چې په نالوستو ټولنو كې فكري، اخلاقي او عملي بدلون له سختو تنگونو سره مخ وي او يوازې هغه مهال امكان لري چې وگړي زده كړه وكړي، له نوري نړۍ سره اړيکه پيدا كړي او په دې پوه شي چې د ځمكې پر مخ ټول انسانان يو ډول نه دي بلكې د طبيعي تنوع تر څنگ يې فکرونه او عملونه هم جلا دي.

فقر

د انسانانو تر منځ ډېرى شخړې اقتصادي جرړې لري. په يوه ټولنه كې د مادي سرچينو ناسم ویش او طبقاتي توپير د كركې او دښمنۍ سبب گرزي چې له كبله يې د يو-بل زغمل او منل له منځه ځي. د نړۍ په كچه د لويو او وړو جگړو او شخړو يوه غوښتنه برخه د اقتصادي گټو پر سر وه/ده چې په راتلونكي كې يې هم امكانات كم نه دي او موږ يې اوس هم شاهدان يو. سره له دې چې پلمې او بهانې به بيلي وي خو كه سړى د مسايلو ژورو ته كوز شي نو بيا خبره د مادي امتيازاتو او مالي منابعو وي. فقر ځپلې ټولنه د خپلو اړتياوو د پوره كولو لپاره په ډېره اسانۍ دې ته چمتو کېږي چې د بل په وړاندې ودرېږي او د يو بل چينل له خوا د ډېر عادي امتياز په تر لاسه كولو په ټولنه كې شخړو، لانجو او تشدد ته لمن ووهي. زموږ په هيواد كې له څو لسيزو روان تاوتريخوالى او تشدد هم تر ډېره له فقر او بيوزلۍ سره تړاو لري ځكه افغانان تر اوسه ملي

گټو ته ژمن نه دي او د خپلو ډېرو لومړنيو اړتياوو د نه پوره کېدو له کبله لاهم د دوی په ذهن کې ملت، هيواد او ملي گټې ځای نه لري او په ارزښت يې نه پوهېږي. د همدې مادې اړتيا له کبله يې گټې غرضي او مرضي کړې د خپلو ناولو موخو لپاره کله د ملي او کله هم د مذهبي مقولو په نوم د هيواد، ملت او بشريت پر ضد کاروي چې له کبله يې کرکه، نفرت، دښمني، تشدد او ډول-ډول تعصبونه وده کوي، مذهبي، فرهنگي او سياسي زغم له منځه ځي او په ټوله کې د خشونت او افراطيت مقولې، کليشه يي فکرونه، له کرکې ډک زړونه او افراطيت ډېرېږي. په حقيقت کې د مالي منابعو او اړتياوو د پوره کولو پر سرشخړې د زغم په له منځه وړلو انسانان قتل، جرم او جنايت ته هڅوي چې بيا ناروا گټې او نامشروع اقتصاد په يو عادت بدلېږي چې له منځه وړل يې ډېر کار غواړي.

د روزنې او ښوونې ناسم چاپيريال

کله چې د يوې ټولنې/هيواد روزنيز سيستم معياري او پر بشري اصولو برابر نه وي نو له هغه ځايه ټولنې ته وړاندي کيدونکي کسان هم د نه زغم او کرکې په ناروغۍ اخته کېږي. د ځينو ټولنو بېلابېل فکري جريانونه، ټولنيز جوړښتونه او سياسي بهيرونه داسي وي چې د خپل اغېز په ساحه کې د نورو پر خلاف کرکه او نفرت شيندي، د خپل نفوذ په ذهني او عيني ساحه کې هڅه کوي چې د خشونت، تنگ نظري او مختلفو تعصبونو تخمونه وکړي او له دې لارې خپلو موخو ته ورسېږي. د دوی روزنيز او ښوونيز بنسټونه او مرکرونه د بشري منطقي اصولو پر ځای ځانگړي قومي، سمني، ژبني او مذهبي نفرتونه پالي. په دغسې روزنيز او ښوونيز چاپيريال کې تربيه شوي افراد هم زغم نه لري او د مخالف منلو له فرهنگ څخه په شعوري ډول کرکه کوي، ځکه دوی ته له نورو څخه کرکه د يوه رښتيني حقيقت په توگه ورسودل شوې وي او نه پالل يې ورته جرم يا د خپلو گټو بایلل ښکاري.

د کرکې او نه زغم خپرولو له دې ميتود څخه تر ډېره د وروسته پاتو ټولنو فکري، قومي او مذهبي بهيرونه کار اخلي او خپلو کسانو ته داسي تلقين ورکوي چې د فکر او نژاد له ځانگړې دايرې بهر هېڅوک بايد ونه زغمي. که يې توان وي، هغه دي له منځه يوسي او که يې د له منځه وړلو توان نه لري نو پر خلاف دي يې د کرکې تبليغ وکړي چې دغه ډول ذهنيته په ټولنو کې سوله، مينه، ارام ژوند او له فکري، قومي، ژبنيو او جغرافيايي توپيرونو سره-سره د گټو ژوند

فرهنگ ته زیان رسوي چي بالاخره یو پراخ بشري ناورین رامنځته کوي او د شخړو یو نه ختمېدونکی بهیر پیلېږي. په دې برخه کې د کور چاپیریال هم داخلولای شو ځکه کورنی چاپیریال هم د وگړو د تربیې او روزنې یو ډېر بنسټیز سیستم دی. په ځینو کورنیو کې د روزنې او پالنې طریقه پر خشونت، وهلو، ترټلو او د ماشومانو د مشروع اړتیاوو پر نه پوره کولو ولاړه وي چي په همدغه چاپیریال کې روزل شوي کسان د کرکې، حقارت او تشدد له ذهنیت سره ټولنې ته ورځي او د نه زغم په سخت رواني حالت اخته وي.

قومي، مذهبي او جنسي توپیرونه او تعصبات

د ځانگړي نژاد، مذهب او جنس پر اساس د امتیازاتو تر لاسه کولو فکر هم د نه زغم لامل گوزي چي هر یو یې پر خپل ځای د زغم، مینې، له نظري اختلاف سره-سره د گټه ژوند فرهنگ او د بل منلو دود ته نه جبره کیدونکی زیان اړوي. د نړۍ په تاریخ کې د مذهب او نژاد پر بنسټ بې شمېره جگړې شوي دي او لاهم دوام لري. جنسي یا صنفی تبعیض هم په انساني ټولنه کې زغم یا برداشت له منځه وړي او یو ځانگړی صنف د ژوند په ټولو چارو کې خپل برلاسۍ یو منل شوی حق گڼي. د بنځو په وړاندې د تاوتریخوالي بېلابېل ډولونه له همدغسې فکر څخه سرچینه اخلي او علت یې دا دی چي په نرواکه ټولنه کې نارینه ځانونه د بنځو د شخصیت مالکان گڼي او داسې انگېري چي بنځه یو محکوم موجود دی چي تل باید د نارینه اطاعت وکړي، د هغه په خدمت کې وي او نران چي ورته کومه لار ټاکي پر هغه ولاړه شي. پر همدې اساس چي کله یو شمېر میرمنې غواړي دغه حالت له منځه یوسي، یا خپل بشري حق وغواړي او یا د تېروتنې له مخې د نارینه د خوبني مخالفت وکړي نو نران تاوتریخوالی ته لاس اچوي، بنځې ډیوي، ترقي او ان وژني چي دغه ډول ذهنیت هم ممکن د ځینو مذهبي تعبیرونو او فرهنگي ادبیاتو کې رېښه ولري.

له بده مرغه زموږ مروج مذهبي ادبیات او فرهنگ په مستقیم او غیر مستقیم ډول مذهبي او نژادي توپیرونه او تعصبونو ته لمن وهي او خلکو ته داسې ذهنیت ورکوي چي دغه ډول توپیرونه او تعصبونه پالل زموږ په گټه دي او یا د مذهب غوښتنه ده. جنسي تبعیض هم له یادو دوو سرچینو الهام اخلي او په دغسې چاپیریال کې اوسیدونکي کسان پر دې تبعیض پوځ باور لري.

اوږده جگړه

که څه هم جگړه په خپله د نه زغم له امله رامنځته کېږي خو په کومه ټولنه کې چې اوږدې جگړې دوام وکړي هلته د کرکې، مختلفو تعصبونو، تشدد او خشونت داسې فضا او ذهنیت رامنځته کېږي چې د زغم، برداشت، بل منلو او مخالف نظر د تحمل ټول امکانات له منځه وړي او د دغسې جنگ خپلو ټولنو وگړي دومره توند وي چې د خپل مخالف قتل، ترټل، وهل او خورول ورته ډېر اسانه او ساده کار ښکاري بلکې قتل او خشونت په یو عام فرهنگ بدل شي. جگړه چې د هرې موخې لپاره وي نو پر پراخو مادي زیانونو سربېره د انسان پر ذهن او روان داسې اغېز کوي چې د تسامح او زغم له دایرې یې د وحشت او دهشت نړۍ ته بیایي او د مخالفت د منلو فرهنگ سخت ځي.

وچ طبعي محیط

طبیعي محیط هم تر یوه حده د نه زغم په دودولو کې رول لري. د کومو هیوادونو طبیعي اقلیم چې مناسبه هوا او شین محیط لري د هغو ځایونو خلک تر ډېره نرم، خندان، خوشاله او د نورو زغمونکي وي. مگر په کومو هیوادونو کې چې طبیعي محیط وچ، سپېره، ښوی ډاگ، بې ځنگله ډبرین غرونه وي او د ژوند لپاره طبیعي مناسب زرغون چاپیریال ونه لري، د هغو هیوادونو اوسیدونکي سخت مزاج لري، توند وي او مخالفت نه شي زغملای.

د زغم دودولو لارې چارې: کورنۍ

تر هر څه لومړی باید د یوې کورنۍ مشران خپلو ماشومانو ته د صبر، زغم او حوصلې روزنه ورکړي، تر خپل منځ چې د چارو په ترسره کولو کې تفاهم، حوصله او همغږي ولري، د یو-بل نظر او شخصیت ته احترام وکړي، د ستونزو پر مهال خشونت ونه کړي او یوازې په خبرو یې حل کړي. همداراز د هر چا شخصیت ته په درنه سترګه وگوري. د ماشومانو د وپړولو، ډېولو، تحقیر او محرومیت کلتور پای ته ورسوي، د هغوی مشروع او منطقي اړتیاوې پوره کړي، پوښتنو ته یې په مینه ځواب ووایي او د محبت و صمیمیت په فضا کې یې لوی کړي. د نه زغم ذهنیت د کورنۍ له ناسم چاپیریال سره ډېره ژوره اړیکه لري.

د ښوونې او روزنې معیاري کول

پر معیاري اصولو برابر ښوونیز او روزنیز سیستم کولای شي چې د زغم په ترویج کې د پام وړ مرسته وکړي. په کومو هیوادونو کې چې د ښوونې او روزنې سیستم پر منطقي او بشري اصولو برابر دی هلته درنگ، نژاد، مذهب، سمت او ژبې په نوم کرکه او تعصب ډېر کم دی او په ملي مسایلو کې چندان رول نه شي لوبولای مګر د دې برعکس چې د کوم هیواد د ښوونې او روزنې سیستم کمزوری وي او زده کوونکو ته پراخ بشري لید نه شي ورکولای هلته بیا تر مختلفو نومونو لاندې تشدد، افرطیت او سخت دریځي وده کوي، زغم له منځه ځي او د مخالف د منلو کلتور خپل ځای د ښمنیو ته خوشي کوي.

د مذهبي نصاب اصلاح

د نړۍ په ډېری مذهبونو کې تر یوه حده د کرکې او خشونت موارد موندل کېدای شي چې یا د هغو په متن کې وي او یا د ناسم برداشت له کبله وي. سره له دې چې اسلام د سولي، امن او انساني اخوت دین دی مګر له بده مرغه دا مهال په ټوله نړۍ کې له تېروریزم، کرکې، خشونت او د نورو مذهبونو له نه زغم سره ټلې بلل کېږي. علت یې په نړۍ کې د مسلمانانو چلند او کړنې دي چې دا څو پېړۍ یې نوري نړۍ ته له وحشت او ترهګرۍ پرته بل څه نه دي وړاندې کړي. بدمرغي لا دا ده چې مسلمانان په خپل منځ کې په سختو کرکو او شخړو اخته دي. په مجموع کې اسلامي نړۍ د نه زغم او تشدد په یوه پراخه ساري ناروغي اخته ده چې ورځ تربلې ډېریريږي او په ډول-ډول ښو خان څرګندوي. له همدې امله باید د اسلامي نړۍ ویښ او مخکښ پوهان او دینداران د دې حالت د مخنیوي لپاره جدي ګامونه واخلي. د خواشینۍ ځای دا دی چې د اسلامي نړۍ په لرو برکي تدریسیدونکي مذهبي اثار په داسې روحیه لیکل شوي چې نړۍ ته په مطلق ډول د حق او باطل یا مسلمان او کافر په سترګه ګوري چې دې ذهنیت خورا لوی ناوړین رامنځته کړی دی. همدا اوس هم د اسلامي نړۍ د شخړو لویه برخه همدا مذهبي فکر دی چې د مسلمانانو په مذهبي ښوونیزو مرکزونو، مذهبي فکر، کلامي او فقهي بحثونو کې تلقینېږي. د اسلامي نړۍ د مذهبي سرچینو په مختلفو ساحو کې د زغم، حوصلې او نورو فکرونو او مذهبونو د زغم مفکوره یا بیخي نه شته او یا ډېره کمه ده. په داسې حال کې چې د اسلام ستر استازی وايي:

رساله

المسلم من سلم الناس من لسانه ويده. (مسند امام احمد)

مسلمان هغه دی چې نور خلک یې له ژبې او لاس څخه خوندي وي.

دا ډول څرگندونې نوبه قرآن کریم او نبوي احادیثو کې بېخي ډیرې دي، مگر له بده مرغه د نن ورځې مسلمان دغسې لارښوونو ته شا کېږي او د خپلو سیاسي، نظامي او فکري ماتو له کبله د نورو په وړاندې د کرکې په داسې ناروغۍ اخته دی چې که اصلاح نه شي نو ممکن د اسلام دین د خپلې بقا په ساحه کې له لویې ننگونې سره مخ شي. لنډه دا چې د اسلامي نړۍ په کچه د مذهبي سوچ خورا ژور ریفورم ته اړتیا ده.

د مذهبي زغم په اړه وتلی مذهبي سکالر مولانا وحید الدین خان لیکي:

"د قرآن کریم په ۸ سورت کې راغلي دي چې: **وَاصْبِرُوا إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ** (الانفال: ۴۶) (زغم وکړئ ځکه الله له صابرينو سره دی).

د یو روایت له مخې رسول الله صلي الله عليه وسلم فرمایلي دي: **واعلم أن في الصبر على ما نكره خيرا كثيرا وان النصر مع الصبر وأن الفرج مع الكرب وان مع العسر يسرا** (مسند احمد، الجزء ۳۰۷/۱) (پوه شئ چې پر ناخوښه شي زغم ستاسي لپاره لویه ښېگڼه ده او برياليتوب له زغم سره مل وي او ابادي له تکليف سره).

اکثره خلک چې کله له ستونزمنو حالاتو یا یوې ترخې تجربې سره مخ شي نو د وارخطايۍ له مخې د تشدد ښکار شي، خو دا ډول عکس العمل له فطرت څخه د ناخبرۍ پایله ده. حقیقت داده چې د فطرت قانون تل له حقپلوه سره مل وي. حقپلوی فرديا ډله که له عجلې څخه کار وانخلي او د زغم لمن ونيسي، خامخايي برياليتوب په برخه کېږي.

ډېری وختونه ناکامي د هغو خلکو په برخه وي چې له عجلې څخه کار اخلي او تر وخت وړاندې په توند اقدام لاس پوري کوي. برعکس کوم کسان چې د تحمل لار خپلوي د هغوی لپاره تل داسې اسباب منځته راځي چې د برياليتوب پورته یې رسوي.

رسنۍ

د زغم او ډول-ډول فکرونو، دینونو، فرهنگونو او جوړښتونو په منلو کې رسنۍ هم ډېر ښه رول لوبولای شي ځکه رسنۍ د معاصر جهان په ذهن جوړونه او عامه نظر بدلونه کې خورا مهم رول لري. که رسنۍ په سم ډول مدیریت شي نو موږ په اسانۍ کولای شو د کرکې مخه ونیسو او مذهبي، سیاسي او فرهنگي زغم دود کړو. رسنۍ د ذهنیت په جوړونه کې ډېر جوت رول لري چې باید مثبتې کارونې ته ډېر پام وشي ځکه رسنۍ سرچپه هم کارېدای شي چې په دې صورت کې کرکې، تعصب او تبعیض په لمن وهلو به لوی سرخوړی جوړ کړي. اړتیا دا ده چې درسینو له رول څخه مثبتې ګټه واخیستل شي او د کرکې پر ځای د زغم، مینې او سولې دودولو لپاره استخدام شي. په دې برخه کې به یو مثبت ګام دا هم وي چې بېلابېلې رغیزې او انځوریزې رسنۍ د مختلفو فکرونو کسان راوغواړي او په مخامخ بحثونو کې هریوه ته د خپل فکر د بیان فرصت برابر کړي. په تېره دغه ډول بحثونه د مذهبي نظریاتو په برخه کې ډېره ګټه درلودای شي ځکه زموږ خلک تر اوسه په مذهبي ساحه کې یوازې له یوه فکر سره اشنا دي، مخالف نظریې هېڅ نه اورېدلې او نه ورته اجازه ورکړل شوې ده. د مختلفو سیاسي، فکري او مذهبي نظریاتو رابرسېره کېدل به خلک د اختلاف او یو-بل د زغم له فرهنگ سره اشنا کړي.

حکومت

حکومت د یوې ټولنې سیاسي رهبري پر غاړه لري او د هر هغه څه د مخنیوي مسئول دی چې ټولنیز نظم او ډسپیلن ته زیان رسوي، امنیت ګواښي او شخړې پېدا کوي. له همدې کبله د زغم او د فکري، عقیدوي، سیاسي او فرهنگي تنوع په چاپیریال کې د وګړو ترمنځ د ګډ ژوند د روحيې پیاوړي کول د حکومت مهمه او اساسي دنده ده. که حکومت دا کارونه کړي نو له یوې خوا به یې مشروعیت له منځه ولاړ شي او له بلې خوا به ورو-ورو خپل وجود له لاسه ورکړي او بالاخره به ټولنه په انارشي اخته شي. حکومت کولای شي ټول هغه موارد ختم کړي چې تر بېلابېلو عنوانونو لاندې کرکه خپروي او زغم له منځه وړي ځکه حکومت هم مسئولیت لري او هم امکانات.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library